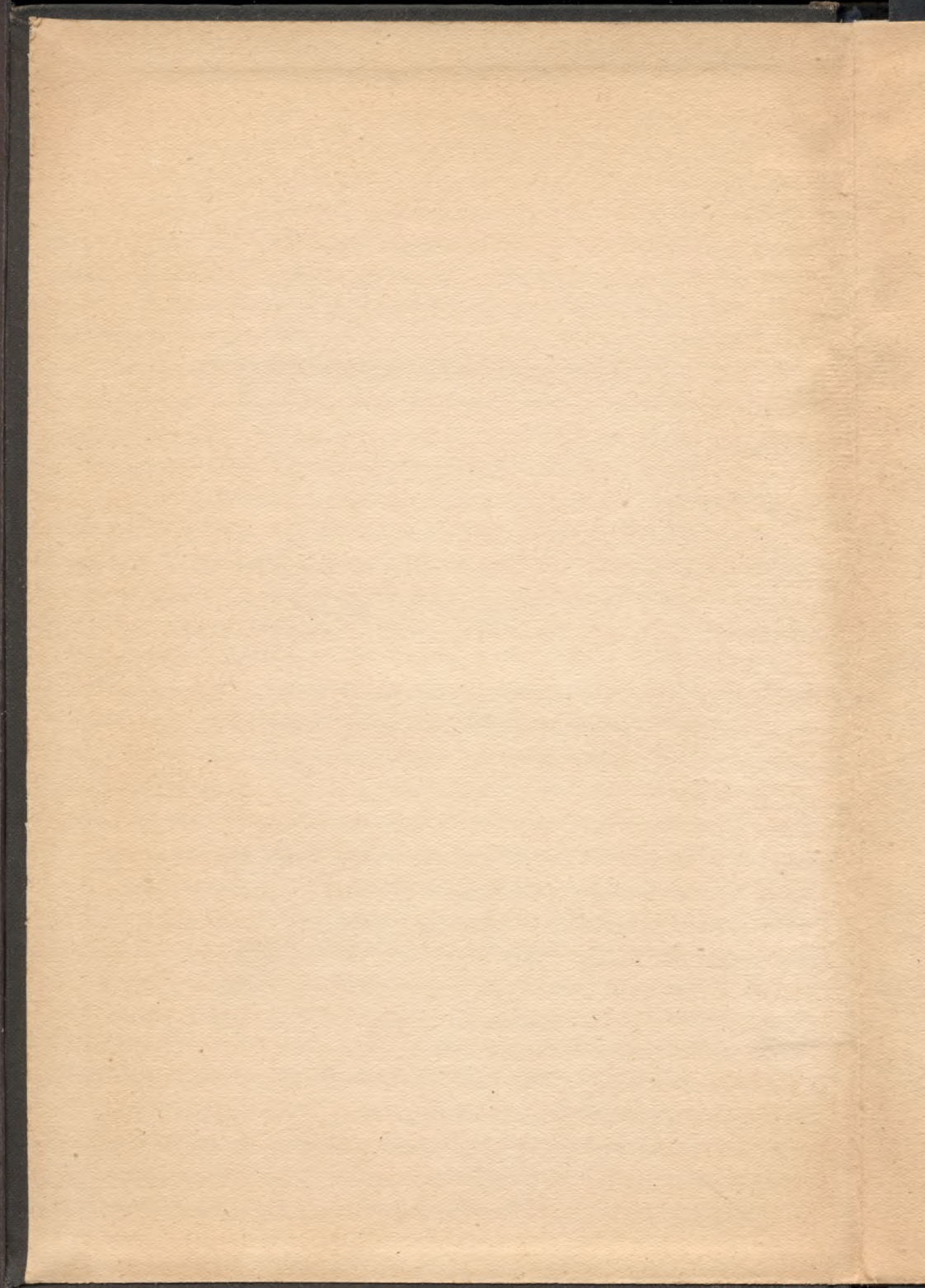

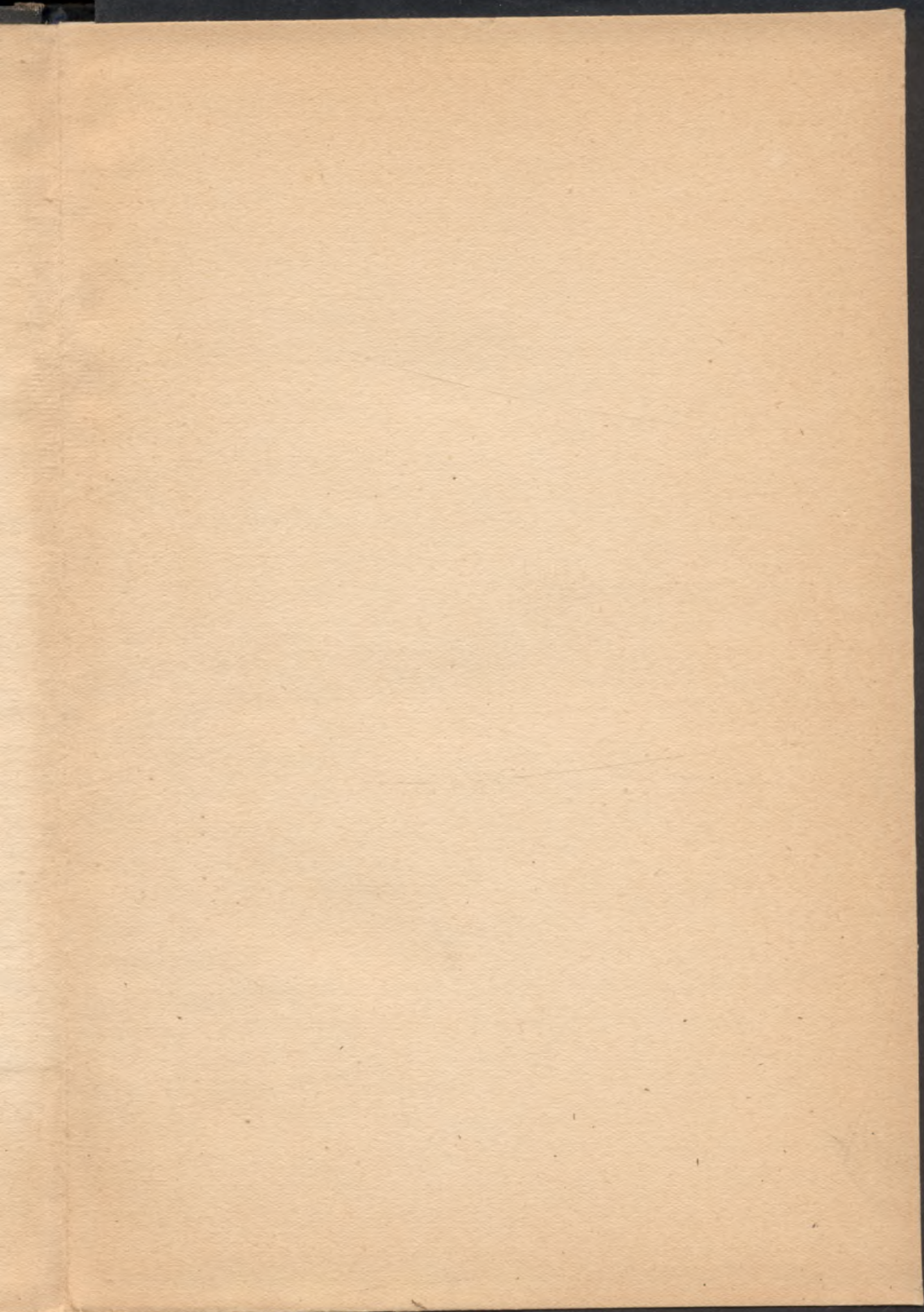
M
.....
815.377⁵SK
.....

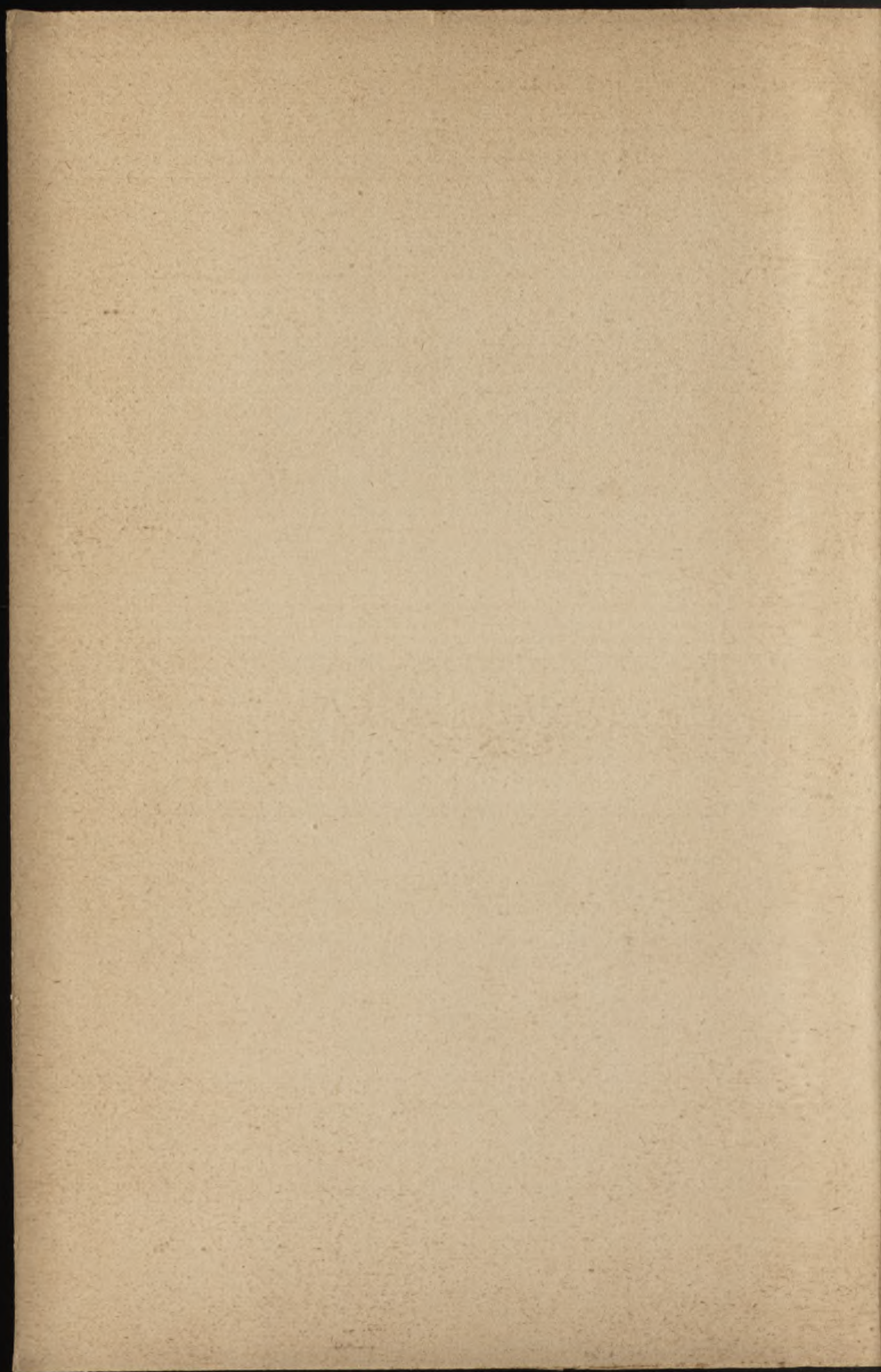
TORMAY
CECILE
MŰVEI

ER
DÁ-

14.
16

TORMAY CECILE
MŰVEI

TORMAY CECILE
MŰVEI

IV.

Magyar legendárium

Assisi Szent Ferenc kis virágai

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

052k

TORMAY CECILE

Magyar
legendárium

TÖRÖLVE

1974 V. 24

3176

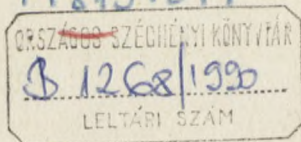
SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

DV 9

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra
alkalmazás és filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.
Budapest 1939.

M 815.377

A címlapot Schinkovits és Sipos nyomdája, Budapest,
a szövegrészt Révai Irodalmi Intézet Rt. nyomdája, Budapest
nyomta.

AD LECTOREM.

Kilencszázéves napok és éjszakák szent titkaiból jönnek felénk, nagy szüzi erdők lehajló, uszályos lombjai alatt.

Jön a király és jön az ő fia és mögöttük jön a barát.

És mentől erősebben gondol rájuk népüknek a szíve, annál világosabban látszanak. Elfoszlik sok megfélekezések vaksötétje és Szent Márton szent Hegyén megjelenik az ősmonostor a pannon erdők között s az esztergomi parton méltóságosan felemelkedik az ősi egyház, mint tündöklő Krisztusmutató a leboruló ország felett. Kinyílik a régi veszprémi völgy. A beéli remeteség körül széthajlik a bakonyi rengeteg. És megmutatkozik Alba Regia márvány bazilikája, a Vasas hegy gyökerei felett a legendák pécsi egyháza s Pécsvárad ódon monostora. És napkeletnek, túl a vizeken, mint távol látomás, felkápárazik a marosmenti síkban Csanád fatornyos városa.

Az erdőn hosszan, háborítatlanul visszhangzik a fejszecsapás. Kis fatemplomokat ácsolnak fenn a halmonkon. Egy monostor zörgetője magányosan neszel az elzárkózott vadonban. És éjszakánként az álomra hajlott nagy birodalomban csak templomi mécssek virrasztanak, csak egy-egy könyvíró barát előtt ég jámbor mécsvilág.

Ősi alapítólevelek, viaszpecsétetes adományozó írások, törvénykönyvek, krónikák elvékonyult aranylő pergaménáin bizonynyal kötöttebbek, kétségtelenebbek és hitelesebbek a középkor adatai, de a könyvíró barátok legendáiban hitelesebb maga a középkor élete.

Amott adat az írás, emitt élet az írás, megmásíthatatlanul megóvott, majd ezer év előtti élet, melyből érintetlenül kihallatszik a hang, a szó, az öröm, a sóhajlás. Ide morajlik a királyt koronázó nép örömrivalgása az esztergomi dunai rév felől. Hallatszik Szent Imre fiatal hangjának fájdalmas kiáltása a veszprémi egyház éjtszakáján és úttalan utakon Szent Gellért szekérkéjének a neszelése is s a malom zörgése, melyet annak az asszonynak a keze hajtott, akiről először jegyezték fel e világon, hogy magyar éneket énekelt.

És hallatszik a király szava. A templomi homályból kihangzik Szent István hangja, mikor a Boldogasszonynak oltalmába ajánlja Magyarországot.

A hangok megrendítő hatalmából egyszerre rejtélyesen szinte már minden látszik is. Egyre tisztábban körvonalozódnak a szent és fejedelmi jelenések. A fejük tartása, az arcuk vágása. S mint messze mezők felett elszálló lepke, idelátszik a legendákból egy-egy régesrégi mosoly, egy lecsorduló régi könny, egy lassan író erős kéz az alapítólevelek és törvények pergaménáin s a napsütésben felcsillámló vékony aranyfondál, mely a veszprémvölgyi csendben az ősi paláston hímez írást.

A legendák mécsvilága a király arcára hull. Ősi, fejedelmi vére és szép anyjának, a gyönyörű Saroltnak, a „fehér menyértnek“ szépsége rajzolta a maga kép-mására a szent királyi arcot, melyben a lángész véste meg a homlok vonalát s a krisztusi hit borította irgalmas szelíd ragyogását a nagy sötét szemek hallgatag ázsiai gőgje fölé. És a fia, mint karcsú ampulla, olyan nyúlánk és a szeme, ki tudja, talán kék: császári vérből való anyja öröksége. S a barát, Csanád első püspöke, Magyarország szent vértanúja... Gyöngé testű, alacsony növésű, gyors mozdulatú hajdani velencei nemes. Sok önsanyargatástól és virrasztástól halvány, beesett az arca, de a hangja szép és lángoló és akik hallják, — nézik őt. Nézi a király és a nép, és mondják: imé az ige fejedelme.

Azok a kegyes életű, névtelen barátok, akik a legendákat megírták, csak annyit írtak meg örlük, amennyit belőlük monostorházuk ablakán át megláttak. Teljes nagyságuk és ősi hagyományoktól lázadó és új világosságoktól vakító roppant háttérük nem fért bele egészen a kicsiny monostorablakok látókörébe. De ami belefért és amit ők leírtak, az örökbecsű erőforrása a magyar életnek és az emberiségnek. Nagy küldetése fenséges hitét, ősi ereje tiszta önérzetét és fennmaradása bizodalmt merítheti belőle az ő népük és áhítatot és intést meríthet az egész kereszténység.

Sohase feledje senki, hogy magyar volt a világnak első

szent királya. Magyar lángész volt, aki a földnek e darabján megállította a nyughatatlan szenvedő örvénylést és a hajszolt és hajszoló népözönlések háborgó vándorútjának kellő közepén állandó birodalmat és állandó egyensúlyt teremtett. Szent jobbába emelten diadalmasan ő vitte Krisztus világosságát a sötét rémlátó kelet felé. A megkötött földön, több mint kilencszáz év óta viharral dacoló, ledönthetetlen templomot és várat ő teremtett egyetlen rövid emberi lét határain belül. Utat vágott a vadonba, mely ma is kijelölt útja népének. Törvényt alkotott, mely ma is törvény. Intelmeket adott fiának, melyek ma is intelmei a kései fiaknak. És olyan lelki fegyvereket hagyott örököül népére, melyekkel mindig akkor győz, ha elveszik tőle a csaták fegyvereit. Országa határaiban és fajának erkölcsi erejében pedig olyan bástyát hagyott az emberiségre, mely ha leomlik, romjai felett feltarthatatlanul előnti a Nyugatot a Kelet és világrendjét mindenestől elnyeli.

És az alkotó Szent István emberfeletti alkotásának kapujában ott áll tulajdon fia, aki a tisztaság, a lemondás, az áldozat és szenvedés jegyében mintegy megváltotta a továbbhaladó magyar életet.

Szent Imre vére nem ömlött ki a hitért, de a veszprémi éjtszakán mégis lehajlott reá a pálmaág, mikor a nagy fogadalom percében ereiben örökre jövőtelenné lett a legszebb magyar vér, hogy népe számára örökre jelképpé váljék a legszebb magyar lélek, mely győzni tud a mu-

landó anyag felett. Benne a csaták és harcok mezőinek magyar hőse először vívja meg e földön kizárólagosan lélekben a csatát és győz fegyvertelenül, mint ahogy a harcmezőn fegyveresen győztek fajának ősei és utódai.

Az Árpádok lángeszű óriásainak sora, mint roppant, lángoló hegylánc emelkedik ki népünk történetéből s mint akár a Kárpátok óriásai a rónák felett, ott vannak ők mindennek a hátterében, ami voltunk, vagyunk és ami a végzetünk. E gránitóriások között áll a hallgatóg fehér sziklaszál, aki más volt, mint a többi csúcs és mégis közülük való, mégis hozzájuk tartozó.

Mert harcos Szent Imre is, a láthatatlan erő hallgatóg hőse, kinek tisztasága nem a középkori monostoroknak árnyékában élő, bezárt aszkéta virág, hanem a szabad pusztai szelek napsütötte ősmagyar vitézségének megkeresztelkedett hősiessége.

Nincs emberi hit, még emberi eszmény sincs vértanúság nélkül, mert a földön csak az az eszme maradandó életű, amelyért van, aki meghalni tud. Szent Imrében a vér jövője halt meg a hitért. Belső áldozattal így pecsételte meg ő fajának a krisztusi hithez való hűségét. Megpecsételte láthatatlan vérrel, de mégis a magyar vérnek tanúságtevésével, mely fölött évszázadról évszázadra hangzik az Úrhoz szálló veszprémi kiáltás: Úr Isten... végezzed el Te kedvedet bennem!

E kiáltás forrása felett megjelenik Szent Gellért képe és átvilágítja a rejtélyes veszprémi homályt.

A magyarok földjén Szent István építette az oltárt, Szent Imre tette rá az áldozatot és Szent Gellért gyujtotta meg felette az öröktűzet.

Távol idegen országból, messze partokról a tenger felett, mint titokzatos Erőtől hajtott tiszta láng jött el Magyarországba a Szent Földre induló barát. Jött, tengeri szelek zúgásában, akaratán kívül. Szállt vizeken, hegyek között, vad folyók sodra felett ismeretlen térségeken — a Duna völgyéig. És itt megállt a láng és a Szent Lélek erejéből a néki idegen népnek hirdetni tudta az Igét s a másnyelvben születettek megértették őt. Ezért hajlították el a szelek a tengeren hajójának irányát, ezért kellett eljönnie Szent István országába, hogy térítsen és tanítson s mikor majd felindul a lázadás szelleme, a pogány diadalnak útját szent vérével ő torlaszolja el, ő akit kiküldött az Úr, hogy Krisztus hitének vértanúja, de egy sokat vádolt népnek is tanúja legyen. Beszédes szent tanúságtévője az ő pannonjainak, akiket szeretett és annak a megrágalmazott magyar életnek, melynek vadsága már az ő idejében sem volt vadabb, mint a kor egyéb népeié, de a jósága jobb volt, mint a többieké. Szent Adalbert, kinek családját kiirtották a csehek, aki a poroszoknál vértanúságot szenvedett, közben a pogány magyar fejedelemnél és az ő népénél oltalmat és vendégszeretetet talált. Ilyen magyar életről tesz tanúságot Szent Gellért is, mialatt évről-évre bántatlanul jár a nép között és útközben nem kémleli

riadozón az elmaradozó erdők sűrűjét, de haladó szekérkéjén veszteg ülve, ismét és ismét nyugodalmasan olvasgatja a könyveit...

Elgondolkodón áll meg a legenda olvasója s egy pillanatra úgy rémlik neki, hiszen még ma is találkozni lehet vele végetlen, poros, forró, szegény magyar utakon, csak nem jut mindjárt az ember eszébe, hogy ő volt, aki mellettünk vágtató porfelhőben zörgő szekérkén elhaladt.

Így, ilyen élön látszik a kilencszáz év előtti élet a könyvtár barátok kicsiny monostorablakán át. Látszanak tájak, fatemplomok, erdők, apró klastromi iskolák. Az olvasó számára csak a legendairó barátok nem látszanak. Velük csak az találkozik, aki a virító rubrumok tövén, betűvetések dűlőútján elindul és szótól szóhoz mendegél, fordítgatván az összöveget. Ilyenkor, egy-egy fordulónál meg-megjelennek az eltakart arcú névtelen barátok, akik ájtatos középkori latin nyelvük mögé rejtőzöttek, vonakodva fedik fel származásukat. És éppen ezért meri most fordítójuk róluk elmondani, hogy Szent István nagyobbik Legendájának írója német barát lehetett, kinek nyelve súlyos és tétele szigorú és aki Szent Adalbert nyomát követve valamelyik cseh bencés monostor kapuján át vette útját Magyarországra felé.

Szent Imre herceg legendájának írója minden valószínűség szerint olasz szerzetes volt, nem veszi észre a kor eseményeit, szentje sorsának csakis a misztikuma

ihleti s annyit ír meg, amennyit Imre herceg szentfénye megvilágít.

E kis Legendárium két legszebb legendáját azonban kétségtelenül magyar barátok írták. Az ő arcukra is árnyékot vet a felvont csuklya, de az árnyékból olvasás közben mégis magunkon érezzük a mély magyar tekintetet. És az írásokból nem egyszer irgalom szól, mikor magyar eltévelyedéseket kell megbocsátani. Szent Gellért elragadó legendájából is elődobban olykor a latin betűk alól a magyar szív és mint a kisebbik *Legenda scriptora*, ennek a gyönyörű legendának az írója is felidézi a háttérét és azt a magyar életet, mely mellett, mint távol idegen tájak mellett, sokszor szinte észrevétlenül haladnak el a nagyobbik *Legenda* és Szent Imre legendájának írói. És mégis az áhítat és a história szent forrásai ezek a legendák, minden keresztény magyar léleknek örök kincsei, mert bennük ők Hárman élnek, akiknek sorsába és küldetésébe beletükrözte az Istenség a maga szent titkának hármas képét.

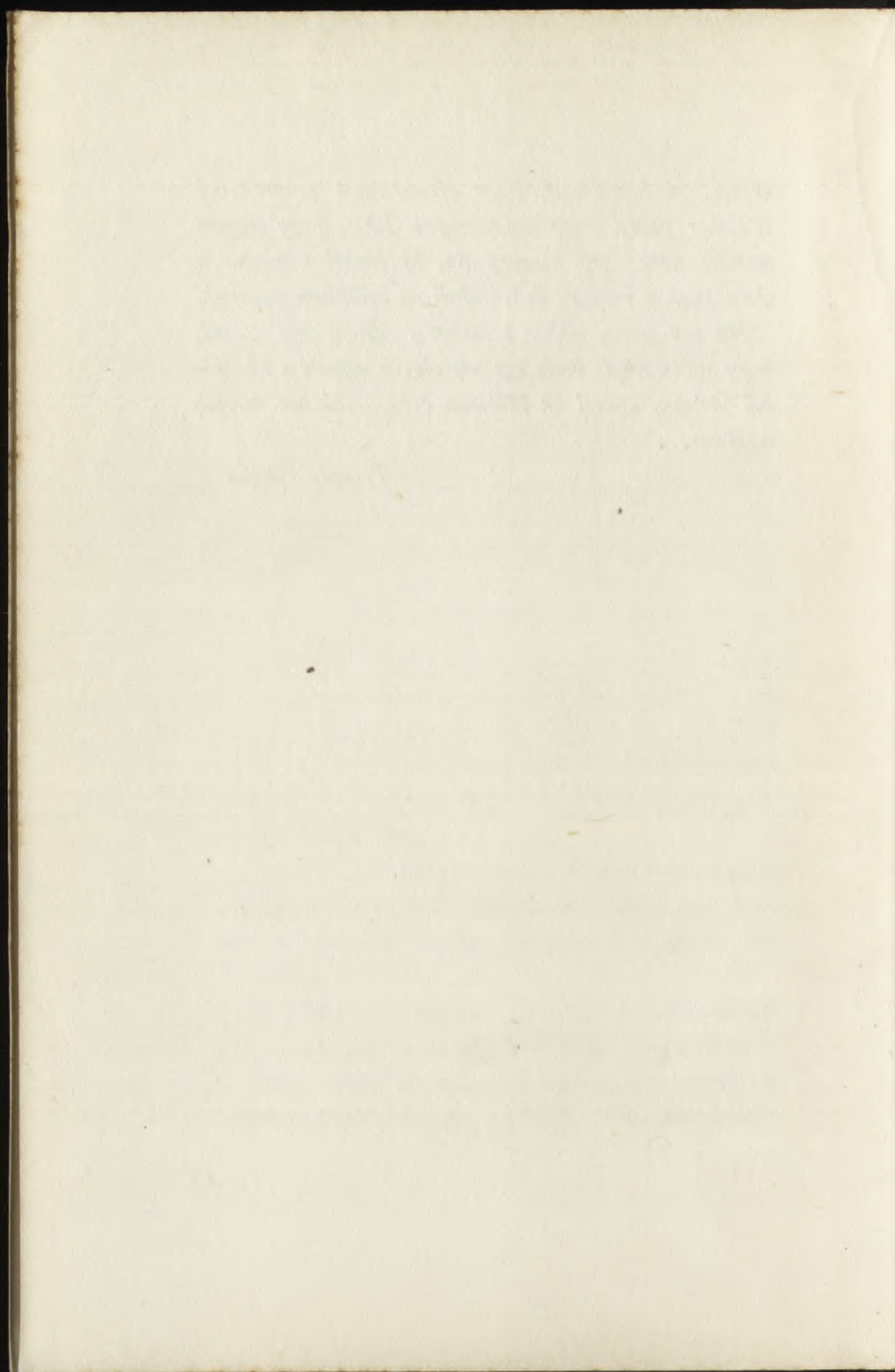
Szálljanak az ő nyelvükön az ő legendáik és zengjék dicsőségüket, mint ahogy minden szó, még a legalázatosabb is, szárnyát bontva felfelé száll és énekel, ha róluk beszél.

És odafent, fenn magasan, mint egykor régen, Szent Gellért talán most is felnéz könyvéből, melyet újra és újra olvas, s ismét mondja, mint legendájában mondotta hű szerzetesének: *Walther, hallod-é...* És talán kérdi:

*ki az, ki kényszerít, hogy olvasásomat szüntessem?
Walther pedig, mint hajdanrégen, lehet, hogy megint
mondja néki: egy asszony az, ki énekel s annak a
Gazdának a búzáját őrli, akinél mi szálláson vagyunk.*

*Ha így lenne, akkor e könyv fordítója úgy érezné,
hogy talán mégis örölt egy maroknyit annak a búzájá-
ból idelelni, akinél ők Hárman örök szálláson vannak
odafenn...*

Tormay Cecilia

S Z E N T G E L L É R T É L E T E

A Marosvári Szentegyház Püspökének

S Z E N T G E L L É R T N E K É L E T E

*A bécsi császári palotabeli köny-
vesház mondseei legendáriumából.*

THE HISTORY OF THE

A HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

THE HISTORY OF THE

I. Gellért Venecze városában, nemes családnak palotájában született. Mikor pediglen ötödesztendőskorában hideglelésben hánykódott, szülői fogadalommal felajánlották őt Szent György vértanúnak s elvitték annak monostorába, hol is meggyógyulván, felöltöztették a szerzetnek ruháiba.

Gellért veneczebeli nemzetségből, Venecze városában született, nemes családnak palotájában.¹ Atyja, mert hogy a város egyéb tagjainak és minden lakosainak kedves és az ő kedvükre való volt, jó hírrel messze vidékeken elhíresedett. Vett pedig magának feleséget tulajdon ama városból, ki is jó erkölccsel ékesítve, szülőinek általa az Úrnak félelmében neveltetett és ki alamizsnákkal és jó cselekedetekkel egyéb asszonyembereket felül haladott. Maga személyében, avagy más nemes kis-asszonyocskáknak általa az egyházaknak gyertyákat vagy lámpásokat és egyéb alamizsnákat naponként szolgáltatott. Atyja pediglen, mert hogy gazdag volt, meghivogatta az oltárospapokat és növendék papokat, barátait, szomszédait, kiket is ő asztalánál nagy fényesen vidámított. Némi napon pedig mondotta feleségének: „én asszonyom, légy nyugodalmas és imádkozzál Istenhez és szent Anyjához, hogy bennünket örökssel megajándékozzon“. Mert hogy ő sok napokon által méne gyermekeknek nélküle. Harmad esztendőnek forgása után tehát, boldog György vértanu napján befogadták a fiút, kit Istentől

kértek. Miért is a keresztségben Györgynek nevezték. Drága volt pedig szülőinek, kiktől neveltetve, mikor ötöd esztendőös lett, nagy hideglelésben kezde hánykódni. Mit is látván szülei felajánlották őt fogadalmi ajándékokkal együtt Szent György vértanunak, elvivén annak monostorába a gyermeket, hogy egészséget nyerjen az apátúrnak és a monostori atyafiaknak előtte.² Mikor ő azoknak imádságaikra meggyógyult, felöltöztették a szerzetnek ruháiba. Minek utána pedig amaz atyafiaknak oskoláiban őt esztendőit eltöltött, mestere magában meggondolván ő éles elméjűségét, csodálta azt, mert a gyermek azokat, kik őt korban megelőzték, tudományban megelőzte.

II. A pápa parancsolatjára kereszttel jelölten indult a kereszténység az Úrnak sírjához. Ezeknek közötté volt Györgynek atyja is, ki ott kiértemelte, hogy a Szent Földben eltemetessék. Györgynek anyja siralommal gyászolván férjét, kérte a monostor apátját, adassék fiának apja neve, ki is ettől fogva mondatott Gellértnek.

Történt pedig, hogy a pápa parancsolatjára mind az egész kereszténység kereszttel jelölten az Úrnak sírjához Jerusálembe menni készülődött, hogy ama szent helyért hadakozzék. Ezeknek közötté Györgynek atyja is Isten malasztjának oltalmával szerencsés utat lelven, a szent helyre sértés nélkül érkezett. Mikoron pedig a keresztények seregei ott imádságnak adták magukat és segedelmet vártak az égből, kiki ünnepi imádsággal szolgálván az Urat, a lakosoknak sokasága enenmaga erejében magát elbízva, a keresztények seregei ellen nem kised szidalmakat

vetett, bizakodván fegyvereinek vitézségében és Mahometnek segítségében, melynek általa a keresztény népeken győzelmet venni reményelt. Miért is történt, hogy a keresztények nyervén győzelmet, vigasságost tértek vissza, és Györgynek atyja, miképpen kívánta, mikor még otthon volt, kiérdekelte hogy a szent földben eltemettessék. Mikoron ez György anyjának tudnia adatott, ő sok időn át siralommal gyászolta férjét és menván a felülmondott monostorba és siratván ama férfit, mondotta: „jaj nékem Gellért, kinek gondjaira bocsátottad most fiaidat?“ Miért is kérve kérte a monostornak atyját, hogy fiának Györgynek is atyjának neve adassék, és eme naptól fogva mondatott a fiúnak neve Gellértnek.

III. Minekutána pediglen anyja örök békességben elnyugovék és Szent György monostorában eltemetteték, Gellért megvetvén mik e világból valók, felvétetett a barátoknak társaságába, kiknek utóbb lön perjelük.

Anya pedig, minek utána ifjabbik fiának, Rine-tusnak feleséget vett, jó cselekedetekben bővelkedve békességben elnyugovék és eltemetteték a felülmondott monostorban. Gellért tehát ama monostorban lakozván, inkább Istenhez ragaszkodott, mint sem a hívságokhoz. Miért is megvetve mindeneket mik e világból valók, a szerzetesi állapotot, melyet vállalt és a fogadalmat, melyet Istennek tett, teljesíteni szorgalmatost iparkodott. A fogadalmas testvéreknek társaságába felvétetvén, mindenkben, miket is az apátúr néki meghagyott, késedelem nélkül engedelmességet mutatott. Mikoron pediglen előrehaladot-

tabb kornak idejébe elérkezett, mindeneknek kedvére való volt, hogy ő a perjel tisztjébe emeltessék. Melyben, mert hogy megfeddés nélkül forgolódott, lőn példája egyéb szerzetes atyafiaknak a regulának szerinte való fegyelemben. Mert az alázatosságnak nyolcadik fokát, mely tanítja, hogy szerzetesi életet kell választani, ő nemcsak erkölceiben gyakorolta, hanem amennyire gyóntató atyjának engedelme néki engedte és az igazaknak példái intették, sietséggel sietett azt beteljesíteni.

IV. Miképpen sanyargatta magát Gellért, figyelemzetvén az apostolok tanítására és miképpen küldetett át tanulásra Bononiába, homman ötödévben megtérvén, magával hozta a tudományoknak könyveit.

Mert minden időben ünnepeknek és vasárnapoknak kivüle, mikor is a hajnali zsoltosma, vagy egyéb közös ájtatosságoknak énekei és leckéi szokás szerint hosszasan kinyujtattak, keserves szegővet viselt, és miközben ebben állhatatost megmaradva sanyargatta magát, a rendnek reá ruházott tisztsegeit soha el nem hanyagolta. Ennek okáért, mikor is a próféták ígéire és az igazhitű apostoloknak beszédeire figyelmezett, szorgalmatost vizsgálta azoknak tanításait. Soha senki sem látta őt böszavúnak, vagy hegyélőnek, vagy ittasnak, vagy pediglen, hogy hallgatóan az igazságot valaha is hallgatással elrejtette volna. Mert azt mondotta: „jobb háborkodni, mint sem az igazságot hallgatás alá rejtve eltapodni“. Hanemha valamikor is láthattad őt háborkodni, legottan magába szállott. És ezenképpen bizonyos ideig megmaradt a monostorban, tanulásba bocsátkozván mind ama na-

pokon, melyeken e világnak terhét hordozta. Némi napon, mikor is apátura Villermos a gyülekezetben jelen volt, mondotta: „én drágalátos testvéreim, szükséges, hogy közületek némelyeket, kiket alkalmasabbaknak találtok a tudomány gyümölcseinek elnyerésére, tanulásra által küldjünk, hogy a mi atyánknak, szent Benedeknek rendje a szabad tudományokban kárt ne valljon.“ Kedvére volt pedig eme beszéd az atyafiaknak, és kiválasztották Gellértet és Sirdiánust, kiket, adván nekik a költségeknek szükségeseit, által küldöttek Bononiába,³ hol is megjegyezni méltóan és jelesen a grammatikának, philosophiának, muzsikának és decretumoknak tudományaiban és minden szabad tudományoknak mesterségében taníttatván, végezetül ötöd évben vissza hivattak, magukkal hozván a tudományoknak könyveit.

V. A monostor atyjának halála után apátúrrá választatik Gellért mester, ki némi esztendőnek telével Bethlehembe akarván elmenni, a tisztséget, mit is felvállalt, visszaadta. Zádriabeli kalmárok hajójára szállván, tengeri viharoknak miatta egy monostornál kikötöttek, hol is jelen volt Rasina úr, Szent Márton monostorának apátja, ki ellátást adván Gellértnek, tartóztatta őt a szentföldi úttól.

Minek utána tehát a monostornak atyja kimúlott a világból, Gellért mestert választották apátúrrá, kit is mikoron eme tisztség felvállalása ellen tusakodott, miképpen engedetlen megfeddették az atyafiak gyülekezetében, kiknek általa végezetül a monostornak atyjává rendeltetett, jóllehet akarátának kívüle. Amaz időben pedig, mikor is a felülmondott

monostort igazgatta, magát Isten kegyelméből mind a testvéreknek példaképpen kimutatta. Tudni méltó mindeneket, miket az engedelmességnek ellene valóknak tartott, azonképpen ítélte, hogy azokat nem kell cselekednie. Némi esztendőknél utána pedig, melyekben a felülmondott monostornak előjárója volt, Bethlehembe, boldog Jeromos monostorába akarván elmenni,⁴ és látogatni akarván a szent helyet, melyet Krisztus ő jelenlétével dicsőített, a tisztséget, melyet felvállalt, igyekvék visszaadni. Mi is legott, mikor a barátoknak tudtukra adatott, némelyeknek kedvére való volt, némelyeket pedig az atya távozása nehéz szomorkodásra és lelküknek búskodására indított. Annak utána útra kelt zádriabeli kalmároknak hajójára szállván,⁵ kísérőivel együtt hajózni kezdének. Támadott pedig a tengeren az evezésnek nagy nehézsége ellenkező szeleknek és tengeri háborgásoknak miatta. Miért is némi-nemű monostornál kikötöttek. Lőn pedig, hogy tulajdon az időben jelenvaló volt ott Rasina úr, Szent Márton monostorának apátja,⁶ ki is Gellértnek valaha szíves barátja volt. Történt, hogy a szélvésznek miatta nem tudván tovább menni, kényszerítették mind az egész negyvennapos böjtben ama helyen vesztegelni, mit is Gellért úr nehezen viselt. Ő búsulását Rasina észbe vevén, ilyen beszédeket mondott: „ne okoljad Gellért úr utadnak rossz szerencsáját, mert Istennek akarata, hogy ezenképpen legyen, míglen is pedig nálam lész, néked és te kísérőidnek a ti táplálékotokat szolgáltatni fogom. De kérlek téged, hogy tudományodnak értelme szerint felelj nékem: mivel te Itáliában magister vagy és apátod Villermos azért küldött téged tanulásra, hogy testvéreidnek doctora lehess és azzá légy, onnan

megtérve isteni gondviselésből apátúrrá tétettél, és te gyermekségedtől fogva mindeneknek kedvére való voltál, most pediglen ama felette tisztos helyet elhagyván és testvéreidet szomorúsággal teljesen magokra hagyván, ismeretlen néphez sietséggel miért sietsz? Volt-e csak valaki is ebben tanácsadód?“ Ő pedig felelte: „senki“, mire Rasina: „ha senki, akkoron semmiképpen nem válik haszonra, ha pedig valaki, akkor hiheitem, hogy némi foganatja leszen. Mert soha nem olvastuk, hogy néminemű klastromos atyafi ilyenén dologért Jerusálemet kereste volna, hanemha nem a kerengőző kóbor atyafiak közül valók. Mivelhogy emez út a világi hívőknek vagyon rendelve a szent földért való hadakozásnak miatta, a testvéreknek pedig egyéb út vagyon rendelve, mit kedvességtek jól ismer. Mert ott a keresztések tartoznak viaskodni. Ott te jelenlétedben ócsárolni fogják a zsidók a mi Megváltónknak szülő Anyját, mit is hallanod semmiképpen nem leszen javadra. Ne gondoljad, hogy téged én megfeddeni akaróalak, hanem csak azért tanakodom véled, hogy reá vigyázz és elméledjél, ha vajjon jól cselekednél-e, avagy nem?“ Ki is pironkodva mondotta: „Miképpen leend a mennyekben az akarat, azonképpen légyen“. Megemlékezvén amaz evangéliumi mondásról: „csak egy hajszál sem fog elveszni a ti fejeteokről“.

VI. Miképpen társalkodtak Gellért úr és Rasina úr, ki is tanácsolta Gellért úrnak, hogy a saracénusok és zsidók helyett térítésre a magyaroknak népéhez menjen.

A negyvennapos böjtnek utána Rasina apát mondotta: „Gellért úr, miket határoztál? Bizony, utadnak miatta ne pironkodj és fedjed föl előttem a te szívednek szándokát. Mert tudom, jóra törekszel és nem rosszra, és tudom, hogy az emberi feltett szándék cselekvésnek előtte különb különb félékre ingadozik.“ Felelte ő: „mindenek miket mondottál mind mostanáig és kiváltképpen ama versecske mit is végezetül mondottál, felette igaz, és tudd meg, hogy igazában az én szívem meg vagyon osztva“. Rasina ezenképpen felelt: „ha meg vagyon osztva, akkor erőtelen, az erőteleneknek pedig mindeneknél főbb orvossága az egészség. Higgyed Gellért uram, te hívséges társad vagyok, azért majd reá ismerj, ha mondok igazat.“ Ő pedig mondotta: „örömem“. És Rasina apátúr mondotta: „imé, Jerusálembe vagy menendő, hogy prédikálnál a saracenusoknak és zsidóknak. Miképpen fognak ők téged befogadni, kik is az apostolokat be nem fogadták. A tengeren pedig ha jönne rád hajótörés, mind a te tudományoddal együtt elsüllyednél a tengerbe, mert nem vagy Jónás próféta, hogy harmadnapig a cethalnak gyomrában megmaradhass. Azért hát legyen kedvedre való én tanácsom, hogy térítsd a hitetleneknek értelmét az ördögök által megszállott lelkek szabadítására, szent apostoloknak példáit követvén. Mit is a saracenusok és zsidók helyett mostandan kiváltképpen a magyaroknak népe kíván. A jelenvaló idők jártában nem is lelhetnél alkalmasabb helyet e világon, hogy lelkeket megnyerjél az Úrnak számára.

Én pedig kész vagyok téged én drágalátosom mindenben megsegíteni.“ Gellért úr mosolyogván csodálkozott ő beszédein, mert soha nem szállották meg szívét affélék, hogy magyaroknak hirdetné az Igét és térítené azokat, kikért tulajdon maga Rasina oly buzgóságot törekedett munkálkodni. Elvégezte tehát Gellért úr magában, hogy Rasina apát tanácsaiban megnyugszik.

VII. Hajóra szállván Gellért, Rasina úrral méne Zádriába, honnan napkeletnek törekedvén, végezetül Pécsre eljutott. Eme helyen Mór püspök úr, Anasztáz váradbeli apátúrral szállásán látogatta Gellértet. Magasztalván előtte magyaroknak királyát, tartóztaták őt, ki továbbra is a Szent Földre kíváncsozott menni, jöllehet Péter és Pál ünnepén Pécssett, Szent Benedek ünnepén pediglen Pécsváradon beszédet mondott a néphez.

Hajóra szállván együtt elmentek Zádriába, hol is ő táplálékukra szükségeseket elrendezték és könyveiket szamarakra felrakták, vevén maguk mellé néminemű Krátónak mondott vezetőt,⁷ ki is ama tartományoknak útjait és ösvényeit ismerte és ki őket urának meghagyásából mind egészen Engatig⁸ sérelem nélkül elvezette, honnan kezdve pedig egyéb rendelt vezetőt vevén társul, a mondott Krátó napkelet felé törekedett menni. Végezetül Pécsre, Mór püspök úrhoz eljutottak⁹ és mikor is ott vesztegéltek, tartóztatván őket a püspök, lőn azonképpen, hogy ama napokban Anasztáz váradbeli apátúr Pécsre érkezett,¹⁰ kit is tulajdon ama püspök befogadott ő házába. Mikor pedig ottan Anasztáz apátúr megtudta a püspöknek

beszédeiből, hogy felette jeles istenfélő szerzetes pap jött Itáliából, sietséggel hozzá ment, hol is néminemű különvaló házban lakott. Mikoron pediglen egymás között társalkodtak, mind az ő választott beszédeiből, mind testi magaviseletéből megismerte, hogy istenfélő ember. Ezeknek utána való napon Mór püspök az apát-úrral együtt menvén a házhoz, hol is szálláson volt, nékie a testvéri szeretetnek vigasztalását szolgáltatták. Egymásközött való beszédekben Anasztáz apát ily beszédeket mondott: „bizony, Istennek míve, hogy mi eme tisztelendő király idejében jövén emez országnak birodalmába mint első hirdettük a népnek Isten igéjét és most, jóllehet méltatlanok vagyunk, te püspökké, én pedig apáttá tétettem. Azonképpen ítélem azonban, hogy Gellért úr tulajdon amaz áhítatossággal jött ide. Ültetvén őt azért mi szekerünkre, vezessük a királynak elébe, ki őt tőlünk miképpen nagy ajándékat fogja fogadni, mert meghagyta nekünk, hogy minden jövevényeket befogadjunk és kiket méltóknak kiismerünk, azokat ő személyének kiváltképpen megtartsuk.“ Ezekre pedig felelt a püspök, mondván: „te, mi apáturunk, jól tudod ama napoktól kezdve, mikor is meseterünk Szent Adalbert,¹¹ ki eme királyt még kisdedségében tanította, bejött Magyarország birodalmába, és tudjuk most is, mikor eme király az ifjúságnak korában áll, hogy ő mindenekkel kik véle lakoznak jót cselekszik. De a mi munkálkodásunk sem vala hiábavaló, mert kiket láttunk annakelőtte bálványoknak szolgálni, most látjuk Jézus Krisztushoz áhítatost ragaszkodni. Miért is hisszük, nem történt Isten akaratának kivüle, hogy Gellért úr oly sok viszontagságoknak utána eme tartományba bejött, kit is Úr Jézus mind egészen mi-

hozzánk elvezetett, hogy nemcsak az ideigvaló királynak, hanem az örökké valónak is megjelje kegyelmét“. Ezekre Gellért lehajtott orcával alázatost felelt, mondván: „áldjon meg benneteket én tisztelendő atyáim és uraim a mindenható Isten, kinek szerelméért munkálkodtok, engem, ismeretlent testvéri szeretettel szeretvén. De mert hogy az irgalmasság a szükségnek idején világosodik ki, nem akarom, hogy rejtve legyen előttetek, mi okból jutottam eme vidékre. Akaratom volt szolgálni én Teremtőmnnek amaz országban, melyben ő magát mindeneknek üdvösségéért szolgáságnak alája vetette. Eltökéltem, hogy általmegyek a tengeren, hogy meglátogatnám az Úrnak földjét, de ellenkező szél tiltván, a tett fogadalmat be nem teljesíthettem. Miért is Rasina úr intésére utamat a Dunának vettem és azonképpen határoztam én szívemben, hogy ti segédemetekkel a szent földre eljuthatok“. Kinek is felelték: „hagyj fel eme szándokoddal Gellért, és efféle gondolatok ne hurcoljanak ide-tova. Mert az Istennek akarata vezetett téged eme helyre. Ahol pedig Istennek akarata van, ott minden jó. Tudni méltó boldog Jeromos könyveinek, mik is Jerusálemben irattak, mind az egész világ részesévé lőn. Te pedig len írn, taníts, prédikálj, téríts Magyarországon, meddiglen is a munkálkodásnak ideje van.“ Mór püspök pedig Gellért urat szent kereszt feltalálásának napjától Péter és Pál apostolok napjáig magánál tartóztatta, mely ünnepen Gellért úr beszédet mondott a néphez emez ígérő: „Ezek az irgalmasságnak fiai,“¹² ekkor, hivatván a püspöktől, a váradbeli apátúr is jelen való volt. Mely ünnepnek utána az apátúr magához vette Gellértet és Váradon tartotta őt Szent Benedek ünnepéig,

mikor is beszédet mondott a népnek emez ígéről: „az igaz virágozni fog, miképpen a lilium,” melyen Mór püspök hasonlóképpen jelen való volt. Megismerte pedig a püspök, hogy Gellért az igének fejedelme és mondotta: „bizony ama naptól fogva, hogy az Isten igéjét Magyarországon elhinteni kezdték, ily pap nem láttatott eme tartományban“. De azért ő továbbra is Jerusálembe igyekvék.

VIII. Miképpen méne Gellért úr Fehérvárra a királynak elébe és miképpen tartóztatta Gellért urat a király, adván neki birodalmában hatalmat az ige hirdetésére és adván néki a marosi városnak püspökségét. Miért is ettől fogva választottanak mondatott Gellért, ki elsőbbeni tervét elvetette.

Történt pedig, mikor is boldog István király a boldogságos Szűz esztendőnként előkerülő ünnepének ünneplésére Fehérvárra megtért, akkor szokásban volt összehívni az apáturakat és püspököket, hogy eme szent tisztesség napját együtt ünnepeljék. Miért is Mór püspök és Anasztáz apát, magukhoz vevén Gellért urat, emez ünnep napjára a királyhoz Fehérvárra elmentek. Felhasználván pedig az alkalmas óráat, köszöntötte Mór a királyt, ki is mikor látta Gellértet, mondotta titkon a püspököknek: „honnan jöve el emez mihozzánk? mert nékem félemedett embernek látszik.“ A püspök felelvén neki, ily beszédekert mondott: „Venecze városából Jerusálembe siet sietéssel. Egyébként pedig jeles pap.“ A király mondotta: „nemde, ha emez velünk marad, akkor is az Istennek papja leszen, mi is Istennek szolgálai vagyunk, hogyan

is lelhetne e földnél jobbat Istennek szolgálatjára. Ne engedjétek őt elmenni, várakozzék még kicsiny ideig, míg az Úrnak segedelmével meggyőzőm ellenségemet Ajtonyt és néki fogom adni a marosi várost, hogy benne ő püspökké rendeltessék.“ A következő napon pediglen magához hivatván őt a király, mondotta néki: „hozott Isten, jó ember, áldjon meg az Úr itt és a más világon.“ Ő pedig térdre hajolván mikor is vissza-köszöntötte a királyt, mondotta: „Ti királyi felségteknek méltóságához jöttem, mert hogy zarándok vagyok, Jerusálembe elmenni kívánatost kívánok. Mert vannak társaim, kik a Dunán vélem lehajóznak.“ A király pedig mondotta néki: „jó ember“, úgymond „hagyj fel eme szándokoddal és maradj velünk, hogy jól menjen dolgod. Inkább itt, én népemnek prédikálj, a hívőket erősítsed, a hitetleneket térítsed, az ujdon ültetett palántálást megöntözzed és adandok néked hatalmat én birodalmamban, hogy hirdessed az Igét. És adandok melléd kísérőket, kik szolgáljanak néked nappal és éjjel. Te csak nyisd meg szádat és vessed a népnek szívébe az életnek magvát. Jerusálembe menni ne kívánj, mert bizony el nem engedlek. Imé, ma néked adtam a marosi városnak püspökségét.“ Ezeket hallván Gellért, megintén köszöntötte őt, és Gellért ettől fogva neveztetett választottnak. Minek utána ez megtörtént, hasadott az ő szíve és az ő szándékának kötele széjjel szakadt, és mit sok nap óta cselekedni elhatározott, azt egy szempillantásban hátra vetette.

IX. Gellért Fehérvárott a Boldogságos Szűznek ünnepén prédikálni kezdett. A király és a nép nézték őt és csodálkoztak az Igének ily nagy vigasztalásán. Miért is megkedvelvén őt a király, Imre hercegnek mesterévé tette. Mikor pedig a Boldog Herceg nevekedék, Gellért remeteséget kívánt, mi Beélnek mondatik, hol imádkozott és könyveit diktálta, miközben látogatta őt a szarvas az ő fiacskájával és a sebesített farkas.

Eljövén tehát a boldogságos Szűznek ünnepe, felöltözködött Gellért, vevén magához tolmácsot, tudni méltó a fehérvárbeli Kunrád prépostot, felhágott emelt helyre avagy prédikáló székre és emez igéről: „a napba öltözött asszony“ beszélni kezdett a néphez. Nem volt olyan írás, miből is példát nem vett volna, a király és nép nézték és mind a keresztények csodálkoztak az Isten igéjének ily nagy vigasztalásán, miért is a király őt felette kedvelte. Ünnepnek utána, mikor is kiki megtért tulajdon házába, a király magánál tartóztatta Gellértet, rendelvén melléje őrséget és adván néki ellátást hozzá illendő palotában és őt fiának, Imre hercegnek mesterévé tette sok napokra.¹³ Lőn pediglen mikor is látta Gellért, hogy boldog Imre herceg növekedik a jóságos cselekedetekben és az emberi nemzetnek ellenségét Krisztusnak segítségével férfi módra meggyőzi,¹⁴ a népnek hánykódásai elől futva, remeteséget kívánt, mi is közönségesen Beélnek mondatik,¹⁵ hol szünetlen böjtölés és imádkozás és virrasztás gyakorlásának adván magát, heted esztendőig veszteg megmaradt, építvén magának kunyhót, hol is könyveket dictált, melyeket megírt volt tulajdon kezével.¹⁶ Némi éjjelen pedig, mikor ezenképpen leírásra való beszélt, és a felette nagy révületnek miatta szunnya-

dozni kezde, jött egy üdő szarvas ő fiacskájával és meléje magukat mindketten a földre letették. Imé azonban a hím szarvas, futva farkasnak előle, nagy indulattal közékük berohant, mire az üdő elfutva, ő fiacskáját a kiválasztottnál elhagyta, mely elbujni akarván Gellért írófestékét, mivel ő írt, a földre ledöntötte. Annak utána a szarvasfiacská követte őt hazatértében és kenyérrel tápláltatván, többé tőle el nem ment. Egyéb időben pediglen, mikor is Szent Gellért terhét vitte, kapuja előtt fekvé farkast lelt, mikor látta, hogy az sebesítve vagyon, a kaput néki megnyitotta és a farkas véle beméne. Mikor pedig terhét levetette, a farkas lába elé a földre lefeküdt és addiglan nem kelt föl, míglen gyógyulását nem lelte. Ama naptól fogva pedig, mind a szarvasnak fiacskája, mind pedig a farkas ott maradtak és kimendegéltek a kapun a legelőmezőkre és legelésztek és mindkét felől nem sértették egymást.

X. Miképpen győzte le a boldog király a marosi város nagyhatalmas Ajtony fejedelmét, és miképpen magasztalta fel Csanádot, mondván, hogy a marosi város és tartomány minden nemzetségekre Csanád nevéből nevezessék.

A ma napokban vala bizonyos Ajtony¹⁷ nevezetű nagyon hatalmas fejedeleme Maros városában.¹⁸ Ki a görögöknek módjára Bodony városban megkeresztelkedett.¹⁹ A mondott fejedeleme felette dicsekedett ő erejében és hatalmában. Volt pedig neki hét felesége, merthogy a keresztény hitben nem vala tökéletes. István királynak pediglen semmiképpen nem adózott tisztességgel, bízván vitézeinek és nemeseinek sokaságában, kiknek felette hatalmat

gyakorolt. Voltak neki szelídítetlen lovai is, olvasatlan sokaságban, ezeknek kívüle olyanok, melyeket a barompásztorok istállóiban őriztek. Volt néki végetlen sok barma is, miknek külön-külön megvoltak tulajdon pásztoraik, ennek kívüle valának nekie mezei tanyái és udvarai. És hatalmat bitorolt a királynak a Maroson leúsztatott sója fölött, állítván eme folyónak révhelyein mind a Tiszaig vámosokat és vigyázókat és mindeneket megvámolt. Kapott pedig hatalmat a görögöktől és a felülmondott Maros városban monostort rakatott, boldog keresztelő János tiszteletére, rendelvén bele apátot görög barátokkal az ő rendjüknek és szokásuknak szerinte. Mert hogy eme férfiúnak szolgált a föld a Keres folyótól az erdőelvi részekig és Bodonyig és Szörényig,²⁰ melyeket mindenestől maga hatalma alatt tartott. Miért is fegyvereseinek sokaságával felülmulta a királyt, kit semmibe sem vett. És volt néminemű felette tisztes vitéze, Csanádnak mondott,²¹ ki is méltóságban egyebeket felül haladott, kiknek őt ő ura előttük járóvá tette. Ez ura előtt nehéz vádolással volt bevádolva, miért is ura elméjét reá adta, hogy őt megöletné, szívében pedig töprenkedvén a csalárdságon, csak az időt várta, melyben őt elveszítse, mi is Csanád előtt nem lappangott elrejtve. Azért elfutva titkon a királyhoz méne, kit a király Krisztushoz térítvén megkeresztelt. Akarván pediglen ő hívségét megpróbálni, miközben kémlelte elsőbbeni urának rejtett dolgait megértette, hogy nem csalárdságból menekedett hozzá. Ezenképpen megismervén hívségét és állhatatosságát, mondotta tulajdon fő jobbágy urainak: „készüljünk hadra Ajtony, én ellenségem ellen és foglaljuk el ő országát.“ Eme beszédek közben még mind vizsgálta

Csanádot, hogy ő hívségének bizonyosságát vegye. Mikor pedig Csanád hallotta ezeket, felette vigadozott. Még hozzá tévé a király, mondván: „válasszatok ki magatok közül olyan férfit, ki a hadban vezérünk legyen.“ Ezek felelvén, mondták: „és kit lehetne alkalmasabbat találni Csanádnál?“ Kit is vezérüknek megválasztottak. Felelte Csanád: „mert miképpen én uramnak a királynak kedvére van, azonképpen vagyok a keresztényeknek új kereszténye, csak mostan megkeresztelve új viadalba akarok menni, kész vagyok halni és élni veletek. Induljunk ki tehát és viaskodjunk én uramnak a királynak ellenségei ellen.“ A beszéd jónak látszott mindenkinek szemében. Összegyűjtván pedig a hadi sereget, mindenk a hadba indultak, mikor pedig átkeltek a Tiszán, viadalt kezdenek Ajtonynak és ő seregeinek ellene. És lőn nagy csattogás és zengés és állt a harc mind egész délidőig, és sebesítve mindkét felől, innen és onnan sokan hullottak. Végezetül Csanád serege futásba menve elrejtette magát Kökényér bokraiban és Szőregen és mind egész Kanisában a Tiszáig.²² Csanád pedig amaz éjtszakán táborba szállt néminemű hegy mellett, melyet annakutána Oroszlánosnak nevezett. Ajtony pedig ő táborával Nagyősznek mondott mezőre szállott.²³ Mint két részről a kémek fönn vigyázva ide-oda szerte futkostak. Csanád pedig amaz éjjelt álmatlanul töltve, imádkozott Szent György vértanúhoz, hogy néki az égnek urától segítséget eszközöljön ki és fogadalmat tett, hogyha az ellenségen győzelmet veend, emez imádságának helyén, hol is térdét földre hajtotta, ő tisztességére monostort rakat. És mikor is a felette nagy munkától és fáradalomtól megszálta őt az álom, álmában

oroszlánnak képe jelent meg néki állván lábaihoz és mondván néki: „ó ember mit aluszol, kelj fel sietséggel, kürtölj te kürtödön, menj ki a hadba és meggyőződ te ellenségedet.“ És mikor fölserkent, úgy tetszék néki, miként ha két embernek erejét befogadta volna. Miért is összehíván a sereget, az álmot, melyet látott, el beszélte nekik, mondván: „az imádságnak utána, melyet földre leborulva az Úrnak és Szent György vértanúnak előtte emez éjjelen bőségest kiontottam, álom szállott meg engem és láték állni lábamnál mintegy oroszlánt, és az baromkörmeivel rángatván engem, mondotta: „kelj fel te ember, mit aluszol, gyűjtsed egyben seregedet, menjél ki ellenségeddel szemben, ki most aluszik, és meggyőződ őt.“ Ezt hallván, dicsérték Istent, mondván: „Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster.“ Késedelem nélkül hadba kimentek tehát, várván az égből segítséget boldog György vértanú érdemeiért, ki őket oroszlán képében látogatni méltóztatott, és tulajdon amaz éjjelen Ajtony serege, mely a mezőn feküdt, egymáson rohant és hátatfordítva futásnak eredt. Csanád hadi serege pedig leölte Ajtonyt a viadalnak helyén. Kinek fejét erővel elvágván küldték a királynak és ama napon sok zsákmányt ragadoztak, és elteltek nagy vigassággal, mert hogy a királynak ellensége elesett. A keresztények tetemeit pediglen, kik elhullottak a viadalban, felvevén vitték Marosvárába,²⁴ és eltemették keresztelő Szent János cintermében, a görögöknek monostorában, mert azidőben ama tartományban egyéb monostor nem volt. A mondott hely szerzeteseinek pedig ama városnak harmad része szolgált, kiket is Csanád nem űzött el, hanem tulajdon amaz állapotban, melyben találtattak,

megmaradni engedett. Ennek utána Csanád magához
vevén a monótt monostornak apátját, a monostornak
néminemű barátaival együtt ama helyre ment, hol is
neki az oroszán megjelent, és azt jellel megjelölte,
hogy a fogadalmat, melyet Szent Györgynek tett, be-
teljesítse. És ama napon az ő társainak nagy lakmá-
rozást készített. Annak utána általmenvén a Tiszán
mentek a királyhoz. Ajtony feje pediglen már kitüze-
tett a város kapujának tornya fölé. A király pedig lát-
ván Csanádot, nagy vigassággal vigadozott, de Gyulát,
ő társát, mindennek felette fölmagasztalta.²⁵ Minek
hallatára Csanád mosolyogva mondotta: „ha ki a fejet
a királynak ide elhozta, mért nem hozta el a nyelvét is
az, ki a király ellenségét leölte?” Gyula, tudniméltó
hazudott, mikor is a fejet bemutatta, erősítvén, hogy
ő volt, ki leölte a királynak ellenségét. Mikoron pedig,
hogy a király szemlélné, a fejet lebocsátották és meg-
nyitván száját, nyelvét nem lelték, Gyula hazugságá-
nak miatta király úrnak udvarából kivettetett. Csanád
pedig tarsolyából a nyelvet kivevén a királytól fel-
magasztaltaték, kit is tön királyi házának és Ajtony
házának fő emberévé. Úgy mond a király: „ez naptól
fogva ama város nem fog neveztetni marosinak,
hanem ha neveztetni fog Csanád városának, azért
mert hogy leölted az én ellenségemet, ő helyében
ispánja lesz eme tartománynak, és azt te nevedről
fogod nevezni, csanádi tartománynak mondassék min-
den nemzetségeken által. Ezeknek utána Csanád elmen-
vén ama helyre, hol álmában az oroszánt látta, boldog
György vértanunak tisztességére monostort rakott,²⁶
bevívén oda ő apáturukkal együtt a mondott görög
szerzeteseket, boldog keresztelő János monostorából.

XI. A csatáknak utána a boldog király visszahívta Gellértet a remeteségből, hogy a tizenkét püspökségnek közüle felvegye ama püspökséget, mi reá néz. És a király parancsolatjára tudós barátok vitettek Gellért segítségére, az ispánok pediglen hozzá vezették a népeket, kiknek ő szüntelenül hirdette az Igét.

Történt pedig, minekutána boldog István király látta, hogy ő birodalma a csatáktól elpihent, Istennek szolgáját Gellértet visszahívta a remeteségből. Mikoron pediglen méne Gellért a király elébe és őt a szokásnak szerinte köszönté, mondotta néki a király: „háborgatlak téged Istennek embere, alkalmatlan időnek miatta, mert most akaratom lenne, hogy a tizenkét püspökséget, miket is én országomban fölállítani elvégeztem,²⁷ püspökökkel betöltssem. De ez inkább egyebeknek kedvén múltott, kiknek is a sátán volt bírójuk. És most vedd fel ama püspökséget, mi, miképpen gondolom, reád néz. De mert hogy a jelenvaló időben nincsenek papjaink a ti szolgálatokra, kikkel szokásban van az egyházi előljárót felékesíteni, vigyük az egyházaknak és monostoroknak papjait és szerzeteseit, hogy az egyházi tanításnak rendje szerint legyenek nekünk segítők az Isten szolgálatában. Én pedig ispánjaimnak meghagyom, hogy a néptől annakidején dézsmát szedjenek kalászosokban, mellyel megélj. Akarom pedig, hogy senki ne legyen, ki ezeket meg nem adja. Mert nem fogjuk túrni, hogy ideig való szükségésekben ki is fogyatkozást szenvedjen. Csak gyakoroljátok ti tiszteteket Krisztusnak szolgálatában, prédikálván, kereszttelvén és térítvén Krisztushoz a hitetleneket.“ Ezért a király parancsára összegyülekeztek a barátok az országnak

különb-különb monostoraiból, Váradról ketten,²⁸ István és Anselm, a zalaiból ketten,²⁹ Kunrád és Albert, Beélből ketten,³⁰ Krátó és Tászló, Pannonia hegyéről négyen, Fülöp, Henrik, Lénárd és Concius. Eme tizek oltárospapok voltak és voltak írástudó férfiak, kiket Csanád ispán tulajdon szekereére rakva vitt a csanádi egyház megyéjébe és elsőbben Oroszlánosra, hol is boldog György vértanu tiszteletére monostort épített. Felszentelvén pedig ama helyet, nagy vendégséget készített a püspöknek a barátokkal egyetemben, kiket felette sok ajándékokkal is megajándékozott. Onnét menve eljutottak Maros városába, hol is valának görög barátok, kik Isten tiszteletét az ő törvényük és szokásuk szerint tartották. A püspök pedig tanácsot tartván Csanád ispánnal, ki ama görög apátot az ő szerzeteseivel általvitte Oroszlánosra, monostorukat pediglen a püspöknek és az ő fratreinek átbocsátotta, kik is abban lakoztak, míglen boldog György vértanunak monostora elvégeztetett. Gellérthez pedig összesereglettek nemesek és nem nemesek, gazdagok és szegények, kíváncsot kívánván, hogy a Szent Háromság egy Istennek nevében megkereszteltessenek. Ezeket ő, miképpen tulajdon fiait befogadván, hogy vendégelné őket, asztalához meghívta. Sokan vezettettek ispánoknak általa is, kiket a király rendelt és megkereszteltettek keresztelő Szent János monostorában, mert a népnek nagy sokasága állott az ajtónál a cinteremben, eleséget vívén magukkal és azoknak, kik őket keresztelték, nem is volt nyugodalmuk az éjnek kívülre és nagy vala az ő megfáradásuk. Mégis a Krisztus nevéért, kinek munkájában elfáradtak, ama fáradtságot békeségest és szabad akaratuknak szerinte túrték, a püspök

pediglen azoknak, kik ezenképpen megkereszteltettek, Istennek igéjét szünetlenül hirdette.

XII. A barátok között pedig voltak heten, a magyar nyelvnek szorgalmatos tolmácsai, kik a csanádi tartományt megöntözték szent beszédeikkel. Ennek utána helyek szenteltettek, épületek egyházak, alapítottak iskolák és sereglettek az iskolások Valter mesternek keze alá. A püspök pedig megvendégelte a gazdagokat és szegényeket, kik sok szeretettel és ajándékkal megajándékozták őt.

A felülmondott barátok között pediglen volt hét férfiú, kik írástudók és a magyar nyelvnek szorgalmatos tolmácsai voltak, tudni méltó Albert, Fülöp, Henrik, Kunrád, Krátó, Tászló és István, kik maguk is hirdették a népnek Isten igéjét. Mert ők mind az egész csanádi tartományt megöntözték szent beszédeikkel, kik főesperességnek tisztjét viselvén egyházakat építettek városokban és falvakban. A nép pedig, jóllehet még új palántásbéli volt, az Isten igéjét mégis buzgó lélekkel hallgatta, elmélkedvén éjjel és nappal az Úrnak törvényén. Némi napon pediglen harminc újonnan keresztelt férfi jött a püspökhöz, kérvén, vegye fel ő fiaikat, hogy őket tudományokban tanítván nevendék papokká tegye. Ezeket befogadván, Walther mesternek keze alá rendelte,³¹ adván neki erre alkalmas házat, hogy őket a grammatikának és muzsikának tudományában oktassa. Kik is rövid idő alatt eme szép művességekben nem közép szerinti előmenetelt mutattak. Mit is látván a nemesek és fő jobbágyurak fiaikat átadták a felülmondott Walthernek, tanítaná őket, hogy mind eme szabad művességek

tudásának gyümölcsét elnyerjék. Ezek boldog György monostorában első kanonokoknak rendeltettek, kiket a püspök felette nagy szorgalommal nevelt, mert hogy nem voltak idegen nemzetből valók, hanem emez országbeliek voltak, hogy általuk Istennek Egyháza dicsőségesebben felmagasztaltathassék.³² Miért is boldog Keresztelő János ünnepén prédikációnak végeztével, minek utána áldás osztatott, mintegy száz férfiak közeledének a püspökhöz, kívánván, hogy helyek szenteltessenek fel nékik maguknak egyházak építésére, eme férfiaknak ájtatosságán a püspök nem kevésbé örvendezett és vendégséget készítvén meghívta őket asztalához egyebekkel, mind gazdagokkal, mind szegényekkel, mindenekkel együtt, kik jelenvalók voltak. Mikor pedig felkeltek az asztaltól, a püspöknek különböző ajándékokat ajánlottak fel és adományokat és kincseket. Tudniillik lovakat, ökröket és juhokat, felette sok kárpitokat, az asszonyok pedig aranyból való gyűrűket és drága nyakravaló ékességeket. Mondotta ezeknek a püspök: „vajjon azért hívtalak-é meg benneteket, hogy javaitoktól megfosszalak? Távol legyen. Hanem hívtalak benneteket, hogy Istennek igéjét hallgassátok“, felelték néki mindazok, mondván: „mert hogy hallottuk ma tőled, mi szent atyánk, mikor is Istennek beszédeiről bizonyosságot tevé, hogy miképpen eloltja a víz a tüzet, azonképpen eloltja az alamizsna a bűnt. Vedd fel tehát, amiket néked felajánlunk a Krisztus nevében, kiben ujja születünk az életre“. Történt pediglen, mikor a püspök ő fraterivel kiment a maga egyházmegyéjének látogatására, hogy felszentelje amaz embereknek temetőhelyeit, kik egyházakat akartak építeni, ezeknek általa azon-

képpen fogadtatának, miképpen jeleket és csodákat művelő szent apostolok és készséges lélekkel mindenekből, miket is bírtak, ajándékokat vittek eléjük. Ama felülmondott hét barát pedig a püspöknek előtte járt, hirdetvén az Igét és keresztelvén a népet minden helyeken, hová is ő maga volt menendő, ezeknek általa a hívőknek számlálhatatlan sokasága hajlíttatott az Úrhoz. Kiknek az ő elfogadott ajándékaikat által küldötte Maros városába. A püspök pedig nagy szorgalmatossággal ügyelt a szegény oskolások és barátok és jövevények dolgaira. Ő házához vezettettek a kisdedek és átadattak az oskolákba, kiket is oly serényen tanítottak, hogy az éjtszakát, miképpen napokat vevék számba. Amaz első harminc oskolások pedig már olvasásban és éneklésben tudósak voltak. Ezeket a püspök úr a szentegyházi rendekbe előbbre léptetvén, kanonokokká tette. Követeket is küldött Dunán túlra és összegyűjtötte az oskolásokat. Kik is minekutána egybegyűltek, őket magukat oltárospapokká lenni rendelte és az oltárospapokat az egyházak rectoraivá tette a parochiákban. Összesereglettek hozzá németek, csehek, lengyelek, gallusok és egyebek, kiknek felszentelésük után tulajdon egyházmegyéjének parochiáit adta. Walther mester pediglen látván, hogy az oskolások száma felette elszaporodik, a fáradalomnak terhétől szorongattatván, mondotta a püspöknek: „nem vagyok elégséges“, úgymond, „eme sokadalomnak mindkét tisztségben előtte jární, tudni méltó az éneknek és az olvasásnak tisztségében. Küldj és vezess hozzám, vagy olvasó, avagy éneklő mestert. Miért is elküldte a püspök Mór barátot³³ a királynak köszöntésére, meghagyván néki, hogy az oskolákba is betérjen, melyek azidőben Fehér-

várott jelesek voltak,³⁴ hogy az iskolásoknak közötte leljen doctort, avagy oktatót és oda vezesse. Ki is jöven Fehérvárra, minek utána a királynál dolgát elvégezte, beméne az iskolákba, hol is volt néminemű német, Henriknek nevezett, ki a gyermekek mesterének helyettevalója volt. Mikor is ezt beszédekkel illette, ő jóváhagyván beszédeit, véve maga könyveit, Mórral a püspökhöz elment, a püspök őt vígasságost fogadta és az iskolásoknak olvasó mesterükké tette, Walther pediglen előljárójuk lön az éneklésben.

XIII. Miképpen emelt oltárt Gellért a Boldogságos Szűznek, felékesítvén azt ezüst tömjénező edénnyel és miképpen bocsátott meg mindeneknek, kik a Szent Szűz nevében kértek tőle kedvezést.

Növekedvén tehát a híveknek és papoknak száma, az Istennek embere különb-különb városokban egyházakat műveltetett és a fő monostort, melyet boldog György vértanu tiszteletére Maros partja mellett rakatott, marosi széknek nevezte. Boldog István király pedig eme marosi székét adományokkal nemesül felékesítette. A mondott monostorban az Isten Anyjának tiszteletére oltárt emelt és tulajdon amaz oltárnak előtte ezüst tömjénezőt függesztetett, adván mellé két előhaladottabb korú embert, vigyázásának szolgálatára, hogy ott a tömjén felette jószagos füstölésének illata egyetlen órában távol ne legyen. És minden szombat napokon a püspök azonképpen, miképpen Mária mennybemenetelének ünnepén, buzgósgos dícséreteinek ájtatosságát ugyanott, kilenc leckéknek hozzáadásával megtoldotta. Tulajdon ama

napokon az irgalmasságnak cselekedeteit is bőségesebben gyakorolta a szegényeken, egyéb napokon pedig a matutináknak és vesperáknak elvégezése után szokása volt kétszer processzióval Szűz Mária tisztelendő oltárához menni. A szent férfi tehát a boldogságos Szűz tiszteletének miatta az alázatosságnak gyakorlására oly nagy buzgósággal törekedett, hogy cselédei közül akárminémű bűnös vezetett hozzá és az Krisztus Anyja nevében tőle kedvezést kért, ő hallván nevét az irgalmasság Anyjának, legott könnyeknek hullatásában kérését helyben hagyta és miként ha ő maga lett volna a törvényre idézett, azonképpen kért bocsánatot a bűnöstől. Kinek neve, tudni méltó Krisztus Anyjának tulajdon neve a magyaroknak nemzetségében ki nem mondatik, hanem csak mondatik: Asszonynak.³⁵ Miért is Pannoniát Szent István király a boldogságos Szűz családjának mondotta. Ó, boldog férfiaknak szerencsés szorgalmatossága, kik a tengerek csillagát nézve igazították ő életüknek futását, hogy e csillagnak igazgatásával evezhessenek e világnak hullámaiban s elkerülhessék a gyönyörűségeknek tajtékzó örvényét és révét az örökkévaló nyugalomnak meglelhessék.

XIV. Gellért, ki a monostor gondviselésében felettebb szorgalmatoskodott, mikoron helyről-helyre sietett, szekerkéjén veszteg ülve olvasta könyveit. A vétkest, kire hirtelen haragjában szigorú büntetést szabott, csókkal és ajándékkal engesztelte. Amaz asszonyt pediglen, ki is néminemű faluban éjjél táján a malmot hajtotta énekelvén magyaroknak symphoniáját, szerencsésnek mondotta, mert nehéz fáradoalmát ezenképpen énekével édesíti és megjutalmazta őt.

A monostornak egyházi gondviselése körül pediglen oly szorgalmatos volt, hogy meleg nyáridőben jéggel telített edényecskék tétettek az Úrnak házába, tartatván bennük hosszúnyakú edény felette jó borral, minéműt is lelni csak lehetett, hogy az Úr vérének átváltoztatására szolgáljon. Mert ezenképpen mondotta: „ez, mi hit által befogadtatik, beljebb édesnek találtassék“. Végezetül éjnek idején, tulajdon ágyába bélpoklost fektetett nyugodni, fejszét vevén erdőbe méne egyedül és a vesszőknek nyalábocskáit testének sanyargatására tulajdon vállán hozván, béres szolgálóinak munkáikat gyakrabban megkönnyebbítette. Mikoron pedig helyről-helyre sietett, nem használt néminemű segítőbarmot, hanem ha kisdéd szekerét, melyben veszteg ülve, a könyveket, miket Szent Léleknek segedelmével szerzett, ismét és ismét megolvasta. Ruházata gyakrabban vagy darócból, vagy borzas kosoknak bőréből való volt. Miért is, miképpen gyakracskán történik szent jámborokkal, ha ő valamikor is szekeresének gondviseletlenségéből, vagy egyéb bosszúságoknak általa sértetett, legott meghagyta, hogy a vétkes embert megostorozzák, avagy kötéllel rabbá tegyék, mely parancsnak a szolgálk engedelmeskedve, de nem feledkezhvén atyai szívének sze-

lidségéről, amaz út mellett, hol is a szent atya általmenendő volt, a vétkes embert karóhoz kikötötték és meztelen hátát tyúknak, avagy egyéb oktan állatnak vérével festették. Mikor pedig Istennek embere odaért, maga kegyetlenségét eszébe véve szekeréről leugrott, a megkötözött emberhez sietve ment és a karót, ő kezeit és karjait, köteleit és lábait megcsókolta, ígervén néki ajándékokat, ha emez immár megoldatott embertől bocsánatot és irgalmasságot nyerni érdemelne. És ha akkor, ó ember, mellette álltál volna és láttad volna őt, bizony mondanád, hogy Istennek emez embere ily nagy alázatosságaért és együgyűségéért hasonlatossá lőn ama gyermekhez, kit az Üdvözítő, miképpen alázatosságnak példáját állatott követésre ő tanítványainak elébe.³⁶ Jóllehet a püspöki méltóságot nagy gondossággal kormányozta, mégis nagy búsulásban vala a reá bízott nyájnak miatta. Mert valahányszor is egyik-másik fiát, kiknek ő atyjuk volt, vétekért boldog István király az igazságnak vesszejével megfeddeni akarta, ezeket a püspök, az ő jámborságának buzgóságos indulatával és könnyörületességének könnyhullatásával oltalmazta. Történt pedig némi napon, hogy bizonyos ember mentésére a királyhoz sietve sietett. És tulajdon ama vidéknek erdős részében, mely a disznóknak élésére alkalmas volt, feküdt néminemű falu, melyben délidőben megszállott. Hol is az éjnek középső táján malomnak zörgését hallotta, jóllehet egyébkor ama helyen malmot nem látott. Fennen álmélkodék, vajjon mi légyen ez. És legott az asszony, ki is a malmot hajtotta, énekelni kezdett. A püspök pedig csodálkozván mondotta Walthernek: „Walther, hallod-é magyaroknak énekét, miképpen

zeng“,³⁷ és mindketten örvendeztek emez éneken.³⁸ És mert hogy a malmot egyedül való asszonynak keze húzta és az ének magasba növekedék, a püspök pedig ezenközben ágyában feküdt, megintelen mosolyogván mondotta: „Walther, tanítsd meg nekem, mi légyen emez ékes zengedezésnek éneke, ki az ki éneklésével kényszerít, hogy olvasásomat szüntessem?“ Ő pedig mondotta: „íme egy versnek éneklése, az asszony pedig, ki énekel, szolgálója ama gazdának, kinél szárláson vagyunk, ki ő urának búzáját őrli olyan időben, mikor is malmok egyebütt eme részeken teljességgel fel nem lelhetők“. Kérdezte a püspök: „vajjon mesterkedéssel avagy munkával jár-é a malom?“ Walther felelte: „mesterkedéssel és munkával is, nem húzza néminemű barom, hanem az asszony maga kezével körben forgatja“. „Ó, csodálandó dolog“, mondja a püspök, „miképpen élődik az emberi nemzetség! Mert ha mesterkedés nem lenne, ki tudná a fáradságot békességesen eltűnni. Szerencsés emez asszony, ki másnak hatalma alá vettette, tartozó szolgálatját ezenképpen zúgolódás nélkül, vígasságost teljesíti“. És meghagyta, hogy amaz asszonynak a pénznek nem kevés súlya adassék.

XV. Megajándékozván a király úr és a királyné asszony a Boldogságos Szűznek marosvári monostorát, hol is Gellért magának temetkezésre való helyet kiválasztott, Ő némi napon oda kiméne és több ideig sírt. Annak utána pedig a káptalan házában beszédeket mondott a világ folyásáról. És az ő jövőendőlései szerint mindenek beteljesedtek.

Történt pedig, hogy minek utána a királyhoz elméne és dolgát szerencsésen véghez vitte, néminemű nemes a királynak előtte nehéz bűnnel lőn bevádolva, és a nemeseknek sokasága néki semmiképpen sem tudott bocsánatot kieszközölni, imezt a püspök néki egyedül megnyerte. Ama napokon pediglen, mikor is a királynál volt, püspökök, apáturak, nemesek, papok és egyházi emberek összegyülekeztek, kik is csodálták ő nyájasságát és szentségét, dicsőítvén az Istent. A boldogságos Szűz monostorának pedig, hol is magának temetkezésre való helyet kiválasztott, emez alkalomkor ötszáz márkának summáját kapta a király úrtól, tíz vég skarlátbársonyt, ötven vég posztót, a királynéasszonytól pedig négy vég skarlátbársonyt és megannyi vég patyolatgyolcsot. Szent György vértanu egyházának mivére is ezer márkát megígért, mit is még ő élete napjaiban ígérete szerint mindenestől teljesített. Volt pedig szokása a szent embernek, hogy kanonokjai közül a városban aludni senkit nem engedett, azoknak kívüle, kik útra elküldettek.³⁹ Egyebek egy házban nyugodtak, ha pedig valaki is közülük a hajnali zsolozsmákhoz nem jött, ama napon nem szolgáltatnak ki néki javadalmat. Kiváltképpen gyanuságos házhoz közülük senkit is menni nem engedett. Mert mondotta nékik:

„ha ilyeneket cselekesztek, miben sem különböztök a világiaktól, ha csak a ti tonsurátokban nem.“ Ezeknek a kórusban karingük volt, a kórusnak kívül csuklyás kerek palástot hordtak. Kit pedig közülük nyilvánvalóan vétekben lelt, azt megfosztotta az ő javadalmaitól. Tulajdon maga pedig a szent rendnek ruháját, melyet gyermekségében vett fel, soha nem változtatta. Történt pedig amaz időben, hogy Csanád ispán néminemű megkötözött embert tartott, kit is bűneiért bitófához vezettek. Emez kiszabadulván azoknak kezéből, kik is őt megkötözve vezették, a boldogságos Szűznek monostorába beugorván, megmenekedék.⁴⁰ Azok őt nyomon követve mind egészen a monostor ajtajához eljutottak és mondták neki: „jól vagyon dolgoz rókácska, ki a vesztőhelynek törvetéséből kimenekedtél és te bőrdőddel együtt, melyet lenyúznak rólad, verembe beléptél.“ Miért is lőn nagy nevetés a népnek között. Eme megkötözött pediglen a monostornak adatott harangozónak, életének minden napjaira. Némi időben pedig, mikor is a szent atya az ő székhelyén volt és vele voltak káplánjai, kik szünetlenül oldalán maradtak és két felette kedves szerzetese,⁴¹ elvonta magát tőlük és maga háló kamarácskájában egyedül maradt, és meghagyta egynek közülük, mondván: hogy harmadnapon belül hozzá senkit belépni ne engedjen, sem pedig eleséget neki ne tartozzék bevinni. Mi is minek utána megtörtént, negyednapon csendesén kiméne és ő temetkezésének helyére méne, hol is befedett fejfel több ideig sírt. Végezetül a káptalan házba ment, hol a barátok összegyülekeztek és minekutána leült, beszédeket mondott a világ folyásáról és ezek-

nek közötté mondotta a barátoknak: „szakadás leszzen Magyarországon és az ország, a papoktól kezdve mind a világiakig, ki fog szabadulni a kereszténység jármából, és az én munkámat és én tanításomat megútálják, és az Istennek ígését be nem fogadják. A papság megvetett leszzen, a barátok ő ruházatukban különb-különb színűek lesznek és különb-különb gyülekezetcskében fognak vesztegélgni, a kietlentől futni fognak és az egyedül való élet nem leszzen kedvükre. Sokan hívságos dicsőségnek megkívánásából az emberi dicséreteket fogják keresni és lesznek a népnek előtte példabeszéddé, kiket nevetnek ő állhatatlanságuknak és magahihtségüknek miatta.“ Ezek és egyebek, miket a szent férfiú a bosszuállás kardjáról Aba királynak ellene eleve megmondott,⁴² az ő jövendölései szerint mind egészen beteljesedtek.

XVII. Minek utána boldog István király örök nyugalomra tért, Aba a koronázott Pétert trónjáról letaszítván, húsvéti ünnepekre a marosi ünnepekre ment, hogy a boldog főpap őt megkoronázza. És mert Gellért vonakodott, Abát egyéb püspökök megkoronázták, Gellért pedig a prédikáló székből feddette őt, jövendölvén a népnek lázadását, mely elveendi tőle a királyság csalárdul szerzett koronáját, míg tulajdon maga az időben elnyerendi a vértanuságnak koronáját.

Történt pediglen, hogy minek utána boldog István király Pannoniát a keresztény hit világosságára térítette, azt a boldogságos Szűz oltalma alá adva, tulajdon magának az Úr Anyjának mennybemenetele napján testéből kiszabadulva az örök nyugalomra által vitetett. Kinek utána Péter királyá

megkoronáztatott, kinek mikor mind az országnak fő jobbágyurai hittevéssel hitet fogadtak, Aba, a palotának ispánja, Pétert letaszítván, a királyi koronát és királyi udvart magának bitorolta. Kinek uralkodása alatt, miképen a próféta mondja, vér vérré omlott és bűn bűnhöz csatoltatott. Mert a negyvennapos böjtnek szent napjaiban eme király tanácsának valamennyi felette tisztos férfiai fustélyokkal és karókkal, miképen barmokat avagy oktalan állatokat batorkodott leöletni. Ki is mikoron a marosi székhelyre, boldog Gellért főpapi helyére ment, hogy a húsvéti szentségeket ünnepelné, az Úr feltámadásának napján küldvén fő embereket és püspököket a boldog fő paphoz, hogy annak keze által tétetnék fejére a királyságnak koronája,⁴³ tulajdon magát boldog Gellértet hivatta. És mert hogy ő ellenkezett és menni nem akart, ama püspökök, kik jelenvalók voltak, Abát nagy pompával megkoronázva, a papságnak és népnek kíséretével az egyházba bevezették. Az Istennek embere pedig, Szent Lélekkel teljesen, betakarva fehér stólaival felhágott a prédikáló székre, kezdé a királyt feddeni félelem nélkül ő kegyetlenségéért, mondván:⁴⁴ „a negyvennapos szent böjtnek megtartása bűnösöknek adatott bűnbocsánatra, és az igazaknak a jutalomra, te pedig, ó király, imezt a te kardod öldöklésével megfertőztetted,⁴⁵ és én tőlem elvetted az atya nevet, mert híjával vagyok ma mindeneknél édesebb gyermekeimnek. Tehát semminemű bűnbocsánatot nem érdemelsz eme napon. Mert hogy pedig a Krisztusért kész vagyok meghalni, a jövendőket néked előre meghirdetem. Imé, az elkövetkezendő harmad esztendőben felindul ellened a bosszúállásnak kardja, mi

tőled elveendi a királyságot, mire te csalárdsággal tettél szert.“ Mikoron pedig a királynak szabad tudományokban jártas barátai hallván ezeket csodálkoztak volna, oltalmazni akarván a püspököt a királynak bosszúságától, reá intettek a tolmácsra, hogy hallgasson. Kiknek is a tolmács megfélemedetten engedelmeskedett.⁴⁶ De a jó atya észbe vevén, hogy a tolmács rettegésében reszket, kezdé őt nagy felszóval feddeni, mondván: „az Istent féljed, a királyt tiszteljed, az atyai beszédeket pedig megmondjad.“ Végezetül a tolmács kényszerítetve megjelentette a pásztor beszédeinek értelmét. Mik is minekutána mindenestől beteljesedtek, mind a pannoniabeliek megismerték, hogy az Istennek emberében a jövőmondásnak lelke volt. Mert eme nemzetnek is eleve megmondotta, hogy felette nagy zendülés leszen, és hirdette, hogy azidőben ő is elfogná nyerni a vértanúságnak koronáját.

XIX. Mikoron ötöd évnek elforgása után feltámadott a zendülés, a magyarok behívták a Vászoly fiakat, Endrét és Leventét, kik Péternek ellene engedték a népet a pogányoknak módja szerint élni, miért is Gellért éjjeli látomásban kinyilatkoztatást nyert, hogy tulajdon az napon ő és társai a vértanúság koronájával az Úrhoz eljutnak.

Ötöd évnek elforgása után, más egyéb ötöd évnek kezdetén, bizony feltámadott ama zendülés. És minek utána az Istennek embere mind az egész csanádi tartományt Krisztus hitére térítette, és a székesegyházat Szent György vértanu tiszteletére elvégezte, és a boldogságos Szűznek

Keresztelő Szent János egyházával szomszédos monostorát is a maga temetőhelyének hasonlóképen elvégezte, és azokat Szent István királynak általa nemesül sok birtokokkal megajándékozta, prófétáló lélekkel teljesen, Szent István királynak halála után tizenegyed évre,⁴⁷ ezzel a renddel méne a vértanúságra. Mikoron is tehát felette nagy háborgás támadt Péter király és a magyarok között, a magyarok ünnepi méltóságú követeket indítottak Vászolynak fiai, Endre, Béla és Levente után,⁴⁸ kik Szent István király nemzetségéből valók voltak, kérvén őket, hogy Lengyelországból Magyarországba bejönnének. És ezenképpen Béla ott megmaradván, Endre és Levente Magyarországba bejöttek. És hozzájuk sereglett a magyaroknak mind egész sokasága Pest városában.⁴⁹ Kik is az ördögnek ösztökélésétől felgyullasztván könyörögtek, hogy engedjék mind a népet a pogányoknak módja szerint élni, a püspököket és papokat leölni, az egyházakat lerontani, a keresztény hitet elvetni és bálványoknak tiszteletére térni. Kik is engedelmet adtak nekik, hogy szívüknek kívánsága szerint menjenek és vesszenek el az ő régi eleiknek tévelygéseiben, mert egyébképpen Péter király ellen nem viaskodtak volna. Elsőnek a kereszteltekek között Vatha nevű ajánlotta magát az ördögöknek⁵⁰ és megnyírta fejét pogányok módjára és ezenképpen cselekedtek mindannyian és a gonosz lelkeknek itallal áldoztak és kezdenek lóhúst enni és mindenféle felette rossz és mód nélkül való rendetlen dolgokat művelni és gyakorolni, papokat és mind a keresztényeket leölni, egyházakat lerontani, és a kikiáltók kezdtek kikiáltani Endrének és Leventének parancsolatát, hogy a püspökök a

papokkal és barátokkal és keresztényekkel egyetemben leölessenek, és ő emlékezetök elvesszen örökre és mi atyáinknak szokásai viszontag felvétessenek.⁵¹ Miket is hallván Szent Gellért, Beszteréd, Bód, Benéta és Szónok ispán,⁵² kik is a keresztények sokaságával a királyi Fehérvárra összegyűltek, kimentek Fehérvárból Buda felé, hogy Endrét és Leventét tisztességgel fogadnák. És mikor a felülmondott püspökök sietve jövének ama helyre, mely mondatik Diódnak,⁵³ Szent Gellért Szent Szabinának egyházában misét szolgáltatott, és buzdításnak okából a katolikus hitről és az örök élet jutalmáról ünnepi beszédet mondott a velök való népnek, beszédeinek végezetén pedig könnyekben törvén ki ezeket mondotta: „én testvéreim és püspöktársaim és mindegyéb hívek, kik is jelenvalók vagytok, tudjátok meg, hogy mi mai napon a vértanúság koronájával mi Urunk Jézus Krisztushoz örök vigasságra megtérünk. Mert én tudtotokra adom Istennek titkos végzését, mi is nékem emez éjjelen kinyilatkoztattatott. Bizonynal mondom, láttam mi Urunkat Jézus Krisztust ülven Anyjának a szentséges Szűznek ölében, ki szólítván bennünket magához, tulajdon maga kezével nyújtotta nekünk Testének és Vérének Szentségét. Benéta püspök pedig minekutána hozzá méne, tőle visszavonta Jézus Krisztus az Eucharistiát, miért is ő megfosztatik ma, hogy a mi vértanúságunknak osztályosa legyen.

*XX. Miképpen méne boldog Gellért a pesti révbe
Endrének és Leventének elébe és miképpen lőn a Szent
Egyházért Magyarországon első dicsőséges vértanu.*

Ezeknek utána boldog Gellért intette őket, hogy meggyónják egymásnak bűneiket és misének hallgatása után imádságnak adván magukat és az örök üdvösségnek reményéről, nyerendvén vértanúságot, bizonyosak lévén, mindenek megvigasztaltatva áldoztak, annakutána menten menének a Dunának réve felé. Boldog Gellért pediglen, mert hogy alacsony testállású volt és minden erőit Istennek szolgálatában teljességgel felemésztette, szekéren vitette magát. Mikoron pediglen a pesti révbe tértek, imé öt hitetlen emberek, Vatha és ő cinkos társai, telve telten gonosz lelkekkel, kiknek magukat fölajánlották, a püspökökre és ő társaikra rárohantak és őket kövekkel behányták. Boldog Gellért pedig azokat, kik megkövezték, szünetlenül a keresztnak jelével jelölte, miképpen István első vértanu, ő, ki Pannoniának első vértanuja, földre térdelvén nagy felszóval kiáltotta, mondván: „Úr Jézus Krisztus, ne vedd nekik ezt bűnül, mert hogy nem tudják mit cselekesznek.“ Azok pedig ezt látván még inkább kegyetlenkedtek és rárohantak és szekerét felfordították Dunának partjára és ott, minekutána kivonták őt szekeréből, kétlovú szekerre vetván a Kelenföld hegyéről lebecsátották,⁵⁴ és mikor is még vonaglott, mellét lándzsával átütötték, és annak utána őt egy kőre hurcolván, agyvelejét összerontották. És ezenképpen Krisztusnak dicsőséges vértanuja az Úrnak ezernegyvenhetedik esztendejében e világnak nyomorúságaiból az örök üdvösségre által költözött. És a Duna szüntetlenül

áradozott, ama kőről azonban, melyen Szent Gellért fejét összetörték, senki nem tudta elmosni a vért hét esztendőkön által, míglen a papok a követ a vérrel együtt felvették. A szent embernek teteme pedig ama napon tulajdon ott feküdt, hol is ő vértanuságot szenvedett. Bódi püspök is megkövezetten által méne a dicsőségbe, Beszteréd püspök pediglen halálra sebesítettén harmadnapon elköltözött e világból. Benéta püspök pedig Endre hercegnek általa megmentetett. Szónok ispán is⁵⁵ Benetának kívüle a püspököknek cselédeivel és mind a sokasággal megöletett. Mert ama napon a keresztényeknek oly nagy sokasága leöletett, hogy számukat csak Istennek kegyelme tudja. És ezenképpen Szent Gellértnek jövendölése beteljesedett, és ezenképpen nyilvánvalóvá lőn, mily nagy szentséggel tündöklött életében ez az Istennek általa a kegyelmeknek sok ajándékával szeretett ember. Mert szűz vala, az egyházi végezéseknek doctora, a szent theológiának magistere, gyermekségének ötöd esztendejétől fogva hordta Szent Benedek ruháját, de ennek kívüle a püspöki méltóságban megerősítettén, ki is a Szent Egyházért Magyarországon első dicsőséges vértanu lőn.

XXI. Minek utána Istennek embere a Boldogságos Szűz Egyházában Pesten eltemettetett és Endre herceg Fehérvárott megkoronáztatott, eltiltván a pogányságnak szokásait, Szent Gellért tündöklő tetemeit heted esztendőre sok csodáknak jeleivel elvitték a csanádi püspökségbe és végezetül eltemették kijelölt temetkezési helyén, a Boldogságos Szűznek monostorában.

Ennek utána elkövetkező napon pedig a Boldogságos Szűz Egyházában Pesten felette nagy siralommal eltemettetett tulajdon ama ruhában, melyben vértanúságot szenvedett. Aki csak a betegek közül az ő tetemét illette, avagy az ő vérét a földről felvette, legott külön-külön nyavalyákból meggyógyult. Endre herceg pedig Fehérvárott megkoronáztatott és fejvesztésnek terhe alatt meghagyta mind egész népének, hogy a pogányoknak szokásait lerakván Krisztusnak hitére megtérjenek és Szent István királynak végzése szerint éljenek. Mi ezenképpen is történt. Mert maga a jámborságában felette keresztény király két monostort épített, a tihanyit és a Visegrád mellett valót.⁵⁶ Minek utána tehát, heted esztendőig feküdt a föld alatt Szent Gellértnek teste, hol is el vala temetve, Mór csanádi püspök és Fülöp a boldogságos Szűz csanádi monostorának apátja, kit is Szent Gellért még az ő életében apátúrrá tett a felülmondott monostorban, elmentek Endre királyhoz a csanádbéli püspökségből való nemeseknek sokaságával, kérvén, hogy boldog Gellért vértanunak tetemét, melyet Pesten a boldogságos Szűznek kápolnájában eltemettek, engedné meg szabadon általvinni a marosi székhelyre. Eme kérést megnyervén, mikor is a szent vértanu sírjához tértek, csodálatos jó illatok törtek ki

koporsójából és találták ő testét tündökölve, miképpen havat, miként ha tulajdon ama szempillantásban szenvedett volna vértanuságot. Mikoron is tehát a szent tetemet vitték, megerőtlenedetteknek, vakoknak, sántáknak sokasága sereglett össze, kik testének avagy ruháinak érintésétől mind meggyógyultak és mert hogy a népnek sokasága miatt nappal nem tudtak kimenni, éjjel indultak ki és mikoron kicsinyég előhaladtak, néminemű zsugorodott kezű asszony, ki a szent testet érintette, legott meggyógyult. Ennek felette a barmok, mik is a szekeret vonszolták, nem láttattak sem enni sem pedig inni, szünetlenül vigasságost húzva, mintha semminemű terhet nem éreznének. A falvakból pedig és mind az egész csanádi tartományból elébe futottak a tetemnek az emberek, hogy ki őket a hitre térítette, érettük a Magasságosnál is közbenjárni méltóztassék. És mikor a Maros folyóhoz érkeztek és a szekér miképpen szokásban vala, a testtel a hajón volt, a hajót mind a sokaság nem tudta megmozdítani. És mikor evezőiket kezeikből kivetették, a hajó oly gyorsan ment által a folyón, miképpen emberi fortéllyal általmenni semmiképpen nem tudott volna. Ott tehát Fülöp apát a kanonokokkal és barátokkal papi dísszel öltözötten a szent tetemet felemelvén, nagy processzióval a boldogságos Szűz monostorába bevítették, mit is még életében ő maga épített temetkező helyéül Keresztelő Szent János szentegyháza mellett. És lőn vizzálykodás Fülöp apátúrnak és a kanonokoknak között. Mert mondták a kanonokok, hogy a székesegyházban kellene eltemetni. Ezeknek ellenében Fülöp apátúr apostoli határozatra hivatkozván, mit is ama férfiú temetkező helye iránt még ő életében ki-

eszközölt, mondotta, hogy a boldogságos Szűznek monostorában temettessék. Végezetül a kanonokok a szent tetemet elsőbben Szent György egyházához vivén semmiképpen sem tudták letenni, nem is engedte magát letéetni, hanem ha a mondott helyen, hol temető helyét kiválasztotta. Miért is azok, kik a koporsót vitték, mentek akaratuknak ellene követve a csodát, hová is általa vezettettek, mikor pedig a temetésnek mondott helyére érkeztek, vivén a szent tetemet oly nagy tehertől nyomattak le, hogy miképpen annak utána kiki közülük rendre elbeszélte, hogyha eme súly útközben nehezedik vala reájuk, magát a tetemet elhagyták volna. Végezetül, mert hogy a népnek sokasága miatt a tetemet el nem temethették és az egyházban némi heteken át istentiszteletet nem tarthattak, minekutána tanácsot tartottak, a népnek tort adtak, és mikor is összegyűltek a torozásra, az apát a püspökkel és szerzetesekkel az ajtókat bezárván a tiszteletreméltó tetemet tartozó tisztelettel és tisztességgel eltemette. Ruháját pedig, miben megöletett, minek csuklyája volt, mi is egyéb névvel kámzsának mondatik, tévéknek szőréből való köntösét, a követ, mit reá hánytak, szeges övét és ostorát, mikkel fenyítette testét, ezeket mind ő sírja fölé elhelyezték.

XXII. Nem szűnván a csodáknak jelei, a szent vértanu, kegyes László királynak idején, szentté avatatott és teste a királynak és hercegeknek kezeivel vitetvén elhelyeztetett ama helyen, hol is az ő érdemeiért a mennybéli kegyelem csodájának általa bőségest tündöklött.

Néminemű összezsugorodott kisdéd, mikor is szülőitől a pesti révhez vitetett, a szent vértanút csak egyszer is megcsókolván, épségét visszanyerte. Néminemű német szűz, kinek szeme hályogos volt, illetve ő kezeit, szemének épségét kiérdemelte. Tulajdon ott néminemű hajós, megessván a dolog, hogy kezének ujjait evezéskor megtörte s ujjai meg is görbültek és kitekeredtek, ki is nagy fájdalommal és kiáltással és jajgatással a szent tetemhez eljőve, mit is mikor érintett, legottan meggyógyult, néminemű szép orcájú, de fájós szemű hajadon, ő egytestvéreinek általa a szent vértanu tetemeihez vezetettve, mikor azokat kezével érintette, legott visszanyerte szemevilágát. A marosi székhelyen pediglen, mikor is még szent Mihály lován feküdt, néminemű Péternek mondott papnak, ki félszemű volt, látását visszaadta. Azonképpen néminemű fő asszony, tudni méltó Becs ispánnak felesége,⁵⁷ ki hajdanában Ajtony feleségei közül való volt, kit is maga a szent keresztelt vala, felette nehéz hideglelésben megbetegedett. Ki, minekutána felajánlást tőn, a szent sírjához kiment és legottan, mikor az ő köntösét megcsókolta, egészségét elnyerte. Néminemű kisdéd pediglen, mert hogy kígyó megmarta és teste feldagadozott, keservesen kínlódott. Ki is, mikor szülői oda vitték, legott sem fájdalmat sem pedig dagadást többé nem érzett. Némi-

nemű asszonyember, mikor is kendert húzott ki a vízből, gonosz lélektől megszállatott. Ki is, mikor reggel oda ment, a szent vértanunak teteme mellett megállott, legott a gonosztól megszabadulva elméne. Szent Györgynek kanonokja, felette nehéz zsábától gyötretvén, harmad nap multával meggyógyult. Némi-nemű paraszt embernek varasfekély lévén fején, kit is iszonyú ábrázata miatt a monostor kapuján belépni nem engedtek, hanem a szent vértanu köntösét nád-vesszőre felakasztván, a varasfekélyre feltették és kereszt-nek módjára ide és oda vonták, miközben a nép messze állott, leesett a varas fekély a földre és a parasztember meggyógyult. Ezeknek utána pedig, mikoron is a szent vértanunak vére egybe összegyűjtetett és tétetett edényecskebe, ennek érintésétől sok betegek meggyógyultak.

Eme jelek pedig a szent vértanunak érdemeiért nem szűntek meg boldog László királynak és Lőrinc püspöknek idejéig, ki is a boldog férfiú után mint ötödik kormányozta az ő egyházát. A mondott szent királynak idejében, a szentséges római Egyház elvégezte, hogy a szenteknek tetemeit, kik is Pannoniát, hirdetvén az Igét, Krisztushoz térítették, mindeneknél nagyobb tisztességgel kell tisztelni. Eljövén tehát az apostoli székek követe, Pannonia nemeseinek lön gyülekezése, és a szent vértanunak teste szentté avattatván Szent László királynak általa az Úrnak ezerhatvannyolcadik esztendejében,⁵⁸ vitetvén a királynak és hercegeknek tulajdon kezeikkel, illendő tisztességgel elhelyeztetett ama helyen, hol is a szent vértanunak érdemeiért a mennybéli kegyelem csodáknak kinyilatkoztatása által felette bőségest tűndöklött.

XXIII. Erzsébet asszony, Károly királynak özvegye meggyógyulván Szent Gellért érdemeiért, az Isten emberének monostorát megajándékozta és sírját felékesítette, míglen az Úrhoz ő is megtért és eltemettetett Ó-Budán az apácák monostorában.

Ezeknek utána az Úrnak ezerháromszázhatvanegyedik esztendejében⁵⁹ Istennek iránta felette ájtatos asszony, Erzsébet, Károlynak, Magyarország jeles urának és királyának özvegye, mert hogy néminemű betegségből Szent Gellértnek érdemeiért meggyógyult, ájtatosságból, mivel is ama királynéasszony ő szívében Szent Gellért iránt viseltetett, az Isten emberének monostorát épületekkel megtoldotta és több drága ékességekkel és kelyhekkel feldíszítette. Ezek felett ezüstből és aranyból csodálatos művű koporsót készíttetett, ama szent ereklyéinek befogadására. Ugyancsak sirt építtetett oltárral együtt, tulajdon ama monostoron belül, melyben a felülmondott esztendőben a boldog vértanunak ereklyéit azonképpen helyezte el, hogy is ő nagyobb csontjait, szenteknek némi ereklyéivel ezüst koporsóba tétette. Viszontag a kisebb csontokat, ő szeges övét, az ostorral és a csuklyás kámszával, melyben vértanúságot szenvedett, a márvány sírboltba tétette, kinek emléke áldatik. Eme királynéasszony is az Úrnak ezerháromszáznyolcvanegyedik esztendejében az Úrhoz megtért és eltemetteték Ó-Budán az apácáknak monostorában, mit is ő maga alapított.

S Z E N T I S T V Á N É L E T E

Szent Istvánnak Magyarország királyának

NAGYOBBIK LEGENDÁJA

*Az austriai Szent Keresztről
nevezett monostornak XII-ik szá-
zadbeli pergaméns legendáriumából.*

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES THE FIRST

BY

JOHN BURNET

OF

THE UNIVERSITY OF OXFORD

IN TWO VOLUMES

LONDON

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near the North Gate, 1679.

I. Az Úr letekint a magyaroknak igaz Isten tiszteltét nem ismerő, tudatlan és kóborló népére és azt a sötétség éjtszakájából az örökkévaló jutalmazás remény-ségére téríti.

Minden jó adomány és minden tökéletes ajándék felülről vagyon, szállván alá a világosságok Atyjától. Mert semmi jó sem lehet avagy történhet e világon Isten irgalmának jótéte nélkül. Miképpen az isteni gondviselés szeme az égieknek nékie szolgáló jóságos cselekedeteit és rendíthetetlen állapotját tetszéssel szemléli, azonképpen a bukott embert is irgalmatost szemlélni méltóztatik, mívelkedvén az ő megújításán. Ezért is csodálatosképpen azt végezte, hogy az, kit maga képeinek méltóságával ékesítetten teremtett, megtestesülésének szentsége által atyai országának örökösévé válják. Beteljesedének pátriarcháinknak és prófétáinknak jövődölései mi Megváltónkban, ki is magyarázhatatlanul Szűztől született, kereszten szenvedvén és meghalálózván harmad napon feltámadott, tanítványaival negyven napon társalkodván, szemük láttára a magas égbe felméne, ülven természetesen és hatalmasan Atyjának jobbjára felől, és a vigasztaló Szent Lelket, ki is Atyjától és Tőle származott, nagyindulatosságú zúgásnak csodálatos eljövételével, az ő fogadott fiaira bocsátotta. Ki tüzes nyelveknek képében megjelenvén, minden nyelvek tudományát adta nekik és égi hatalmánál fogva csoda-

tételeknek fenséges erejével felmagasztalta őket. Kinek égő szerelmétől lángolón, miképpen azt mi Üdvözítőnk nekik elsőbben meghagyta, az Evangéliom tanítása tisztjének követségében mind a világot megjárták, vetvén isteni magvát az Igének. Némelyik közülük országokat királyaikkal, némelyik fejedelemségeket fejedelmeikkel, némelyik országoknak és tartományoknak részeit és vidékeit az ő kormányzóikkal és előljáróikkal térítette a keresztény vallás szolgálatára. És a Szent Léleknek felette nagy lángolásától oly igen megerősödött mind a kerek világon az Egyház fundamentoma, hogy maga a világ fő városa Róma és a császári méltóságnak birodalma is nyakát Krisztus hitének alá vetve, hiábavaló tévelygéseiről lemondott. Nem maradt sem ország, sem pedig nemzet, hol is Krisztusnak irgalmát némelyek be nem fogadták volna. Történt ezenképen, hogy az isteni kegyelem könyörületest letekintett az égből a kárhozat és tudatlanság fiainak Isten tiszteletét nem ismerő, tudatlan és kóborló népére, a magyarokra és egyéb Pannónia földjén lakozókra,⁶⁰ hogy tulajdon azokat, kiket örök titkos végzése szerint annakelőtte a keresztények kicsapongásainak megbosszulására természetes székeikből a napnyugati részekbe kihívott,⁶¹ az eleve rendelt időnek teltével, a hamisság útjáról az igazság ösvényére, a sötétség éjszakájából az örökkévaló jutalmazás reménységére térítse.

II. Amaz időben volt egy Gyécsának mondott fejedelem, ki jóllehet még a pogány szokást tartotta, de kebele kertjében az igaz hitnek elvetett magja már csirát bocsátott.

Az amaz időkben volt egy Gyécsának mondott fejedelem,⁶² ötödik attól fogva, ki is magyaroknak Pannoniába való bejövetelükkor első vezérük volt.⁶³ Kezdetben keményebben és kegyetlenebbül hatalmatost bánt övéivel, de felette könyörületes és bőkezű volt az idegenekkel és kiváltképpen a keresztényekkel, jóllehet, ő maga akkoron még a pogány szokást tartotta, mégis a lelki kegyelem fényességének közeledtére a körülvaló istenes tartományoknak minden szomszédaival békességet keresett, melynek annakelőtte sohasem volt szeretője, miért már ezekből is kiviláglik, ki fiává kívánczozott lenni, mi Üdvöztőnknek az Evangéliomban mondott beszédei szerint: „boldogok a békességesek, mert Isten fiainak fognak mondatni.”⁶⁴ Ennek kivüle meghagyta, hogy egyéb keresztényeknek, kik az ő országába bejönni akarnak, vendégszeretetnek és békességnek nyájasságát kimutassák, a papoknak és barátoknak engedelmet adott, hogy elébe járulhassanak, kiket is kedvére hallgatván örvendettest örvendezett, hogy az igaz hitnek keble kertjében elvetett magja csirát bocsát.

*III. És hívésre tér a magyaroknak fejedelme és az
Úr gyönyörűséges ifjú képében angyalt küld el hozzá,
ki mondja neki, hogy fia születend, ki leszen az Úrnak
egyik választott királya, miért is lelki követségben
egy férfi leszen eljövendő.*

Minek többet? Elérkezett az égből elrendelt idő és tulajdon ő, az ő atyjafiaival hívésre tért és megkeresztelkedett,⁶⁵ fogadván, hogy minden alattvalóit a keresztény hitre fogná téríteni. Minthogy pedig felette szorgalmaskodott a lázadók megfékezésében és szentségtörő szokásaiknak rontásában és a szent Egyház előmenetelére püspökségeknek felállításában, csodálatos éjtszakai látomással vizsgáltatta őt az Úr, állatván elébe gyönyörűséges ábrázatú ifjút,⁶⁶ ki is mondotta neki: „békesség véled, Krisztusnak választottja, meghagyom neked, légy a te búsulásodnak fölöle bátorságban, nem neked adott véghezvinni azokat, amiken elmélkedel, mert emberi vértől megfertőzöttek a te kezeid. Tőled származand a születendő fiú, kire is az isteni gondviselés rendeléséből mindezeknek elvégzését bízta az Úr. Leszen belőle az Úrnak egyik választott királya, ki a földi élet koronáját elcserélendi az örökkévaló koronával. Ezért is a hozzád lelki követségben elküldendő férfit tisztességgel befogadd, a tisztességgel befogadottat megbecsüljed, félvén az utolsó kárhozat rettetését és a reménységnek szünetlen szerelmétől ragadtatva, mely nem csalatkoztat, intelmeire tetetés nélkül, hívéses szívvel figyelmezzél.“

*IV. Szent Adalbert püspök a magyarok országa felé
veszi útját és minek utána a fejedelem jó szeretettel
befogadja őt, Magyarországon fényeskedni kezd a
Világosságoknak Világossága, a Krisztus.*

Felserkenvén a fejedelem, az álomnak látomásáról elsőbben az ő szívében, annak utána a Krisztusnak híveivel és az ő övéivel elmélkedőn Istennek hálát adott, kitárt kezekkel alázatost földre borulván, magát, fejedelemségét születendő fiával, könnyek hullatásának közepette annak oltalmába ajánlotta, ki nem aluszik, sem nem szunnyadozik. Miközben ő az Istennek felőle megjövendőlt férfiről töprenkedik, jelentik néki, hogy Adalbert, a cseh egyháznak fő papja, feléje veszi útját,⁶⁷ hogy az ő megtéréséért és hitében tettetés nélkül való megerősödéséért Őr Istennek dicséretére áldozatot bemutasson. Kimondhatatlan örvendezéssel örvendeznek ezeken Krisztusnak új vitézei; a vezér minden híveivel Krisztus növendékének elébe ment, tisztességgel fogadta és miképpen látomása őt erre intette, ő istenfélelmének és szerelmének miatta mindenképpen kimutatta néki, hogy az engedelmességnek fia lesz. Ennek okából a fejedelemnek meghagyására minden helyeken gyülekezének az ő meg nem szelidített népei, a szent püspök szünetlenül int, téríttetnek és kereszteltetnek az országnak fiai, állíttatnak sok helyeken szent egyházak.⁶⁸ Ama világosság, mely megvilágosít minden embereket, elűzvén a sötétséget, kezde Magyarországon fényeskedni és ímé, szavai a jövendölésnek beteljesültek, mondván: a pogányság népe mely sötétségben bolyongott láta nagy világosságot, eme láthatatlan világosságnak világossága a Krisztus, kit pogányok meglátni

akkor érdemelték, mikor a sötétségből előhivatván, Őt igaz világosságnak, igaz Istennek és embernek teljességgel hitték.

V. Megszületik a fejedelemnek fia. A keresztségben adatik neki Istvánnak neve. Ifjúsága első fokán a népnek élére állítja őt atyja, kinek napjai betelvén, megtér az örök életre. Boldog Adalbert püspök pedig len tulajdon amaz esztendőben Prússiában vértanúságot szenved.

Ezenközben megszületék a fejedelemnek az Úrtól megjövendőlt fia, kit is a próféta szerint elsőben ismert az Űr, mintsem hogy anyja méhében fogantatott volna.⁶⁹ Eme fiút az Istennek előtte kedves Adalbert püspök, az ő hitének igazsága szerint felkente olajjal, megkeresztelte és befogadta.⁷⁰ Adatott néki Stephanusnak, vagyis Istvánnak neve, nem hisszük, hogy ez Isten akaratának kívüle történt volna. Mert István jelentése görögül az, mi latinul: koronázott. Kedvére vala tudniillik Istennek, hogy ő a jelenvaló életben hatalmatost uralkodjék és végezte felőle, hogy őt a jövőendő életben az örökkévaló boldogságnak koronájával ékesíti az örök élet el nem múltó dicsőségének elnyerésére. Növekedett a kiseded, királyi neveléssel tápláltatván⁷¹ és mikor a gyermekkoron áthaladt, mikor ifjúságának első garádicsára felhágott, ő atyja összehívta Magyarországnak fő embereit a következő renddel,⁷² a közös tanácskozás végzéséből fiát, az utána majdan uralkodó Istvánt, a népnek élére állította és ennek megerősítésére különkülön mindenektől az ő hittevésüket vette. Ezeknek

utána napjai beteltével az Úr megtestesülésének DCCCCXCVII. esztendejében az élet hitvány örömeit égi örömmel cserélte fel, és tulajdon amaz esztendőben boldog Adalbert püspök Isten ígétének hirdetésére bement oroszok földjére, hol is a vértanúság pálmájával koronáztatott.⁷³

VI. Miképpen viszi véghez István, a boldog ifjú, a kereszténység új palántálását és miképpen támadnak ellene a pogányok, akiket ő leigáz.

Mikoron is a pannoniai ország már a boldog ifjú akaratára figyelmeztet, ő a körülvaló népekkel a hittevessel kötött békességet megerősítette, hogy amiket is elméjében forgat vala, azokat a kereszténységnek új palántálásában bátorságosabban végre is vihesse. De minden jónak ellensége, az irígységgel és gonosszággal teljes ördög, hogy Krisztus növendékének szent eltökélését rontsa, ellene belső háborúságot támasztott,⁷⁴ mikor is sugallására a pogány nép vonakodván nyakát a keresztény hit igájának alávetni, azon mesterkedék, hogy vezéreivel egyetemben kivonja magát uralma alól.⁷⁵ Ezeket mindnyájukat a dicsőséges kereszt jelének oltalmával és Isten anyjának, az örökké Szűz Máriának érdemeiért, az Úr kedves püspökének, Mártonnak és a szent vértanúnak, Györgynek zászlaja alatt, vezéreiknek leöletése után legott maga szolgálatára hajlította⁷⁶ és a keresztelő vízben megferedetteket, osztatván nekik hívséges papoknak általa az üdvösségnek intelmeit, az egy Isten tiszteletére kényszerítette.⁷⁷

VII. Behívoja Szent István az ő országába a szent életű papokat és barátokat. Jön Ascherik atya ő tanítványaival, jön Bonifác, Szent András és Szent Benedek és Ascherik atya megépíti a Vasas-hegy tövében monostorát.

Minek utána Krisztus vitéze, az ő ellenségeit legyőzte, lelki örömmel telten eltökölte magában, hogy elméjének minden tehetségével az Evangéliom magvának befogadására adja magát. Alalmazkodásokkal és könnyörgésekkel töltvén idejét, sokszor az egyháznak pádimentomára leborulva könyveknek hullatásával bízta Isten akaratjára az ő eltökélésének teljesedését, hogy ő, ki is nélküle mit sem cselekedhetnék, rendelése teljesítésének segedelmével és jóságos cselekedeteknek gyakorlásával feltett jószándokát véghez vihesse. Mivelhogy ezeknek kezdesére és végzésére Krisztus híveinek tanácsára volt szüksége, kívánságát kikiáltóinak és leveleinek általa minden tájakon elhíresztelte. Ennek utána, buzdíttatván a vigasztaló Szent Léleknek sugallásától, sok oltáropapok és egyházi emberek elhagyták az ő székhelyüket, választván a zarándoklást; apátok és barátok nem kívánczozván semmi javakra, hanem hacsak arra, hogy a felette buzgóságos fejedelem oltalma alatt reguláiknak szerinte éljenek. Eljöve közékük a jámbor életű Ascherik atya⁷⁸ is az ő tanítványaival, kiknek egyike, akit mondtak Bonifácnak, később Ascherik atya helyébe apáttá választatván, mikor a boldog királynak általa az Ige hirdetésére Magyarország alsó részeibe kiküldetett, nyakán karddal sujtatván, jóllehet tovább élt, nem fosztatott meg a vértanúság érdemétől. Jövének egyebek is ketten lengyelek földjéről,

kik remete életet választottak, mivelhogy kedvükre vala az elmélkedés. Közülük egyik, kit Andrásnak mondtak,⁷⁹ hitvallásának érdeméért, mivelvén általa az Úr csodáknak bizonyoságtévő jeleit, felvételét az angyalok karába, a másik, Benedek, vérét Krisztusért ontván, csodálatosan megkoszorúztatott.⁸⁰ Ascherik apát övével tisztességgel befogadtatván, a Vasas hegy tövében, Szent Benedek atyáról nevezett monostort épített,⁸¹ hol is a monostori gyülekezet, a regulának szerinte való fegyelemben, mai napig viragozván, ideigvaló bőségnek táplálékában bővelkedvén, semmi egyébben nem szűkölködik, csak hogy maga és egyebek lábait az Evangéliomnak szerinte megmosogassa.

VIII. A nagy keresztény fejedelem országnak tartományait tíz püspökségre osztja, főszékükké lesz az esztergombeli és állíttatik élére Ascherik apát úr, alapíttatnak szent egyházak és a fejedelem Pannónia szent hegyén Szent Mártonról nevezett monostort épít.

Mindezekkel Istennek szolgája, a felette keresztény fejedelem némi napon közösen minde-
nekkel, egyébkor külön-külön egyikükkel tanács-
kozván, a tartományokat tíz püspökségre osztotta,
végezvén, hogy az esztergombeli a római apostoli
széknek helybenhagyásával és megerősítésével az
egyéb püspökségeknek fő széke és mestere leend.⁸²
Ennek élére, egyházi törvények szerint való választással, püspöki méltóságú infulával ékesítetten, a
felül mondott tisztelendő Ascherik apátot állította.
Kinek tanácsából az egyéb székeket az atyák gond-

viselésére és gyámolítására bízta. Minden helyeken megvetik fundamentumait a szentegyházaknak, kano-
nokoknak kolostorai támadnak, virágoznak a regula
szerint élő kanonokok gyülekezeteinek kolostorai.
Az Isten szolgáinak nagy özönlésük támad minden-
felől, kik a felette bőkezű fejedelemhez való kívánko-
zásukért elnyerték kegyes befogadásuknak vigasztal-
lását. És mert hogy Pannonia boldog Márton püspök-
nek születése által dicsőíttetik, kinek érdemeiért is
a Krisztushoz hívséges király, miképpen már mon-
dottuk, az ellenségen győzelmet vett, Isten előtt
kedves tanácsot tartván a szent püspöknek telke mel-
lett a szent hegynek mondott helyen,⁸³ ennek nevéről
nevezett monostort rakott, azt bőséges birtokokkal
és jövedelmekkel és minden szükségességekkel ellátta,
miket is, a megtértek akaratával, a dézsmaszedésekkel
hasonlatossá tett a püspökségekhez.⁸⁴

*IX. A boldog fejedelem királyi méltóságú koronával
szerencsésen megkoronáztatik.*

A tyjának halála után ötödik esztendőben, ezen-
képen akarván az isteni kegyelem, minekutána
elhozták az apostoli áldásnak leveleit, a püspökök
a papsággal, az ispánok a néppel illő dicsérete-
ket nagy fennhangon kiáltozván az Istennek kedves
Istvánt királynak kikiáltják és a szent kenettel felken-
tet királyi méltóságú koronával szerencsésen meg-
koronázzák.⁸⁵ Az uralkodói méltóság jelének vétele
után pediglen, hogy ő milyen életű és megfontolású
férfi volt, bizonyosságot tesz Magyarország püspökei-
vel és fő embereivel alkotott törvénykönyve, hol is,

tudni méltó, mindennemű ellenkezésnek mérge ellen való orvosságát rendelte.⁸⁶ És hogy magát ama békesség fiának bizonyítsa, mely békességgel Krisztus a világot egybe tette, a maradandó törvény aláírásával maradékaira másíthatatlanul hagyta, hogy senki a másikat ellenségesen meg ne támadja, senki az ő ellenségét bírák törvénytárába nélkül ne sértse, özvegyeket és árvákat senki ne nyomorgasson.

X. És királyságának társául Gislát veszi feleségnek. A királyné asszony, ki is az Istennek szolgáló gyülekezetek jóltevője, felékesíti a veszprémi püspökség egyházát, a király pediglen, hogy mindeneket megnyerjen, apostolnak szerinte cselekszik.

Királyságának társául pediglen, kiváltképpen sarjadékainak okáért a felséges méltóságú római császárnak, tudni méltó a szelídségeért kegyesnek mondott Henriknek Gisla nevezetű hűgát vette feleségnek, kit is szent kenettel felkenvén, a koronának viselésében társának kijelentett.⁸⁷ Ki is, hogy az isteni tisztelet rendtartásában milyen volt és hogy az Istennek szolgáló gyülekezetek körül jóltevőnek mily gyakorta mutatkozott, arról sok egyházaknak keresztjei és edényei és csodálatos művelkedéssel megkészített vagy szőtt dolgai még mai napig is bizonyosságot tesznek.⁸⁸ Mindenek felett pedig bizonyosságot tészzen a veszprémbeli püspökség egyháza, melyet is fundamentumától kezdve az Istennek szolgálatára mindennel elégségesen, tulajdon ő, aranyban, ezüstben és öltözeteknek sokaságában jelesen fölékesített.⁸⁹ Maga a király pedig a nem régen alapított püspökségeket, az

apátságokkal egyetemben földekkal és udvarokkal, szolgálkával és jövedelmekkel királyian ellátta, keresztekkel és edényekkel és egyéb Isten szolgálatára való eszközökkel, annak szerinte, mire kinek-kinek szüksége volt, bőségesen ékesítette. A barátoknak életét és társaságát egyszer egyebekkel, máskoron maga személyében vizsgálva, szorgalmatost figyelte s a resteket dorgálta, a vigyázókat jószeregetébe vette, a kanonokok tisztét a Krisztusnak és Egyháznak tanítása szerint a püspököknek gondviselésébe ajánlotta, miképen apostol, mindeneknek mindeneket cselekedett, hogy mindeneket megnyerjen.

XI. Szent István magát és országát Szűz Mária oltalmába ajánlja és dicséretére Fehérvárott csoddlatos mívű szentegyházat épít. Jerusálemben és Rómában monostorokat rakat, magyaroknak zarándokházat alapít és az egyházat Konstantinápolyban is megajándékozza.

E me férfi hívséges volt mind az ő csekedeteiben, magát Istennek mindenestől alávetette, magát országával együtt fogadalomnak és felajánlásnak általa szünetlen könyörgésekkel Isten örökké szűz anyjának, Máriának oltalma alá helyezte, kinek tisztelete és dicsősége oly híres a magyaroknál, hogy eme Szűz mennybemenetelének ünnepét, az ő tulajdon nevének hozzáadása nélkül, nyelvükön Királynéasszony napjának híddogálják.⁹⁰ És hogy az ő oltalmának nagyobb bőségét elnyerhesse, magának a királyi székhelynek városában, mely mondatik Fehérvárnak,⁹¹ tulajdon amaz örökké Szűznek dicséretére és nevére, csodálatos mí-

velkedéssel híres és nagy basilikát kezdett rakatni, melyben a Jeruzsálemi templomnak falát faragásokkal megtarkította, pádimentomát pedig márványlapokkal rakatta ki, melyet, akik látták, mi beszédeinknek igazságáról bizonyosságot tesznek, mondván, hogy palástoknak, egyházi ruháknak és egyéb ékességes dolgoknak számlálhatatlan sokféleségei vannak ott és az oltároknak körülé sok sáraranyból vert és drágalátos kövekkel befoglalt táblák, a Krisztus asztalának föléje felállított csodálatos mívű ciborium és mindennemű kristály, onix, ezüst, arany edényekkel színültig megtöltött kamara. Már az időben eltökölte magában Istennek fia, hogy amije akkor volt és amiket még nyerhet, mind a Krisztusnak ajánlja, kinek adományából azokat vette, hogy az, ki őt a jelenvaló világ dicsőségére és tisztességére méltóvá tette, kegyelmesen a mennybéli ország fiai közé felvenni méltóztassék. Olvassuk egyebek között a próféciában az apostolokról írva, hogy mind e földre kiment az ő hangjok. Bizonyossággal bizonyos, hogy ezek nem csak a tizenkettőről mondattak, hanem mindenekről, kiket az Isten az Evangéliom hirdetésére kiküldött, kiknek hite és beszédei és jóságos cselekedetei által gyarapodást nyert az Egyház, kik között eme mindeneknél keresztényebb király, miképpen tartatik, nem a kisebbek közül való volt; az ő jó akaratjának és cselekedeteinek híre, melyet maga birodalmában az egyházak építésében gyakorolt, messzefekvő és felette híres földeket betöltött. Mert Jerusálemben, Krisztusnak emberi természetszerinti tartózkodása helyén szerzeteseknek klastromot állított, gazdagítván azt mindennapi étekhez bőséget szolgáltató földekkel és szőlőkkel. A világ fő városában, Rómában az első vér-

tanunak, Istvánnak nevééről nevezett, tizenkét kano-
nokot számláló, minden hozzávalókban bővelkedő
gyülekezetet alapított és kővel köröskörül falazott
szállást, az apostolok fejedelmének, Szent Péternek
küszöbét imádság okából kereső magyaroknak be-
fogadására.⁹² Magát a királyi várost, Konstantinápolyt
sem hagyta jótéteményei ajándékainak híjjával. Melyet
csodálatos mívű szentegyházzal és minden nemű
hozzá tartozó szükségességekkel megajándékozott. Ennek
okából az ő birodalmának végein belül méltán nyerte
az apostol nevet, mert jóllehet az Evangéliom hirde-
tését nem vette magára, de lévén a hit hirdetőinek ve-
zére és mestere, részesítette őket oltalmába és gyámo-
lítása vigasztalásába.

*XII. Miképpen ölelte a boldog király az irgalmasság-
nak karjaival a szegényeket, ölelvén bennük magát
a Krisztust.*

Istentől a boldog királynak adott égi könyörület
minden jótétele között azokat kell kiváltképpen
számba venni és feljegyezni, melyek javára vannak az
örök élet örömei elnyerésének. Mert ő minden dicsé-
retes cselekedetében rajta igyekezett, hogy az legyen
fő indítója, mit is lelkének hívséges látásával az Evan-
géliomból meglátott, mely az igazság bizonyosságával
mondja: „boldogok az irgalmatosak, mert ők irgalma-
tosságot nyernek.“ És egyéb helyen: „adatok és ada-
tik néktek.“ Ennek okáért az irgalmatosságnak és ke-
gyességnek annyi karjaival ölelte Krisztus szegényeit,
bennük pedig magát a Krisztust, hogy tőle soha
egyetlen jövevény és zarándok nem ment el szo-

morkodón, jótételeinek néminemű vigasztalása nélkül. A szűkölködők segítésére mindennapi szünetlen költségeket rendelt, mosogatván Krisztus híveinek lábait, rejtven alamizsnákat szegényeknek keblébe, könnyen és vígasságost szokott éjjeleken virrasztani, az ínséges Krisztust az ő tagjaiban kívánván e világon vigasztalni, hogy ő is majdan meglelvén az égi életnek minden örömmel megtöltött kamaráját, abban örökkön örökké vigadozni méltó legyen.

XIII. Miképpen méne a boldog király némi éjjelen Krisztus szegényeihez, hálát adván azoknak bántásaiért a Boldogságos Szűznek. És miképpen bizta vala kincses kamaráját boldog Güntherre, megajándékozván a béli-nek mondott monostort, hol is később Szent Gellért magát elmélkedő életre adta.

Némi éjjelen, lelki intéstől illetve, vevén Istennek ajándékával telített zsákocskáját, titokban egyedül útnak eredt, hogy miképpen azt cselekedni szokta, látogatná Krisztusnak kisded nyáját, és legottan a szegények az égi kincsnek elosztott pénzét széjjel hurcolták, az Isten emberének érdemeiről szakállát kiszagatván tettek bizonytságot. Ezért Krisztus vitéze örömtől eltelve menekedék mindenek Teremtőjének boldogságos Anyjához s földre leborulva hálátadón nagy felszóval kiáltá: „én égi Asszonyom,⁹³ engem, kit te királlyá tettél, a te vitézeid ezenképpen tiszteltek. Hogyha ezt néminemű ellenségem cselekedte volna velem, bosszúságomért a te segítségével állnék bosszút, de tudván boldog Asszony, hogy ezeknek általa örök boldogságra jegyeztettem, örvendetest örvendezem,

hálákat adván mi Üdvözítőnk nevének és vigasztalásainak, melyekkel Ő tanítványait vigasztalta, mondván: „csak egy hajsza sem fog elveszni a ti fejetekről“. Ilyen beszédek mondván az Istennek embere, érezte, hogy égi kegyelem látogatta őt és lelki kenettel kenetetett meg, eltökélte, hogy szívének ajtóit sohasem fogná bezárni azoknak előtte, kik segítséget kérnek és ennek utána maga által és egyebek által, de kiváltképpen Krisztusnak szolgálói és cselédei, tudni méltó, az egyházi embereknek és barátoknak általa, az égből néki adott javakat a szegényeknek kezébe vetve, örök kincsekben maradandókká tette. Eme dolgoknak bizonyosságát erősíti mind örökké a vele együtt égi életben részes szerzetes, a világi nemesből és remetéből lett boldog Günther,⁹⁴ ki is a nyájas fejedelem bőkezűségétől édesgetve szokásba vette, hogy őt csehek földjéről sűrűn látogassa. Mert valahányszor az ő kívárást maga jövetelének világosságával fényesítette, a királynak kincses kamarája, melyet az ő kezére adott, rövid időnek teltevel kiüresedett, osztogatván ő mindeneket miket benne lelt szűkölködő zarándokoknak és jövevényeknek, özvegyeknek és árváknak, monostoroknak és egyházaknak. Isten tulajdon eme szolgálójának intése az istenhívő király monostort kezdett rakatni, mely beélinek mondatik és azt minden javakkal megajándékozta.⁹⁵ Hol is, mikoron eljött Gellért Venecéből, magát elmélkedő életre adta. Ki is az atyafiaknak rendeléséből fő pappá kiválasztatván, a szent király halálának utána, a kereszténységnek megháborgatása idején megköveztetett és a lelki kegyelem ajándékának általa méltóvá lőn a vértanúk társaságára.

XIV. A boldog király, minek utána bizonyos kinyilatkoztatásból megóvja az erdőn túli népet a besenyők öldöklésétől, és néminemű hírmondó közbenjötté visszatérésre kényszeríti Kunrád császár hadait, általlátja, hogy Istennek irgalma látogatta meg.

Azonképpen ítélem, elhallgatni nem méltó, hogy Istennek emberében az isteni hatalom még ő életében akarta megmutatni, mely nagy érdeme lészen halálának utána. Mert mindenha, mikoron is néminemű ember betegsége az ő fülének tudtára adatott, orvosság gyanánt kis darabocská kenyeret, almát avagy fűszerszámszagos füvet, mi akkor éppen kezének ügyében volt, küldött át neki ama meghagyással, hogy egészségben keljen föl és kísérvén ő beszédeit Istennek könyörületessége, a beteg legottan visszakapta egészségét. Írva van, hogy Üdvözítőnk dicsőséges mennybemenetelének utána és annak utána, hogy csodálatosan Atyjának jobbjá felől ült, testben csak keveseknek jelent meg, de látomással sokakat vigasztalt, tanítván őket a jövődőknek megismerésére, mi eme boldog királlyal is történt. Némi éjjelen tehát bizonyos kinyilatkoztatástól hirtelen felserkentetvén meghagyta, hogy bizonyos futó éjjel-nappal siessen az erdőn túl való Fehérvárra⁹⁷ és mind a mezőn vesztegélőket a város erősségébe, milyen gyorsan csak lehet, összegyűjtse. Mert előre megjövendölte, hogy a keresztények ellenségei, kik is tudni méltó akkor a magyarokat fenyegették, a besenyők, betörnek⁹⁸ és az ő javaikat dúlni fogják. A hírmondó alig hogy bejelentesítette a király parancsát, imé a besenyőknek váratlan rontása tűzzel és ragadozással mindeneket elpusztított. De Istennek a boldog király érdemeiért

tett kinyilatkoztatásából az embereknek lelke megmen-
tetett, elrejtve az erősített helyeknek általa. Tör-
tént, minek utána a boldog királynak hites társa által
közelvalója, a római méltóságú császár, kegyes Henrik
kimult e világból,⁹⁹ Kunrád vette fel a németek
választásából a császárok hatalmának koronáját, ki is
a békesség csendességének megrontásával mind az
egész német földeknek fegyvereseit egybe gyűjtve,
Pannoniának végeire törni szándékozott.¹⁰⁰ Ellene a
király a püspökökkel és fő jobbágy urakkal tanácsot
tartván, az ország védelmére mind az egész Magyar-
ország fegyvereseit összegyűjtötte. Elsőbben viszont
megfontolván, hogy ő semmit sem cselekedhet Krisz-
tus akaratának nélküle, két kezét és szívét égnek emel-
vén, sérelmét ő Asszonyának, az örökké szűz Máriá-
nak, Isten anyjának ajánlva, ily beszédek kezdett:
„ha kedvedre lenne én Királynéasszonyom, hogy a te
örökségednek mívecskéjét az ellenségek elpusztítsák
és a kereszténységnek új palántáját kiirtsák, ne tulaj-
donítsák ez az én henyélésemnek, hanem inkább a
te akaratod rendelkezésének. Ha a pásztoré a bűn, lakol-
jon ő maga, miképpen érdemli a juhoknak közepette,
de könyörgök, kíméljed a juhokat.“ Eme beszédnek
utána, mintegy megvigasztaltatva ő Asszonyától, bi-
zodalommal ment az ellenségnek ellene. Majd legott
a más napon egy hírmondó jött a táborba a németek-
nek valamennyi vezéréhez, miként ha a császár kül-
dötte volna a visszatérés parancsával.¹⁰¹ Minek utána
az ellenségek visszamentek, a szent általlátván, hogy
Istennek irgalma látogatta meg, földre leborulva hálát
adott Krisztusnak és ő Szülőanyjának, kinek szünetlen
imádságaival ajánlotta magát és országának gondját.

A császár pedig övéinek felette gyors elbátortalanodásán megrettent, tudakolván, miképpen történt emedolog, mikor igazába megtudta, hogy a hírmondó, ki amazokat visszafordította, nem övéi közül való volt, nem kételkedett, hogy ez Istennek akaratából történt a hívséges királynak megerősítésére és ettől kezdve az örök bíró félelmétől tartóztatva, megtartóztatta magát, hogy az ő országába betörjön.

XV. Az Úr választottjának nehéz megpróbáltatásokkal is tudtul adta kegyelmét, minek utána ő Imrefiának könyvecskét szerzett az erkölcsök oktatásáról. Felvitetvén pedig eme dicséretes ifjú a mennyeknek országába és a szent király nem kételkedvén, hogy közeledik az ő általmenése is, főembereivel tanácsot tartott, a helyébe állítandó királyról, intvén őket az igaz hitnek megtartására.

Tudva van, hogy a boldogon is beteljesedett amaz apostoli mondás, hogy „sok sanyargattatásnak általa kell bemennünk Istennek országába“ és ami olvastatik a bölcsesség könyvében: „kiket Isten szeret, azokat megfenyíti, és megostorozza az atya az ő fiát, kit magához felfogad.“ Mert sokféleképpen alá volt vetve az isteni fenyítésnek, három éveken keresztül szünetlen betegségben sínylődvén. Minek utána ebből Isten kegyelmének orvossága által meggyógyult, az Örökkévaló titkos akaratának bizonyos próbálása miatt saját fiainak kimúlásában ismét érezte, hogy vesszőztatik, kiket ártatlanokat kisedtségüknek fokán aki adta, elvette.¹⁰² Kiknek halála miatt való szomorzkodását az atya életben megmaradott, természet szerint szent indulatú Imre fiához való szerelmének vi-

gasztalásával enyhítette.¹⁰³ Ezt, mint immár egyetlen, nagy indulatával szeretve, mindennapi könyörgésekkel Krisztusnak és az ő szülőanyjának, az örökké Szűznek ajánlotta. Minden fogadalmakkal kívánatosot kívánta, hogy holta után megmaradjon és ő legyen, ki is országát örökség szerint bírja. És hogy ily nagy igazgatás kormányát az igazhitű férfiaknak példái szerint tartani alkalmasabb lehessen, azoknak mindennapi leckéjét hallgatni szokásává tette. Ő maga is, atyai szerelmének lángolásától serkentve könyvecskét szerzett az erkölcsök oktatásáról,¹⁰⁴ melyben az intésnek beszédeivel, hívségest és barátságot, lelkéből szólott hozzá, tanítván őt, miképpen kell mindeneknek előtte a katolikus hitre vigyáznia, megerősítenie az Egyház állapotját, megadnia a püspökök méltóságának tiszteségét, szeretnie a fő embereket és vitézeket, gondot tartania a törvénytevésre, türelmetesnek lennie mind az ő cselekedeteiben, nyájasan befogadnia és szeretettel megelégténie a jövevényeket, tanács nélkül mit sem cselekednie (eleit szüntelenül szeme előtt tartania és maga elé példának állatnia) és gyakorolnia az imádkozás kötelességét és a jámborságot és a könyörületességet egyéb jóságos cselekedetekkel együtt birtokában tartania. Az ilyen és ezekhez hasonlatos tudományoknak általa oktatott felette dicséretes ifjú, az Örökkévalónak rendeléséből, kinek is mindenek engedelmost alája vannak vetve, az Úr megtestesülésének MXXXI. esztendejében eme halandó életet felcserélte az örök élettel, a mennybélieknek társaságába felvételvé.¹⁰⁵ Ó, mily nagy mindeneknek siralma, de kíváltképpen a fő jobbágy uraknak, kiknek között a magára maradt atya nehéz sóhajtozással sóhajtozott. Mert látván,

hogy az utána való maradék reménységének nélküle egyedül maradt, a jámborságnak indulatával búslakodott. Mivel pediglen tudta, hogy meg vagyon írva: „nincsen sem okosság, sem bölcsesség, sem tanács az Úrnak ellene,” és tudta amaz egyházi törvényt, hogy senkinek nem kell az ő drágalátosainak kimúlásán föllőtte szomorkodnia, levetvén búsulását, magát minde-
nestől az isteni irgalom bőségének keresésére adta, a monostoroknak és szentegyházaknak szolgáit, a barátokat és egyházi embereket az alamizsnák különb különb ajándékaival vigasztalta, minden jövedelmének költségeit, miket azidő szerint bírhatott, zárandokoknak, özvegyeknek, árváknak kiosztogatta. A külső országbeli monostoroknak és tartományoknak férfiai is királyi bőkezűségének olvasatlan ajándékaival követeknek általa gyakorta látogatta, természetének szerinte való komor kedvét, melyet ifjúságában vett fel, életének mind végezetéiglen megtartotta,¹⁰⁶ valamikor is alig mozdította ajkát nevetésre, viszontag meggondolván az Irást, „a nevetés fájdalommal elegyedik és az örömnak végét siralom váltja fel,” mindenkor azonképpen mutatkozott, miképpen ha Krisztusnak törvénytevő széke előtt állana, belülső szemével az ő jelenlétét tisztességgel félő orcával szemlélve kimutatta, hogy Krisztust hordozza ő szájában, Krisztust ő szívében, Krisztust minden cselekedetében. Az ítéletnapot szívének kívánásával, mind egész elméjével szünetlenül maga elé állatva, mintegy az angyali gyülekezetnek néminemű állapotjában, már a mennyország lakosainak közötté kívánczozott lakozni. Az Istennek kedvére való jóságoknak minden nemeivel ékeskedett, és eltökölte magában, hogy Istennek előtte életének

minden napjain a szentségnek igazságában fogna forgolódni, hogy már világosodni láttassék benne a jövőendő dicsőülésnek néminemű reménye. Végezetül, Istennek könyörületességéből a százszoros jutalom bérére érdemes, jövőn reá hidegtelezés, nem kételkedett, hogy immár reá következik ő általmenése, előszólítván a püspököket és a királyi palotájának Krisztus nevével dicsekedő fő embereit, elsőbben tanácsot tartott velük a maga helyébe állítandó királyról, tudni méltó Péterről,¹⁰⁷ tulajdon húgának fiáról, kit is mint Veneczában születettet magához hivatván, vezérül már annakelőtte tulajdon seregének élére állított, végezetül pediglen atyailag intette őket az igaz hitnek megtartására.¹⁰⁸

S Z E N T I S T V Á N É L E T E

Szent Istvánnak Magyarország királyának

K I S E B B I K L E G E N D Á J A

*Az austriai Szent Keresztről
nevezett monostornak XII-ik századbeli pergaménás legendáriumából.*

THE HISTORY OF THE

... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...

CHAPTER I

... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...
... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

... of the ...

I. Mert hogy felette üdvös példa származik a jóknak a maradékok nemzetsége számára megírott életéből és cselekedeteiből, elhagyván régiekről mik nem tudatnak, azokra térünk, mik is eme beszédeknek foglalatjai.

Mikoron is tudjuk, hogy a szenteknek érdemei írva vannak az életnek könyvében és emlékezetük örökkévaló az Úrnak előtt, felette üdvösségesnek tartjuk, hogy a jóknak élete és cselekedetei a példának miatta, a maradékok nemzetsége számára írásba foglaltassék.¹⁰⁹ Ők hívségest hadakoztak a Krisztusért és ama hadakozásukért szerencsésen megkoronáztattak, miért is, ha mi az ő cselekedeteiknek követői lennénk, miképpen Pál mondja, Istennek örökösei leszünk, Krisztusnak pedig társai az örökségben. A vértanuk viadalmaival az Anyaszentegyház naponként koronáztatik, a hitvallók hívséges nyereségeivel épül és nagy ragyogással ékesítetten tündöklök a kerekségnek forgandó tengelye körül. A világ valaha azoknak sok dicsőséges viadalmaival dicsekedett, melyek az időnek régiségében elzárva, a hívek emlékezetére nem bízattak, mivel hogy istenes énekmondóknak híjával voltak. Hanem a régiekről, miket nem tudunk, elhagyván, mert tudjuk, hogy az örök Istennek előtt dicsőségük nem avul, azokra térjünk, mik is beszédeinknek foglalatjai.

II. Szent Istvánnak, a Pannonok híres királyának élete és cselekedetei, miképpen azok amaz időkből fennmaradtak, méltóknak ítéltetnek, hogy a maradékokra által bocsátassanak.

A szentséges hitvalló Istvánnak, tudni méltó, a pannonok híres királyának életét és cselekedeteit, miképpen azokat amaz időkből való hagyományban hívséges és igaz előszámlálással kaptuk, méltónak és tisztességesnek ítéljük, utánunk való maradékunknak által bocsátani. Nem követjük a grammatikusoknak avagy philosophusok megmagyarázóinak tudós és miveskedő írásának fűzött rendjét, sem pedig a sophistikus éles elméjűségét, mivel balgatagság tengerre hajózni, ha nem lehet révbe által menni. Azok javallják ezeket, kik az énekmondóknak tündérmeséi szerint, a pegasusi forrásból ittak, kik is azzal dicsekszenek, hogy a Parnassus szent helyén álmodoztak. Ezeknek bölcsesége hívságból hívságba enyészett és abból tulajdon előmenetelőkre semminemű gyümölcsöt nem nyervén, balgatagokká lettek. Ti pedig, megértvén, mi is a könyv-író szájából zeng, befogadjátok ő együgyű beszédeit, mert hogy azt mondja el, mit a hívőktől tanult hallásnak általa.^{109/a} Bizonyost meggondolja, hogy ő ereje nem méltó eme dologhoz, mivel hogy tündöklő ékesen szólásban és az elmének tágasságában teljességgel szűkölködik. Kiváltképpen fél az irigy vetélkedők ócsárlásától, kik is magok dolgait restül vetvén össze, egyebeknek írott dolgait szaggatják. Ennek okáért, jóllehet a könyveknek első eredetük szerint való írásait forgatjátok,¹¹⁰ mégis olvassátok eme rövidebbeket,¹¹¹ és ha lelnétek némi rendnek kívüle valót, avagy kevésbbé ékesen szóló beszédet, megbocsássatok parasztságának.

III. Isten miképpen világosságot, élesztette a sötétségből Istvánt, ki Esztergomban született és a hitnek igazságában neveltetett, atyja pediglen, minekutána megismerte az életnek és útnak világosságát és fia számára a római császárok nemzetsége ágából való feleséget vett, elköltözött e világból s miképpen hisszük, elnyerte az örök boldogságnak dicsőségét.

Mert hogy a magyaroknak tanulatlan nemzetségét az ő hitetlenségüknek tévelygése soká megszállva tartotta és ők pogányok módjára hiábavaló istentelen babonaságokat követtek, kedvére vala Isten üdvözítő irgalmának véget vetni azok bűneinek, hogy megszűnven az ördög incselkedése, eme nemzetségnek legalább maradékai üdvözüljenek. Mert miképpen világosságot, élesztette a sötétségből Istvánt, a boldogságos királyt, kit is, mint a katolikus hit igazságában neveltet kiválasztott arra, hogy néki megszerezze a népet. Ez, Esztergom városából vette születése eredetét¹¹² és még mint gyermek a grammatikai mesterség tudományába teljességgel belébocsájtkozott.¹¹³ Atyja, jóllehet király, de elsőbben pogány volt. Annak utána a Szent Lélek dicsősége megvilágosítván őt, megismerte az életnek és az útnak világosságát, követvén az evangéliumi tanítást, elérkezett az igazságnak képéhez. Azonközben pedig isteni látomásnak általa tudnia adatott, hogy fegyveres népeinek minden hadnagyait az igaz Isten tiszteletére térítse. Kiket pedig egyéb út követőinek felismert, azokat fenyegetésekkel és rettenésekkel a járomnak alája vetette. Ki is mikoron már napjai csendesedtek és érezte teste erőtlenségének közeledtét, az ország élére felemelendő fia számára, a római császárok kiterjedt nemzetségének ágából sar-

jadt, felette nemes feleséget hozott. Ezenközben a király, a keresztény névnek szeretője, megfizetvén a természetnek járó adósságát, kimúltott e világból, ki miképpen hisszük, vallván az Istenséget, az örök boldogságnak dicsőségét elnyerte.

IV. Miképpen emeltetett István az országnak trónjára és a népet az igaz hit igájába hajítva, miképpen rontotta le az ördögnek incselkedéseit.

Ennel kimúlása után, István, a még gyermek,¹¹⁴ a fő jobbágy uraknak és a népnek kedvéből az ország trónjára dícséretesen felemeltetett, égőbb lélekkel kezdett az igazságnak terjesztőjévé lenni, mert jól lehet ifjúsága éveiben virágzott, ő szíve nem vala szájában, hanem szája vala szívében. A Szent Írást, melyről felette lángolt, nem feledve, a törvénylátást és igazságot állata szeme elé, Salamonnak ama beszédei szerint: „a bölcs hallgatván bölcsőbbé lesz és a kormányt értelmesen fogja tartani“. Nem azokat állatta szeme elé, kik is igazságtalanságot cselekesznek és azokat, kik velük egyetértenek, hanem mivel ő Isten minden parancsolatjának hívséges sáfára lett, töprenkedni kezdett magában, hogy, ha a keresztiség szentiségének általa immár régen újjászületett népet fegyelemnek nélküle engedné, az könnyen visszatérne hívságának tévelygésére. Eme népet az egyházi tanítás szerint oktattván, a fegyelem igájának és törvényének alája vetette és a gonoszoknak mind az ő tisztátalanságaikat mindenestől lerontotta.

V. Miképpen szálltak hadba a király ellen némienemű pogány nemesek, kiket is ő Veszprémnél meggyőzött, birtokaikról bölcsen ítélkezvén.

Néminemű nemesek, tudni méltó kiknek szívében hivalkodás és henyélés lakozott, látván, hogy mit megszoktak, elhagyni kényszerítettnek, az ördög sugalmazásából, miket is a király meghagyott, azokat megvetették és maguk kedvének szerinte való elsőbeni szokásaikra visszahajlítván lelküket, ellene hadba szálltak.¹¹⁵ Kezdték pediglen az ő városait dúlni, jószágait rontani, javait prédálni, szolgálait leölni és hogy egyebeket elhallgassak, kezdenek a királynak bosszúságokat tenni. Minthogy istentelen újtokról nem akartak letérni, sem pedig háborkodásuk meg nem elégült, a király, bizakodván az örök hatalomban, az ellenségek ádázatának megtörésére tulajdon seregeinek sokaságával ellenük kiment. Ugyancsak ama napokon amaz ellenségek megszállták a várost, mely mondatik Veszprémnek, tudni méltó a király gyalázására törekedőn ott akartak letelepedni, hol is ő szállást és udvart tartott, hogy ezenképpen könnyebb utat leljenek egyéb várhelyek elfoglalására. A király, előtte menvén Istennek kegyelme, fegyverre kelt ellenük és emezek a hitben, amazok pedig csak a fegyverekben bizakodván, mindkét felől viaskodának. Végezetül az ellenségek meggyőzetvén, és részint leöletvén, részint elfogatván és összekötöztetvén, a király ő övéivel, miképpen győztes vitte haza a diadalom jeleit. Annak utána azoknak birtokaikról, mind földekben, mind falvakban bölcsen ítélkezett, nem miképpen hajdanában Saul, ki mikor is meggyőzte Amalechet, azokból, miket tőle elragadott, az Úr

tilalmának ellenére a jobbakat magának választotta. Mert ő mindenekből maga szükségére semmit meg nem tartott, hanem elmenvén, Szent Márton hitvallónak szentelt mindeneket, kinek tisztességére szent-egyházat is rakott. Azokat pedig, kiket meggyőzött és az ő maradékaikat is, mind a jelenvaló napig az Egyháznak szolgálóivá tette. Annakutána tulajdon főembereinek kérésére tanácsot kezdett, hogy azokból, miket bírtak, csak tizedeket adjanak, nehogy nyomorultan a földről elszéledessenek.

VI. Immár békében erősödik az ország trónja, a hívek Egyháza nevededik. Szent jámborok gyülekeznek a boldog királyhoz, ki Fehérvárott Szentegyházat épít és minden tíz faluval egy egyházat rakat, Rómában és Jerusálemben monostort alapít és zarándokházat a magyaroknak, ezenképpen készíttetvén magát az Úr lakóhelyéül e földön.

Minek utána az őt üldözőknek háborgódásai járomba fogattak és az ország trónja békében megerősödött, inkább és inkább kezdette a szent vallást buzgósággal követni és mind a Krisztusban jámborul őket szeretni. Okosságának híre az emberek fiainál felette nagy tisztességben tartatott. Naprólnapra növekedett a híveknek Egyháza és a világnak külön-külön részeiből hozzá sokan gyülekezének, hallván az ő tudományát. Miközben szél-tiben hosszában megsokasodtak a szent Istent szolgálók, a király, ki is a jó cselekedetekre mind szorgalmasabban törekedett, eltökélte az ő szívében, hogy az Anyaszentegyház pitvarait kiszélesíti, mit is alázatost teljesített.

Mert Szent Máriának, a dicsőséges Szűznek nevéől Fehérvárnak városában, mely város nevét tulajdon nemességének különválóságától nyerte, egyházat rakott,¹¹⁷ hová is egyebeknek között, elsőbbsen sáraranyból mívelt, drágakövek színétől kicifrázott, felette ékes ereklyetartó edényeket vitt be a szent helynek szolgálatára, ennek utána javaiból mind földekben, mind szőlőkben, jó akaratjából felajánlva részt adományozott, és ama helyen az Urat szolgáló egyházi embereknek tisztjét elrendelte. Általlátván, hogy a híveknek terhére lenne, ha a kívülsőbb helyekről a misék ünnepnapjaira odagyülekeznének, meghagyta tehát, hogy minden tíz faluk népe rakjon egyházat, melynek egyházmegyéjébe tartozzék,¹¹⁸ nehogy megúvásnak miatta szűkösebben legyen gondja vallásának szolgálására. Emez egyházaknak élére, életüknek érdeme szerint, püspököket és papokat állított, hogy a népet az apostoli hagyomány hatalmával oktassák. Nem sokkal ennek utána egyebek felé fordult, erősítetvén az Úrnak ígétől, ki is mondja: „tündököljék a ti világosságotok az emberek előtt, hogy dicsőítsék a ti Atyátok, ki a mennyekben vagyon“, és tulajdon közelvalóiból némelyeket kiválasztott, hogy mennének Rómába, bízván reájok felette sok gazdagságokat, hogy ama helyen István első vértanú tisztességére egyházat rakjanak.¹¹⁹ Mi ezenképpen véghez is vitetett. Ezeknek utána egyebeket is kiosztogatott, hogy azokkal házakat, falvakat, birtokokat és egyéb ezekhez hasonlatosakat szerezzenek, mik is az Egyház szolgálainak költségeihez valók. És esztendőről esztendőre, meddig csak élt, szünetlen gyarapította ajándékait és adományait, hogy kik is a szentséges hely-

nek tisztjében elől voltak, kívülvalókra ne szoruljanak. A jerusálembeli monostorban is, melyet felállított, szerzetes atyafiaknak gyülekezetét elrendelte, kiknek hasonlatos meghagyással, mind a szükségeseket megkészítette.¹²⁰ Ó, bizony boldog István, ki hogy a mennyekben örökre felépített szállást bírjon, magát a földön az Úrnak lakóhelyéül készítgette.

VII. Már elrendeztetett Istennek Egyháza a római hatalomnak általa, mikoron a király vadászat közben látomásban kinyilatkoztatást nyert a besenyők betöréséről, kiknek rontása ellen Isten Szent Márton érdemeiért megoltalmazta a népet és az ő felkentjét.

Minek utána az Istennek Szent Egyháza békességbe helyeztetett és a római hatalomnak általa igazán elrendeztetett, a besenyőknek közel baromi oktalanságú és értelem nélkül való nemzetsége, távol a néki idegen hittől, hozzáfogott, hogy az ő országának végeit rontsa. A király pediglen ama napoknak előtte a távolvaló részeken vadászgatott, hogy a sok gondoknak utána, melyek sanyargatták, megerőtelenedett tagjai legalább némi ideig megvigassanak. Mikor tehát a nap középső órájának körüle álomnak ereszkedett, az Istennek akaratából, ki is a jövődők dolgait látomásnak általa nyilvánvalóan és ismerhetően az ő híveinek megmutatja, azonképpen látszék, hogy az országnak végein azidőkben leszködő ellenségeinek beszél és azokat mintegy rettentve, mondja: „miért akarjátok a ti hívságos seregeitekkel a Szent Egyháznak zárjait betörni, miért jöttetek dúlni a nagy pásztor nyáját és az ő aklait? Távozzatok, távozzatok, mert

oltalmamra és vezetésemre én Uramtól, fő hadi vezéremtől megnyertem ama férfit, tudni méltó én Mártonomat, ki nem fogja túrni, hogy marásaitok az igazak legelőmezőit szaggassák.“ És vigasságos tekintettel felsejkenve meghagyta, hogy legott megjelenjék, ki is ő izenetét elvigye. Mikor ez mellette állt, a király ily beszédekkel mondott: „te nem töltheted be követségem dolgait, hanem más jöjjön, ki hívségesebbnek találhatik.“ Annak is, kit előállítottak tulajdon ilyen beszédekkel visszatérést parancsolt. Ezt is elúzvén, mondotta a harmadiknak: „eredj csak, sietséggel siess és vevén én meghagyásomat mondjad az Erdő elvén lakó népek hadnagyának,¹²¹ hogy mindenekre gondot viseljen, a harcra férfiakat kiválasszon és a reám háborút indító ellenségnek ékbe állított hadi seregeit elűzze.“ Emez legottan lóra szállott, által repült ama helyre, a vett parancsot megjelentette, mit is szorgalmatost teljesítettek. Az ellenség már közel nyomakodott, már árkolta a város falait, mikor is lőn hirtelen rajtaütés, kimenvén a hadnagy tulajdon seregeivel. Ekkor mindkét felől viaskodának. Emezek Isten oltalmától erősödöttek felövezik magukat, amazok esztelenségüktől igazottan megoldják öveiket, végezetül futásnak erednek, többen pediglen elhullottak, többen rabságba vezetettek. Az öldöklés végeztével az, ki jött vala a királytól, megtért hozzá, hogy néki ezeket megjelentse. Hallván a király a harcnak kimenetelét, hálákat adott a Mindenhatónak, ki az ő híveinek győzelmet adott az ellenségnek felette. Hisszük, hogy a mennybéli kegyelem látogatta meg őt, ki hogy az ellenségek körül ne fogják, szabadítót érdemelt az egekből, ki is előtte

járjon és oltalmazza őt. Mert miképen Isten hajdan régen ő angyalának védelmével megszabadította felkentjét, Dávidot a philistaeusok ábrázatától, azonképen ragadta ki emezt is az üldözők kezéből, kivezetvén és elvezetvén őt az üdvözülésre.

VIII. Nagy gazdagságaikkal jöttek hatvan besenyők, de rosszra hajló szolgák rajtuk ütöttek, miért is, kik közülök megmenekedtek, a királyhoz mentek, törvénytevésének tudományát hallani. Hallván a föld népe is az igazságnak ítéletét, megfélemedett.

Minek utána ő nevének híre a világnak fülébe kiszéledt és szájának törvénytevéseit híres jeles dicsérettel mindenütt megismerték, a besenyőknek közüle, kikről is a felül mondottakban emlékeztünk,¹²² 60 férfiak, minden javaikkal, tudni méltó, aranynak és ezüstnek bőségével és az ékességeknek sok különbségével megterhelt szekereikkel a bolgár részekből kijöttek, hogy a pannonok határait elérjék. De a szolgák közül, kiknek lelke azonképpen ráhajol a rosszra, miképpen viasz, sokan a gonoszság szövetségétől meggyújtatva szemben velük kimenének, némelyeket karddal leöltek, mindeneknek elragadozva mijük is volt, őket kifosztva és félholtan hagyták. Emez emberek, azokat mik történtek és miket szenvedtek a király ítéletére tartván fenn, az utat, mit is kezdettek véghez vitték, és sietséggel hozzá menvén előtte térdre estek. Ki is ezeket látván, mondotta: „mi oka van bajotoknak?“ „Uram“, mondják azok, „mi a te szolgáid, semminemű rosszra nem igyekezve jöttünk a te törvénylátásod tudományának

meghallgatására, és néminemű vitézeknek kezei által pénzünk, mit is magunkkal hoztunk, mindnyájunknak hibája nélkül, tőlünk elvétel. Ennek kivüle, kiket megfogtak, azokat megölték és mi, kiket alig kísér az élet eljövén, hogy ezeket néked megjelent-sük.“ A király, mert hogy bölcs lelkű volt, sem tekintetével, sem pedig szavával nem fenyegetett, hanem tartóztatván magát, miképpen írva vagyon: „a bölcs azutánra tartja ítéletét“, legottan elküldött ama hadnagyhoz, kinek alatta azok vitézkedtek és meghagyta, hogy bizonyos napon az emezeknek kárát okozó férfiak szeme előtt megjelenjenek. Miképpen meghagyta, azonképpen megtétel, és azok törvénylátásra eléje állítottak. Kiket is beszédekkel illetván, mondotta: „Isten szolgáinak törvényét általhágva, miért nem ismertétek az irgalmasságot és az ártatlanság fiait miért kárhoztattátok el? Mert nem a törvényre hallgatókat, hanem a törvények rontóit kell büntetni. Miképpen cselekedtetek, azonképpen fog cselekedni én előttem véletek az Úr.“ Az ítéletnek kimondása után kivezettettek és minden tájakon az útfeleken kettőnként felakasztva elpusztultak, ennek általa akarván a király most már végtére mindennek értésükre adni, hogy, ki meg nem nyugszik az igazság ítéletében, melyet ő az Úrnak felőle elvégzett, annak dolga ezenképpen lészen. A föld népe hallotta az ítéletet, melyet a király tett és megfélemedett.

IX. Mikoron a király betegségbe esett, hamisságnak tanácsát tartották négy főnemesek és eltökélték magukban az ő halálát. De a gyilkolásra indulónak kezéből égi indításra kiesett a kard. Csengésétől felsejkenvén a király, a töredelmes bűnösnek megkegyelmezt, az ő cinkostársai pediglen életüknek rossz szerencséjére jutottak.

Nem sok időnek utána betegségbe esett, melynek miatta végezetül is testéből kiméne, nehezedvén reá az erőtelenségnek hosszas baja, lábán megállni nem tudott. Látván pedig nehéz betegségében hosszú sínylődését az udvarabeliek közül négy főnemesek, kik is még szívüknek hitetlenségében tévelyegtek, a hamisságnak tanácsát tartották és eltökélték magukban az ő enyészését halálra változtatni.¹²³ Mikoron is már esteledett, minek előtte a házban szövétnek világot gyújtottak volna, közülük egyik a homályosságban vakmerőséggel bement és a király gyilkolására köpenyege alatt mezítelen kardot rejtegetett. Közben lábát tartóztatva oda ment, hol is a király nyugodott, nyilvánvalóan égi indításra a kard leesett és a földhöz ütődve megcsengett. Legottan felsejkenvén a király, kérdezte, mi légyen oka ennek, jóllehet már elsőbben tudta, mi történt. Amaz ember megfélemedten leomlott, dühös haragiának szándokát beismerte és bánta, hozzáment, térdre leborult, a király lábanyomát ölelte, vallotta, hogy vétkezett, könyörgött, kegyelmezzon neki. A király a kegyelmet kérőtől nem fordult el, ő gonoszságát könnyen megbocsájtotta, és amaz, parancsára felfedte az árulásnak cinkosait. A következő napon a király meghagyásából eme gyilkosokat fellelték és elébe vezették és ő törvényt tartott

feleltük. Hogy pedig egyebeknek okulására legyenek és hogy mindenek megtanulják uraikat tisztességgel tisztelni, őket látásuktól megfosztatta, ártalmas kezeiket elvágatta és kik is ő igazságtalanságukban az igaz vérnek ellene lest vetettek, az igazságnak ítéletéből életüknek gonosz szerencséjére jutottak.

X. Az Úr MXXXVIII. esztendejében meghalván a király, Fehérvárott eltemették. Mikoron pediglen László, a kegyes emlékezetű király ült a királyságnak trónján, megnyitvatott a hely, hol is a szentséges tetem bezárva volt, a betegek, kik oda sereglettek, legott meggyógyultak és a drágálatos kincs felemeltetvén, ezüst szekrényben lepecsételtetett.

Az Úr megtestesülésének MXXXVIII. esztendejében, a VI. évkörben ¹²⁴Heinrik római császár idején,¹²⁵ tulajdon maga uralkodásának XXXVIII. esztendejében, Szent Mihály hava első napján meghalt és Szűz Mária Szentegyházában, mit is drágaságos munkálkodással elvégezett, tisztességgel eltemették.¹²⁶ Minek utána az esztendők folyásában sokan elenyésztek, vagy a nép megsokasodott gonoszságának, avagy pediglen az Egyházban történt néminemű szakadásnak okából, a felette becses kincs a földben lappangott, a halandók megismerése elől elrejtve csak az Úr szeméinek mutatta magát. De Istennek megfoghatatlan jósága kinyilatkoztatni akarván, milyen érdemű előtte ő, mind a világ szemében dicsőséget adott néki a csodák sokaságának kiviláglásával és miképpen dicsérettel és énekkel ő a mennyekben az Úrnak szolgált, azonképpen a földön őt az Úr Egy-

házának dicséretével és énekével az emberek emlékezetére méltóan felékesítette. Mert, miképpen új fénynek világossága, azonképpen tündöklött az ő szentsége minden körülvaló tartományokban és miképpen néminemű jószagos kenetnek édessége betöltötte a hallók szívét. Mikoron László, a kegyes emlékeztű király ült a királyságnak trónján,¹²⁷ a püspökök és apátok és kik a Szent Egyháznak kormányzásában elől voltak, a jelek tanúságtevéséből észbe vevén az ő szentségét, egyakarattal három napi böjtnek vezeklését kihirdették, tulajdon ők pedig imádságnak adván magukat, a népre a felül való kegyelemnek látogatását várták. Ennek utána szívüket Istenhez emelvén, a himnuszoknak hangjaival zengedezték az ő nevét, és ezenképpen mentek ama helyhez, hol is a szentséges tetem bezárva volt.¹²⁸ Melyet is felbontván megnyitottak, és az illatnak olyan elszéledése szállott fel, milyen a körülállóknak soha meg nem jelent, és mindeneknek beteg tagjai, kik is oda futottak, legott meggyógyultak, a vakok szemüknek világát, a sánták lábuknak erősségét, a bélpoklosok bőrüknek tisztaságát, az inaszakadtak ő épségüket és mindenek, kiket a fájdalomnak néminemű megszállása tartott, gyógyulásukat érdemelték. Felemelvén a megbecsülhetetlen drágalátos terhet, a mindenható Istennek hálákat adtak és elvivén ezüstszekrényben lepecsételték.

MAGYARORSZÁG KIRÁLYÁNAK,
SZENT ISTVÁNNAK FIÁRÓL,
SZENT IMRÉRŐL

SZENT IMRE HERCEGNEK
LEGENDÁJA

*A bécsi császári palota
könyvesházának XV-ik szá-
zadbeli mondseei kodexéből.*

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

I. Dicséretes Imre herceg származván Istvántól, Magyarország királyától, jóságokkal tündöklött. Már gyermekségében betelvé a grammatika minden tudományával, atyja neki az erkölcsök tanításairól könyvet írt.

Dicséretes Imre herceg, jeles nemzetségből, miképpen cédrus a Lybanonból származván, boldog Istvántól, Magyarországnak első királyától, jóságos cselekedetekkel felette ékesítve fényességesen tündöklött.¹²⁹ Már gyermekségében is szorgalmatos örökös alatt nevekedve, elsőbben a grammatikai mesterségnek minden tudományával betelt. Ennek okából boldog István király, atyai szerelmének hévségétől serkentve, ő fiának, boldog Imrének könyvet írt az erkölcsök tanításáról,¹³⁰ melyben lelki beszédekkel hívségest és barátságost szól hozzá, intvén őt. Oktatván őt, miképpen kell mindeneknek előtte a katolikus hitet megtartania és az Egyház állapotát megerősítenie, tisztességet adnia a főpapok méltóságának, szeretnie a főembereket és vitézeket, az igazságos törvénytevést észben tartania, minden cselekedetében türelmetesnek lennie, a jövevényeket nyájasan befogadnia és velük jószeretettel bánnia, tanács nélkül mit sem cselekednie, eleit szeme előtt szünetlenül példának állatnia, az imádság kötelességét gyakorolnia, a jámborságot és könyörületességet egyéb előmenetelre való jóságokkal vigyázatos gonddal birtokában tartania.

II. Boldog Imre kisdéd alvással meglegedvén, éjtszakánként zsoltárokat énekelve virrasztott, mit is atyja titkon a falnak nyílásán át gyakorta szemlélt. Ezenképpen tanítja Isten az igazságnak reguláját nemcsak igével, de példával is.

Boldog Imre ezért meglegedvén kevés alvással, minden éjtszakákon, mikor is már mindenek ágyra vetették magukat és előtte, miképpen királyi magzathoz illik, két gyertyatartó világított, ő, Istennek zsoltárokat énekelve virrasztott és mindegyik zsoltár végezetén szívének töredelmével Istennek bocsánatát kérte. Mit is, mikoron atyja eszébe vett, őt vigyázatot és titkon a falnak nyílásán át gyakorta szemlélte,¹³¹ mindazáltal övéi közül kinek sem akarta a látottakat tudtára adni. Mind ezekben meg kell gondolnunk, mily irgalmatost gondoskodott Isten a mi gyarlóságunkról, mikor is az igazságnak regulája nekünk nem csak igének általa taníttatik, hanem a követésre eme boldog ifjúnak általa is mi csodálásunkra, mint szépséges tükör elénk tartatik. Tehát senkinek ne legyen nehéz a szegénység, mert az Úr kiválasztja a szegényeket kikről mondja: „boldogok a szegények, mert övék a mennyeknek országa“. De senki ne erősítse, hogy a gazdagok kirekesztendők Istennek országából, tudni méltó azok, kik kívánás nélkül bírják a gazdagságot. Miért is a Szent Egyház ő dicséretére és ékességére szép renddel, jelesen azonképpen vagyon leírva, miképpen tábornak rettentő hadi rendje, jószágos cselekedeteknek olyan sokaságától tündöklök és olyan külön és külön hívek veszik körül, hogy a tanulatlan nemzetektől sem vagyon távol az isteni látogatás, mert az Igét, mit is ezer nemzetségeknek sze-

rinte meghagyott az Úr, immár mind a világ befogadta. A hithez pedig csaknem a mi időnkben tért meg Pannonia,¹³² mely mostanáig a pogányságnak fertelmes szokásaival volt fertőzve, de felette keresztény királyának, tudni méltó Istvánnak intésére és jeles érdemeinek miatta a hitnek erejében és az isteni tiszteletnek növekedésében előment.

III. Boldog István király az ő fiával Pannonia szent hegyére tért, hol is a gyermek Imre köszöntvén a barátokat, egyenetlenül osztotta nékik a csókokat, mely dolognak okát tudakolván atyja, ő jól megmondotta, mily meggondolással adott némelyeknek több, némelyeknek kevesebb csókokat.

Némi időben tehát boldog István király fiával együtt imádkozni boldog Márton egyházába tért, melyet Pannonia szent hegyén tulajdon ő kezdett és szerzeteseknek jeles gyülekezetével felékesített.¹³³ Tudván azonban a király a gyermeknek főérdemét, megadta fiának ama tisztességet, mi is őt megillette, mert mikor a mondott atyafiak a processiónak utána a király köszöntésére mentek, ő tisztességadásból köszöntésükre maga fiát előre bocsátotta. A gyermek Imre pedig Szent Lélekkel teljesen, miképpen is az isteni kegyelem kinyilatkoztatásából különkülön az ő érdemeiket ismerte, mindenkinek különkülön egyenetlenül osztotta a csókokat. Mert egyeseknek egyet, másoknak hármat, ismét másoknak ötöt, végezetül egynek hét csókot adott. Mely dolgot egybeknek szemeláttára boldog István király hallgatva csodált, és a mise végezetével, egymásközött való be-

széléssel tőle szorgalmatost tudakozta, miért osztotta nékiek a csókokat egyenetlenül? Így boldog Imre ő atyja előtt külön-külön mindenek érdemeiről elmélkedvén, tudni méltó, hogy is közülük az időnek ki milyen közén állhatatoskodott a maga megtartóztatásnak jóságos cselekedetében, jól megmondotta, hogy ilyenén meggondolással adott némelyeknek több, némelyeknek kevesebb csókot és tanította őt, hogy az, kinek hétre sokasította a csókot, egész életén át szűzi életet élt. Ó, minden jóságokat felindító Kegyelem, ki a mi természetünknek szorongattatását bőségesen felülhaladod, ki a mélységes titkokat a kicsinyeknek felfed, te valál mestere boldog Imrének, te adtál nékie szabad értést egyebek rejtett dolgairól. Eme belső kinyilatkoztatásnak igazsága pedig ő szívében ezenképpen megtudatott.

IV. Miképpen tért vissza boldog István a szent hegyre, miképpen vigyázta a barátok virrasztását és tette próbára a Mórnak mondott barátot, kit boldog Imre hét csókkal dícsért, végezetül felemelvén őt a pécsi püspöki székre.

Kevés napoknak utána, hogy is a szent hegyről elméne, boldog István csak két szolgát vevén magához tulajdon amaz úton megtérvén, az atyafiaknak virrasztását és imádkozását titkon vigyázta. Már minek utána a hajnali zsoltosma elvégeztetett, egyebek ágyra vetették magukat, csak azok maradtak a szentegyházban, kiknek is boldog Imre ő csókjait szaporította. Megoszolva az egyháznak különváló szegleteiben, Istennek színe előtt zsoltárok éneklésével vir-

rasztottak. Mikor is a szent király külön-külön hozzájuk méne, felfedte előttük orcáját és áldásnak igéivel köszöntötte őket. Minek utána pedig némelyek a királyi felséget a csendességnek megszegésével tisztelték, ő végezetül a Mórnak mondott testvérhez méne, kit is boldog Imre hét csókkal dícsért,¹³⁴ de sem köszöntésének szép szavával, sem pedig királyi fenyegetéseinek beszédével nem vonhatott ki belőle feleletet. Virradván a reggel, mikor is az atyafiak gyülekezést tartottak, a király maga személyében is jelenvaló volt és hogy Mór testvérnek lelkét az alázatosságnak miatta megpróbálja, a közös meghallgatásban a vallással való felette sok ellenkezést vetett szemére. De a királynak erősítéseire Mór semminemű ellene mondást nem tett, hanem alázatost vesztve ülve reménykedőn Istenhez menekedett, ki is az emberi értelemnek szemlélője. Akkor pedig boldog István megismerte, hogy fiának kiválasztása bizonyossággal bizonyos és a dolgot rendre előbeszélvén, Mórt dícséretekkel felemelte és hogy a püspöki hely általa ékesíttessék, kevéssel annak utána a pécsi püspökségre felmagasztalta.¹³⁵

V. Boldog Imre néminemű éjtszakán szolgájával a régi veszprémi egyházba térvén, elmélkedett, mi legyen Isten előtt a mindeneknek kedvesebb áldozat. Isteni szózat zendült: Elmédnek és testednek szűzességét kívánom én. És ekkor Imre fogadalmat tőn az Úrnak, mely haláláig fel nem fedetett.

Ezeknek utána pediglen boldog Imre ő életidejében előmenvén, jóságos cselekedeteinek érdemeivel szünetlen növelte tulajdon dicsőséges jeles voltát. Miket is, jóllehet mi egyenként előmondani nem tudunk, keveseket, miket ő cselekedeteiről hallottunk, hogy restségnek ne vétessék, szorgalmatost mégis elbeszéljük. Történt pedig néminemű éjtszakán, hogy imádkozni, titkon, csak egy szolgával megelégedvén, bement ama nagyrégi és felette megavult egyházba, mely míveltetett Veszprém városában Krisztus drágalátos vértanujának, Györgynek, tisztességére,¹³⁶ és ottan imádságnak adván magát, mikor is szívében elmélkedett, mi legyen ama mindeneknél kedvesebb áldozat, mit ő Istennek felajánlhatna, hirtelen nagy tündöklésű világosság körülfénylette az egyháznak minden helyeit. Hol is isteni szózat zendült a magasságokban, ezenképpen: „Felette dicséretes a szűzesség, kívánatost kívánom én te elmédnek és testednek szűzességét, ezt ajánljad nékem, eme szándokodban mind végig megállj!“ Ő azonban magához bizodalommal nem lévén, hanem, miképpen igaz orvossághoz, a Kegyelemhez menekedvén, mondotta: „Úr Isten, Te, ki vagy mind az egész világnak gondviselője és az emberi erőtelenségnek segítője, ki elragadod a fejedelmek lelkét, aki rettenetes vagy a földnek királyai előtt, végezzed el Te kedvedet bennem“. És ezen-

képpen boldog Imre tulajdon amaz órában az isteni vigasztalásnak igéjével megerősítetvén, eme titkot ő szívében megőrzi és a szolgának, ki emez isteni társalkodáskor és egyébkoron is inkább csak egyedül volt mellette, kérvén őt Istennek nevében, megtiltotta, hogy haláláig e dolgot valakinek is felfedje. Eme, és még több hasonlatos szépséges cselekedeteknek jelei Szent Imre elméjének különvaló kamarácskájában elzárva tartattak és mindéltig, meddiglen csak el nem törött a korszó és a kenetnek illata ki nem széledett, mik rejtve valának fel nem fedettek.

VI. Boldog Imrének királyi nemzetségből való leányzó jegyeztetett, hogy királyi maradék légyen eljövendő, de ő a jelenvaló életnek javait megvetvén, fogadalmában állhatatost megállt. Minek utána pedig még ifjú korában meghalt, jegyese szűzi életéről tanúságot tett és szolgája sem titkolta többé, miket látott és hallott.

Azonközben, mikoron is boldog Imrének atyai rendelésből nemes, tudni méltó királyi nemzetségből eredő leányzó jegyeztetett¹³⁷ és hozzá vezetetvén, hogy a két királyi ágból annak utána királyi maradék származzék, ő a testi nemzetséget, mely romlandó, a szűzesség lelki fogadalmának utána tevé, testét böjtölésekkel törte, lelkét pediglen az Isten igéjének kenyerével megelégitette, hogy ne uralkodjék rajta a testnek incselkedése, és ő érintetlenül megtartotta hitvestársának romlatlan szűzességét. Ő, csodálatos emez ifjúnak maga megtartóztatása, ki is könnyeknek forrásával oltotta a szerelemnek lángolásait és hordozván a lángot keblében, el nem perzseltetett annak

égésétől. Mert nagy és csaknem az emberi természetnek felette való dolog csendesíteni a testnek tobzódását, a kívánságnak az ifjúság fáklyáitól meggyújtott lángját az Úrnak segedelmével eloltani és a gyönyörűségnek jogait lelki szándékkal elűzni, az emberi nemzetség szokásának ellene élni, a hitvestársnak örömeit megvetni, a gyermekeknek édességét becsben nem tartani és mindeneket, mik is a jelenvaló életnek javai lehetnek, azokat a jövődő boldogságnak reményében semmibe venni. Nagy és miképpen mondtam, csodálatos emez erő. És munkájának nagyságáért felette nagy jutalommal nem érdemetlenül jutalmaztatik. Mert jóllehet nagy a szemérmetességnek küzdelme, de nagyobb a jutalma. Ideig való az őrizkedés, de viszontag örökkévaló a kár pótlása. Ezekről mondja János a Jelenések könyvében: „ezek követik a Bárányt, bárhova menend“. Mi is szerintem azonképpen értendő, hogy a mennybéli udvarban ő előttük semminemű hely nem léssen bezárva és a különb-különb hajlékoknak minden szállásai felnyílnak. De, hogy a szűzességnek érdeme még fényesebben világosodjék és nyilvánvalóbban megértessék, mily becses Istennek előtte, jól vegyük eszünkbe, hogy mi Urunk és Megváltónk, mikor az emberi nemzetségnek üdvösségéért megtestesülni méltóztatott, nem egyéb, hanem szüzi méhet választott, hogy megmutassa, mily felette kedves néki az ily erény, és hogy a tisztaságnak jóságát mindkét nembélieknek tudtára adja. Anyja szűz volt nékie, ki maga is szűzességben vala állhata-tos. Magában a férfiaknak, anyjában az asszonyoknak mutatta példáját a szűzességnek, minek általa kimutat-tassék, hogy a tisztaság az emberi természetnek mind-

két különböztetésében az Istenségnek boldog és érintetlen teljességét érdemelte, mert hogy teljességgel megvolt az Anyában, mi a Fiúban lakozott. Minek utána Szent Imre kimúlott, felbomolván teste még ifjú korában, megadatott néki az élőknek öröksége a földben,¹³⁸ jegyese szűzi életének bizonyosságát bizonyította. Cseléd szolgálja is, ki sokszor látta és hallotta, tovább nem titkolódzott.

VII. Miképpen elmondatik, Szent Özséb cselekedeteiben írva van, hogy ő felvitetni látta Szent Imre lelkét a mennyországba, kinek jószágos cselekedetei halála után oly nagy jelekkel tündökölték, hogy atyja sem kesergett többé, mert fiára bizonyossággal elhelyeztetett az örök életnek koronája.

Azt sem vélem elhallgatandónak, mit is hajdanában nekem, Álmos herceggel Konstantinápolyban tartózkodónak,¹³⁹ a caesarea-beli egyháznak néminemű istenfélő kanonoka a görögök császárához küldetvén elmondott, hogy is ő Szent Özséb cselekedeteiben olvasta,¹⁴⁰ hogy tulajdon amaz órában, melyben boldog Imre kimúlt e világból, Szent Özséb, a palesztinabeli Caesaria metropolitája, mikor is a papsággal és a néppel processiót járt, angyali édességű zengést hallott a magasban s szívének szemei megnyílván, boldog Imrének, Szent Istvánnak, Pannonia első királya fiának lelkét látta felvitetni. Ugyancsak jelenvalók voltak ott a gonoszok lelkeinek sokaságai is, azonképpen, miként ha néminemű rossz találtathatnék benne, minek miatta ily nagy hitvallóra botránkozást hozhatnának. És mikoron is Szent Özséb eme látomáson ál-

mélkodott, hallotta felülről, hogy amaz órában boldog Imrének lelkét viszik örömben a felül való lakóhelyre. Tulajdon eme látomás és édes zengedezés, Szent Özséb imádságának általa néminemű esperesnek is kinyilatkoztatott. És mert hogy az Egyházban, hol is az emberi gyarlóság a hívésre rest, vannak csodák, Szent Imre halálának harmincad napja ő jóságos cselekedeteinek oly sok és oly nagy jeleivel tündöklött, hogy ama nap mindeneknek, kik a királyi városban tartózkodtak, hol is az ő szent teste eltemetteték, nem siralomnak, hanemha örvendezésnek napja volt. Mikor is atyját sem kesergette immár fia halála miatt való szomorúság, hanem eltöltötte az örömmek teljessége, mert hogy az örök életnek koronája ő fiának bizonyossággal bizonyost megadatott.

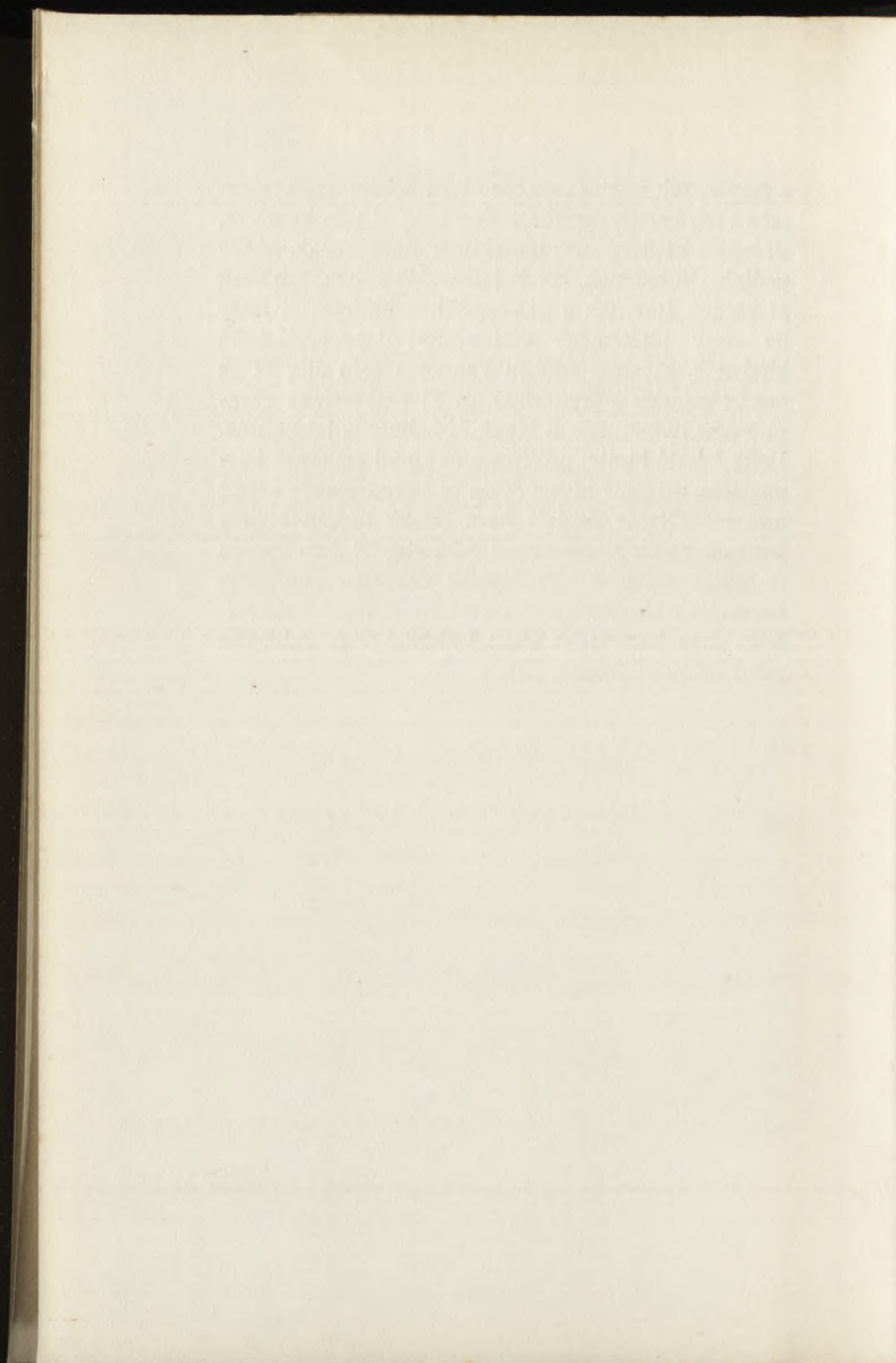
VIII. Szent Imre sok csodái közül elmondatik ama német Kunrádnak esete, ki a pápától feloldozást nem nyervén, mind a világot bejárta és végezetül Szent Imre érdemeiért az ő sírjánál feloldoztatott. Ezért László király boldog Imre testét felemeltette, minek utána az ő érdemei sok csodákkal kinyilatkoztattak, mi Urunknak Jézus Krisztusnak általa. Amen.

Egyet pedig jeles csodáinak közüle felveszünk mi beszédeinkbe, mit Isten annak utána, a mi napjainkban méltóztatott az ő hitvallójáról kinyilatkoztatni, jóllehet ez és egyebek is Istennek általa, írás nélkül is mind olyan híresek, hogy a fiak is, kik születendek és jönni fognak, ezt megismerni és beszélni fogják az ő fiaiknak. Volt tehát néminemű Kunrádnak mondott ember és volt tulajdon ő német nemzetbeli, kit is oly utálatos bűnöknek nyomása terhelt és minde-

nektől oly nagy gyalázkodás illetett, hogy fertelmes volt, miképpen koporsóbéli negyednapos halott. De mert hogy az, ki Lázárt testben feltámasztotta, naponként feltámasztja a lelkükben vétkezőket, a mondott vétkest sem hagyta bűnei tengerében. Hanem, hogy megismerje, minémű nyomorúságokkal vagyon körülvéve, elméjének szemeit furdalásoknak általa megnyitotta. A mondott Kunrád ezeknek miatta Szent Péternek helytartójához menvén, ki is az időben a római széket tartotta, felfedte előtte bűneinek sebeit és kívánván maga mentésének végzését, lelkének orvos-ságát kérte. A pápa azonban elrettenvén soha nem hal-lott bűneinek sokaságától, tanácsot tartott, sebeit vezeklésnek kiszabásával nem gyógyította. Mégis, hogy kétségbeesésben ne hányattassék, tanácsával a bűnöst megerősítette. Azért is őt páncéllal körülvette és a páncélt, hogy a testen erősebben rajta legyen, őt vasláncsal, a Krisztus őt sebének szerinte, körül övezte és adott néki az ő gyónásával megírott, viasszal körülvétetett és tulajdon gyűrűjével lepecsételt levelet és intve és buzdítva hozzá adta, hogy mind ama helye-ket megjárja, hol is szentek nyugosznak, ha valahol az isteni kegyelem a szenteknek közbenjárására meg-látogatná. Az isteni látogatásnak jele pedig lenne, ha valaha a páncél a láncoknak szakadtával részekre szétugornék és a levélben semminémű írás nem fog-laltatnék. Elmenvén ennek utána a mondott Kunrád, felette sok szenteknek az ő helyeiket megjárta és vége-zetül Jerusálemben az Úrnak sírjához eljutván irgalmat várt ott attól, ki gyógyítja a szívükben töredelmeseket és beköti az ő sebeiket. De Kunrádban az Úr nem mutatta meg jóságos cselekedetét amaz erősített város-

ban, hogy is az boldog Imre dícséretére és dicsőségére hagyassék. Ezen közben boldog Istvánnak, Pannonia királyának híre, kinek sírjánál naponként történtek csodák, jelesnek tartatott. Útjának végeztével a felül mondott férfi Fehérvárra tért, hol is boldog István eltemetett teste tiszteltetett és mert hogy Istennek hatalma és az ékes királynak közbenjárására gyakran való csodákkal egyebeket bőségest vigasztalt, Kunrád ő szívében hittevéssel fogadta, hogy el nem mozdul az egyháznak helyéről, míg az Úr ő benne meg nem mutatja, milyen érdemű előtte boldog István. Történt pedig, mikoron is volt a napnak mintegy 12-ik órája, testének felette nagy fáradalma és szívének töredelme miatt az egyházban elaludt. Megjelent pedig néki az égből boldog István, mondván: „Kelj fel és ne bízodjál én érdemeimben Istennek előtte, mert hogy elégséges nem vagyok éretted közbenjárni. Menj azért én fiamnak, boldog Imrének sírjához, légyen ő te közbenjáród. Ő az, ki is szüzességben Istennek kedvére való volt, kinek öltözetei nincsenek mocskolva. Ő követi a Bárányt, hová is menend. Ő azoknak közüle való, kik Istennek trónja előtt új éneket énekelnek, mit ki sem énekelhet, csak ki szűz.“ Álmából tehát felserkenvén, amaz órában, tulajdon amaz egyházban sietéssel boldog Imre sírjához sietett és mikor is ott leborulván imádságnak adta magát, a páncél, minek utána a láncok elszakadtak, felette sok részre töredezve legottan a földre lehullott, miközben az egyházban sokan csodálkozának, honnan hallatott zörgést a vasnak ily nagy összeverődése. Minek utána pedig eme dolog kivilágosodék, gyülekezvén a papság és a népek és Fábián cancellárius,¹⁴¹ emez egyháznak rectora,

a pecsét, mit is amaz ember olyan sokáig épen megtartva hordozott, megtörött és a levél ki vala bomolva, de benne betűvetésnek jegyei nem mutatkoztak. Akkor pediglen mindenek, kik is jelenvalók voltak, Istennek és boldog Imrének ő dicséretükben kitörtek és hogy ily nagy jótétemény emlékezetes legyen, László királynak, ki amaz időben Pannonia élén állt, és az ország minden püspökeinek és fő embereinek egyaránt eme dolgot, mit is láttak és hallottak, jelentették. Ezért László király, miképpen az isteni vallásnak jeles művelője, zsinatot hívott össze és harmadnapos böjtöt hirdetvén, Szent András hava ötödik napján boldog Imrének testét tisztességgel felemelte.¹⁴² Eme napon és annak utána ő hitvallójának érdemeit csodáknak sok erejével kinyilatkoztatta a mi urunk Jézus Krisztus, ki az Atya Istennel és Szent Lélekkel él és uralkodik mind örökkön örökké. Amen.

SZENT ISTVÁN INTELMEI

Szent István királynak

KÖNYVE IMRE HERCEGHEZ

*A bécsi császári palota
könyvesháznak XV-ik század-
beli kézzel írott törvénykönyvéből.*

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

KEZDETIK AZ ELŐJÁRÓ BESZÉD.¹⁴⁸

Mert megértem és teljességgel érzem, hogy mindenek, miket Istennek akarata teremtetett és láthatóképpen tulajdon eleve való végzéséből elrendelt, mind az égnek végetlenségében, mind pedig a földnek emez alkalmas téségein, az okosságnak általa virágoznak és megállnak és mert eléggé látom, hogy mindenek, mik Istennek kegyelméből emez életnek javára és méltóságára megadattak, tudni méltó királyságok, főbíróságok, hadi vezérségek, ispánságok, főpapságok és egyéb méltóságok, részint isteni parancsolatokból és végzésekből, részint törvényeknek általa, részint az igazságot szolgáló, részint a köznépet igazgató hatalomnak általa és a nemesebb és korban előrehaladottabbak tanácsainak és javallásainak általa kormányoztatnak, oltalmaztatnak, osztatnak és egyesítetnek; és mert bizony tudom, hogy minden rendek mind az egész földön akárminémű méltóságban is legyenek, nemcsak az ő udvari testőrző vitézeiknek, barátaiknak, szolgálóiknak parancsolnak, tanácsolnak és javallanak, hanem fiaiknak is, ezért tehát én sem vagyok rest, szerelmetes fiam, míg emez élet kísér, néked tanulságokat, parancsokat és intésnek tanácsait adni, melyekkel a te életednek és a te alattvalóid életének erkölcsseit felékesítsed, mikoron a Mindenhatónak engedelmeiből én utánam uralkodni fogsz. Néked pedig illik szorgalmasan figyelmeztetni, az isteni bölcsésgnek intelmei szerint atyádnak parancsolatait meg-

tartanod, ki is Salamon szájának általa mondja: hallgasd én fiam, a te atyádnak tanítását és a te anyádnak törvényét el ne hagyd, hogy fejedre szálljon a kegyelem¹⁴⁴ és megsokasodjanak a te életednek évei. Eme beszédekből tehát eszedbe veheted, ha azokat, miket atyai kegyességemből meghagyok néked, megveted, mi is távol legyen, nem lesz többé Istennek és embereknek barátja. Hallgassad pedig a szófogadatlanoknak, a parancsolat átlalhágóinak esetét és romlását. Ádám nyilvánvalóan, kit is a teremő Úr és minden teremteteknek alkotója maga hasonlatosságára formált és őt mind az egész méltóságnak örökösévé tett, a parancsolatoknak kötelékét elszakította és legottan elvesztette a méltóságoknak magasságát és a paradicsomban való megmaradását. Az Istennek általa kiválasztott és kedvelt régi nép is, mert hogy Isten parancsolatainak kötelékeit, miket a Teremő tulajdon ujjaival kötött, szétszaggatta, azért különb-különb módon elpusztult. Egy részét a föld nyelte el, más részét a pusztító ölte le és némi része egymással cselekedett kegyetlenül. Salamon fia is, elvetván atyjának békességes beszédeit, kevélységgel felfuvalkodván, az ő atyjának ostorozásáért kardcsapásokkal fenyegette a népet,¹⁴⁵ miért is sok rosszat szenvedett ő országában és végezetül kivettetett. Hogy ez veled meg ne essék, engedelmeskedjél énnékem én fiam. Gyermekek vagy, sok nagy gazdagságoknak közötté élő kis cselédkéim, ápolva és nevelve minden szép gyönyörűségekben, nem volt részed hadba indulásoknak temérdek fáradalmaiban és a különb-különb nemzeteknek támadásaikban, mikben én már majd egész életemet töltöttem. Immár itt az idő, mikor is néked nem kell

mindéglen lány párnáknak közepette élned, melyek téged puhává és kényessé tesznek, mi is a férfiaságnak eltékozlása és a vétkeknek táplálója és sok parancsolatoknak megutálása. De néha vessző és keménység megadassék néked, hogy a te elmédet figyelmetessé tegyék azokra, miket meghagyok. Ezeket ezenképpen elvégezvén, térjünk rá feltett szándokunkra.

ELVÉGEZTETETT AZ ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

KEZDETIK A VÉGEZÉSEKNEK RENDJE.

- I. A katolikus hitnek megtartásáról.
- II. Az egyházi állapotnak megbecsüléséről.
- III. A főpapoknak járó tisztesség megadásáról.
- IV. A főembereknek és vitézeknek járó tisztességről.
- V. A törvénytevésnek és türelmetességnek megtartásáról.
- VI. A vendégeknek tartásáról és táplálásáról.
- VII. A tanácsnak nagyságos voltáról.
- VIII. A fiaknak oktatásáról.
- IX. Az imádkozásnak gyakorlásáról.
- X. A kegyességről és irgalmasságról és egyéb jószágos cselekedetekről.

ELVÉGEZTETETT A VÉGEZÉSEKNEK RENDJE.

KEZDETIK A KÖNYV.

I. FEJEZET. *A katolikus hitnek megtartásáról.* Mivel hogy a királyi méltóság rendjéhez nem kell, ha csak nem hívőknek és katolikus hitbe beavatottaknak hozzá jutnia, azért is a szent hitnek mi parancsolatainkban az első helyet adjuk. Mindeneknek előtte meghagyom, tanácsolom, javallom néked én drágalátos fiam, hogyha a királyi koronát megbecsülni kívánod, az apostoli és katolikus hitet oly nagy szorgalommal és vigyázással megtartsad, hogy mind a néked Istentől alávetetteknek példája légy és az Egyháznak minden fiai méltán nevezzenek a keresztény vallás igaz hívének, melynek nélküle, tudjad meg bizonyossággal, hogy kereszténynek,

avagy az Egyház fiának nem fogsz mondatni. Mert kik hamisan hisznek, avagy pediglen a hitet jóságos művelkedéssel be nem töltik és nem ékesítik, mert hogy a hit meghal jóságos művelkedésnek nélküle, sem itt nem uralkodnak tisztességgel, sem az örök országban avagy koronában részük nem leend. Ha pedig megtartod a hitnek pajzsát, meglészen néked az üdvösségnek sisakja is. Eme fegyverekkel törvénynek szerinte harcolhatsz látható és láthatatlan ellenségeidnek ellene. Mert miképpen az apostol mondja : senki nem fog megkoronáztatni, ha nem küzd törvénynek szerinte. A hit tehát melyről szólok, ím ez : hogy a mindenható Atya Istent, minden teremteteknek alkotóját és ő egyszülött Fiát, mi Urunk Jézus Krisztust, ki angaltól megjelentetvén születék Szűz Máriától és mind a világnak üdvösségeért keresztfán szenvedett és a Szent Lelket, ki a prófétáknak és evangelistáknak és apostoloknak általa beszélt, tökéletes, oszthatatlan és szeplőtelen egy Istenségnek lennie erősen higgyed és minden kételkedés nélkül tartsad. Ez a katolikus hit, melyet, miképpen Atanáz mondotta, ha valaki hívségesen és erősen nem hisz, nem üdvözülhet. Ha valamikor is a te hatalmadnak alatta találnál, mi távol legyen, olyanokat, kik a Szent Háromságnak emez egységét osztani, avagy kisebbiteni vagy gyarapítani törekednének, tudjad, hogy ezek bizonyossággal bizonyost az eretnekek fejlődelmének szolgálai és nem a Szent Egyháznak fiai. Ilyeneket pedig ne táplálj és ne oltalmaz, hogy is az Isten ellenségének ne láttassál. Mert az efféle emberek a Szent hitnek fiait mindenestől fogván megmételtyezik és a szent Egyháznak emez új népét nyomorultul megrottják. Hogy ez ne történjék, főképpen gondod legyen.

II. FEJEZET. *Az Egyház állapotjának megtartásáról.*

A királyi palotában bizony a hitnek utána a második helyet az Egyház tartja, melyet elsőbben vetett a mi Fejünk, tudni méltó a Krisztus, annak utána az ő tagjainak, úgy mint a szent apostoloknak és szent atyáknak általa tovább palántáltatott és erősen megépítettett és mind a földnek kerektségén elterjesztetett. És jóllehet, szünetlenül új sarjat bocsájt, egyéb helyeken mégis mintegy régtől fogva valónak tartatik, itt pediglen, drágalátos fiam, a mi birodalmunkban ez ideig még miképpen ifjút és újat prédikálják. És azért okosabb és nyilvánvalóbb vigyázókra van szüksége, hogy a jó, mit az isteni kegyelem az ő megmérhetetlen irgalmából nekünk érdemetleneknek engedett, a te henyélésednek és restségednek és mulasztásodnak miatta el ne rontassék, semmivé ne tétessék. Mert ki is a szent Egyház méltóságát kisebbíti, avagy gyalázza, az a Krisztusnak testét törekszik megcsonkítani. Mert az Úr tulajdon maga mondotta Péternek, kit is a szent Egyháznak őrzőjévé és mesterévé tett: te Péter vagy és eme kösziklára építem én egyházamat. Őt magát bizony kösziklának nevezte, de nem mondotta, hogy fából való, sem hogy kőből való egyházat épít reája, hanem a térítésnek népét és a kiválasztott nemzetiséget, az Úrnak hitben nevelt, keresztségben megfürdött, chrismával megkent nyáját nevezi a reája épített Szent Egyháznak, mondotta és nevezi. Ha valaki szerencsétlen eme Szent Egyháznak tagjait avagy kicsinyeit botránkoztatja, az evangéliumnak szerinte méltó, hogy malomkő köttessék nyakára és a tengernek mélységébe elsüllyesztessék. Azaz vettessék le méltóságának hatalmáról és maradjon az igazak Egyházának kívüle

ama világi nyomorúságban, miképpen a pogány és ki
jövédelmet megvészen nyereségre. És ezért én fiam,
virágzó igyekezéssel kell napról-napra vigyázatost
vigyáznod a Szent Egyházban, hogy inkább gyarapo-
dást nyerjen, mintsem kárt szenvedjen. A királyok
bizony mindenek előtt azért mondatnak Augustusok-
nak, mert gyarapították az Egyházat. Ezeket cseleked-
jed te is, hogy te koronád dicséretesebb és életed bol-
dogabb és bőségesebb legyen.

III. FEJEZET. *A főpapoknak járó tisztesség meg-
adásáról.* A királyoknak székét a főpapok rendje éke-
síti. Ezért a királyi méltóságban a főpapok tartják a
harmadik helyet. Drágalátos fiam! legyenek ők a te
véneid. Őket azonképpen őrizzed, miképpen szemed-
nek fényét. Ha az ő jóindulatjukat bírod, az ellenségek-
nek közüle senkitől félni nem fogsz. Ha ők téged tisz-
tességben tartanak, bátorságban lész minden dolgok-
ban. Azoknak könyörgésük ajánland téged a minden-
ható Istennek. Mert hogy őket Isten az emberi nem-
zetségnek őrzőivé tette és tette őket az Isten a lelkek-
nek vizsgálóivá és mind az egész egyházi méltóságok-
nak és az isteni szentségnek elrendezőivé és kiszolgál-
tatóivá. Mert ő nélkülük nem állíttatnak sem királyok,
sem fejedelemségek, az ő közbenjárásuknak általa
eltöröltetnek az embereknek vétkei. Ha őket teljes-
séggel szereted, bizonyossággal bizonyost tenmagadat
meggyógyítod és te országotat tisztességgel kormányo-
zod. Mert ő kezeikben tétetett a hatalom, hogy ben-
nünket vétkeinkben megkössenek, avagy vétkeinktől
feloldozzanak. Mert Isten nékik örök testamentumot

szerzett és külön választotta őket az emberektől és a maga nevének és szentségének részeseivé tette és Dávidnak, az istenes királynak miatta megtiltotta, hogy emberektől megfeddessenek: ne bántsátok én felkentjeimet. Bántja pedig Istennek felkentjeit, ki is az isteni és kánoni törvénynek ellenére a szent rendű férfiakat hamis vádakkal gyalázza és őket világi közösség elé állatja. Mit is, én fiam, te néked cselekedned mindenestől megtiltok, ha boldogan akarsz élni és a te országotat megbecsülni akarod, mert eme dolgokban mindenknek felette az Isten sértetik. Ha pedig ezeknek közüle kikről szó vagyon, valakivel történetesen feddésre méltó bűn megesnék, mi is távol legyen, dorgáld meg őt háromszor, négyszer egyedül te magad s ő közötté az Evangéliomnak parancsa szerint. Ha akkor a titkos intelmeket meghallgatni nem akarja, fenyítsd meg az emberek közösségének előtté, ím ezek szerint: ha nem hallgat rád, mondd meg a gyülekezetnek. Mert ha te eme rendet megtartandod, teljességgel felmagasztalod a te dicsőséges koronádat.

IV. FEJEZET. *A főembereknek és a vitézeknek járó tisztességről.* A királyságnak negyedik ékessége a főembereknek, ispánoknak, vitézeknek hívsége, erőssége, serénysége, nyájassága, okossága. Mert ők az országnak védői, az erőteleneknek oltalmazói, az ellenségnek rontói, a határszéli tartományoknak növelői. Mert ők, fiam, atyáid és testvéreid. Ezek közül pedig senkit szolgaságra ne vess, avagy szolgának ne nevez. Ők te néked vitézkedjenek, ne szolgáljanak. Uralkodjál mindnyájuknak felette békességesen, alázatosan, szelíden,

haragnak, kevélységnek és gyűlölségnek nélküle, mindig elmédben tartván, hogy mind az embereknek egy állapotjuk legyen és hogy semmi fel nem emel, hanemha az alázatosság és hogy semmi meg nem aláz, hanemha a kevélység és a gyűlölség. Ha békességes lész, akkor királynak mondatol és király fiának, és szeretve lész mind a vitézektől. Ha haragos, kevély, gyűlölködő, békételen lész, nyakadat az ispánoknak és fő jobbágy uraknak fölébe felemeled, bizony a vitézeknek ereje a királyi méltóságoknak lankadására léssen és idegeneknek adatik a te országod. Ettől félvén, az ispánoknak életét jó erkölcsöknek rendtartásával kormányozzad, hogy is te szeretetteddel felővezetten a királyság méltóságához mindiglen hívségest ragaszkodjanak, hogy országlásod mindiglen békességes legyen.

V. FEJEZET. *A törvénytevésnek és türelmetességnek megtartásáról.* A türelmetességnek és törvénytevésnek megtartása a királyi koronának ötödik ékessége. Dávid király és próféta mondja: Isten, a te ítéletedet adjad a királynak, és egyebütt: a királynak tisztessége te ítéletedet szereti. A türelemről Pál apostol ezenképpen beszél: tűrők legyetek mindenkhez. És az Úr az Evangéliomban: a ti békességes tűrésetekben bírni fogjátok a ti lelketeket. Erre figyelmezzél fiam: ha bírni akarod a királyságnak tisztességét, szeressed az igaz ítéletet. Ha bírni akarod a te lelkedet, légy türelmes. Valahányszor, én drágalátos fiam, ítéletre érdemes dolog kerül eléd, avagy néminemű főbenjáró bűnös, ne légy türelmetlen, vagy esküvéssel ne erősítgesd,

hogy őt megbünteted, mi is állhatatlan és romlandó, mert balgatag fogadástevések erőtelenek; avagy ne mondj ítéletet tenmagad, hogy a te királyi méltóságod alább való ügyben forgolódván ne csorbuljon, hanem inkább bocsássad az efféle dolgot bírának elébe, kikre is ez bízott, hogy ők, ő törvényeiknek szerinte ítélkezzenek ebben. Tartózkodjál bírónak lenni, örvendezzel, hogy király vagy és annak neveztetel. Mert a békességtűrő királyok uralkodnak, a türelmetlenek pedig kegyetlenkednek. Valamikor is adatik néked valamiben ítélned, mi te méltóságodhoz illő, békéséges tűréssel és irgalmatossággal, avagy szánakodással ítéljed meg, hogy dícséretes és ékes legyen a te koronád.

VI. FEJEZET. *A vendégeknek tartásáról és táplálásáról.* A vendégekben és jövevényekben oly nagy haszon vagyon, hogy a királyi méltóságnak hatodik helyén méltán tarthatók. Mert kezdetben kiváltképpen azért növekedett a római birodalom és valának felmagasztaltak és dicsőségesek a királyok, mert sok nemesek és bölcsek gyülekeztek ott külön-külön részekből. Róma pedig bizony mind mai napig szolgáló lenne, ha az Aeneidák szabaddá nem tették volna. Mert miképpen külön-külön részekből és tartományokból jönnek vendégek, azonképpen külön-külön nyelveket és szokásokat és külön-külön tanulságokat és fegyvereket hoznak magukkal, mik mindenenek a királyi udvart ékesítik és felmagasztalják és megfélemlítik a kívülről valóknak magahírségüket, mert egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és romlandó. Azért én

fiam, parancsolom neked, hogy őket jó akarattal megelégtessed és tisztességben tartsad, hogy nálad örömesebben tartózkodjanak, mintsem egyebütt lakozzanak. Mert ha te megrontani törekszel, mit én építettem, avagy mit én gyűjtöttem te széjjel hányod, bizony a te országod felette nagy szenvedéssel fog szenvedni. Mi is hogy ne történjék, országodat naponként növeljed, hogy a te koronádat mindenek felségesnek tartsák.

VII. FEJEZET. *A tanácsnak nagyságos voltáról.* A királyoknak törvénytevő székén a tanács igazsággal foglalja el a hetedik helyet. Mert a tanács által tétetnek királyok, intéztetnek országok, védelmeztetik a haza és indíttatnak a háborúk, vétetik a győzelem, elűzetnek az ellenségek, hívatnak a barátok, rakatnak városok és elrontatnak az ellenségeknek táborai. Mikor vagyon tehát haszon a tanácskozásban? Mert miképpen nekem láttatik, a balgáknak és kérkedőknek és közép szerint valóknak általa nem tétethetnek együvé erők, hanem kell, hogy a nagyobbak és jobbak és bölcsőbb és felette tisztos öregebbek megszólaljanak és felékesítsék azokat. Azért én fiam, ifjakkal és kevésbé bölcsekkel ne tanácskozzál, avagy tőlük tanácsot ne kérj, hanem ha a tanácsbeliektől, kiket eme dolog illet koruknak és bölcseségüknek miatta. Mert a királyok tanácsait a bölcseknek szívébe kell bezárni, nem pedig a balgatók szelességének általa kiterjesztetni. Mert ha bölcseséggel jársz, bölcsé lész, ha balgatókkal forogsz, társuk lész, miképpen a Szent Lélek mondja Salamonnak általa. Dávid is ezenképpen énekel: a szenttel szent leendesz, és ártatlan emberrel ártatlan leendesz,

és kiválasztottal kiválasztott lesz, és az elfordulttal elfordítottatsz. És ennek kivüle, mely dolog kinek-kinek korához illő, ebben gyakorolja magát, tudni méltó az ifjak fegyverforgatásban, a tanácsbeliek a tanácsokban. Mindazáltal az ifjakat nem kell elúznöd teljességgel a tanácstól, valahányszor pedig tanácsot tartandasz velük, ha alkalmas is lenne tanácsuk, vidd mégis mindiglen az öregebbek elé, hogy minden cselekedetidet a bölcseségnek mértékével mérjed.

VIII. FEJEZET. *Hogy követnünk kell eleinket és a fiak engedelmeskedjenek szülőknek.* Eleinknek követését, a királyi méltóságban a nyolcadik hely illeti meg. Tudod, hogy mindenneknél nagyobb királyi ékesség az előttünk valóknak törvényeit követnünk és tisztesszülőinknek szerinte cselekednünk. Mert ki is megveti eleinek törvényeit, annak nincsen gondja az isteni törvényekre sem. Mert azért vannak az atyák, hogy táplálják az ő fiaikat, és azért vannak a fiak, hogy engedelmeskedjenek ő szüleiknek. Ki is tulajdon atyjának ellene áll, az Istennek ellensége, mert minden engedetlenek az Istennek állnak ellene. Az engedetlenségnek lelke bizony széjjel szórja koronádnak virágait. Mert az engedetlenség mind az egész országnak veszedelme. Azért is én drágalátos fiam! a te atyád, tudni méltó az én parancsolataim legyenek mindiglen előtted, hogy a te szerencséd mindenütt királyi gyeplőknek általa kormányoztassék. Én szokásaimat pediglen, miket királyi méltósághoz illendőknek látsz, kétségnek minden béklyója nélkül kövesd. Mert nehéz neked eme tartománynak uralmát tartanod, ha nem lesz az előtted

uralkodó királyok szokásainak követőjévé. Melyik görög igazgatná a latinokat görög erkölcsöknek szerinte, avagy melyik latin igazgatná a görögöket latin erkölcsöknek szerinte? Azért is kövessed én erkölcsöimet, hogy a tiédnek közötté kiválónak tartassál és az idegeneknek előtte dicséretesnek.

IX. FEJEZET. *Az imádságnak gyakorlásáról.* Az imádságnak gyakorlása a királyi üdvösségnek mindeneknél nagyobb kiérdemlője és ezért a királyi méltóságnak zsolozsmájában ezenképpen énekel a kilencedik randtartás: a szünetlen imádkozás a bűnöknek lemosása avagy megbocsátása. Te pedig én fiam, valahányszor az Istennek templomába mégy, hogy az Istent Salamonnal, a királynak fiával, tulajdon magad is király lévén, imádd, mindiglen ezenképpen beszélj: küldd el Uram a bölcseséget a te nagyságodnak székeről, hogy vélem légyen és vélem munkálkodjék, hogy tudjam, mi légyen kedves te előtted minden időben. És ismét: Uram Atyám és életemnek Istene, ne hagyj el engem álnokságnak gondolatában. Ne add nekem az én szemeimnek kevélységét és a gonosz indulatú kívánságot távoztassad el tőlem. Uram, vedd el tőlem a megkívánást és a tiszteletlen léleknek és zúgolódásnak ne adj által engem Uram. Bizony emez imádságot mondották a régiek mikoron imádkoztak. Te is ezenképpen imádkozzál, hogy Isten tőled minden bűnököt eltávoztatni méltóztassék, hogy is mindenektől győzhetetlen királynak neveztesél. Imádkozzál, hogy a henyélést és bágyadtságot is elűzze tőled és adjon néked segedelmet minden jószágos cselekedetekhez,

hogy ezeknek általa a látható és láthatatlan ellenségeket meggyőzzed, hogy nyugodalmasan és az ellenségeknek minden támadásától mentségesen, mind a te alattvalóiddal egységben, békességesen végezhessed a te életednek futását.

X. FEJEZET. *A kegyességről és irgalmasságról és egyéb jószágos cselekedetekről.* A jószágos cselekedeteknek rendje teszi teljessé a királyoknak koronáját és a parancsolatokban tizediknek tétetik. Mert a jószágos cselekedeteknek Ura maga a királyoknak Királya, miképpen ő égi seregének teljessége tíz karból áll, azonképpen legyen a te életed forgásának is tíz parancsolatja. Kell, hogy a király kegyes, irgalmatos és egyéb jószágokkal teljes és felékesített legyen. Mert a gonosz és kegyetlen király hiába követeli magának a király nevet, mivel hogy tyrannusnak mondatik. Azért tehát szerelmetes fiam, én szívemnek édessége, jövődő sarjnak reménysége, kérlek, parancsolom, hogy mindenütt és mindenekben malasztól gyámolítatva nemcsak atyádfiaihoz és rokonaidhoz, avagy fő emberekhez, vagy vezérekhez, vagy szomszédokhoz és lakósokhoz légy kegyelmes, hanem ha az idegenekhez is és mindenekhez, kik tehozzád jönnek. Mert a kegyességnek míve téged mindeneknél nagyobb boldogságra vezet. Légy irgalmas mindenekhez, kik erőszakosságot szenvednek, mindiglen amaz isteni példát tartván a te szívedben: irgalmasságot akarok és nem áldozatot. Légy türelmetes mindenekhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem a hatalom nélkül szűkölködőkhöz is. Légy végezetül erős, hogy téged a jószerencse felette föl ne emeljen,

avagy a rossz szerencse le ne verjen. Légy alázatos is, hogy az Isten téged felmagasztaljon itt és a jövőben. Légy bizony mértékletes, hogy mértéken túl senkit ne büntess avagy kárhoztass. Légy szelid, hogy az igazságnak soha ellene ne állj. Légy tisztességtudó, hogy szánt szándékkal soha senkit szégyenre ne vígy. Légy szemérmetes, hogy a gonosz kívánság valamennyi fertőjét, miképpen halálnak ösztökéjét elkerüljed.

Mindezekből a felül elmondottakból tevődik egybe a királyi korona, miknek nélküle senki sem uralkodhat itt, sem az örökkévaló birodalomba meg nem térhet.

ELVÉGEZTETETT A KÖNYV.

JEGYZETEK.

A magyar kereszténységnek e három legrégebb király-legendáját, *Szent Gellért életének nagyobbik legendáját* és a magyarországi latin-nyelvű kézírások legősibb írását: *Szent István Királynak Intelmeit*, szöszerint Endlicher István László, *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana* (Sanct Gallen, 1849) kiadásában közölt latin-összövegekből vette e kis magyar Legendárium fordítója.

Ad Lectorem.

Ez az írás a könyv élén csak alázatos dereglye akar lenni, mely a mai élet nyughatatlan, forrongó partjairól az Idő roppant folyója felett átsegít a túlsó partra, a Legendárium ájtatos, mely erdejébe, ahová vagy nyolcszáz esztendő óta tudós barátokon, papokon és krónikásokon kívül alig-alig vetődött el valaki is azok közül a magyarok közül, kiknek a „némy yrasok bodog ferenczreol es tarsyrol“ kámzsás fordítója óta többen feltárták assisi Szent Ferenc *I'Fioretti*-jének megható olasz szépségét, míg ez a gyönyörűséges itthoni kincs elzárva maradt a maga latin összövegében Szent István népe számára.

Szabó Károly tisztos szándékú és törekvésű, de helyenként hiányos szövegű fordításán kívül a legújabb időkig sohasem fordították le Szent István és Szent Imre nyelvére e legendákat, melyeknek szépsége testvére a világhírű *I'Fioretti* szépségének, foglalatlja pedig saját magunk kezdetének ájtatos története.

Szent Imre herceg halálának kilencszáz éves fordulóján jutott nekem Klebelsberg Kuno gróf gondolatából e fordításnak feladata. Hogy pedig miért jutott ez az elragadóan szép feladat éppen nekem, akinél tudósabbak vannak a tudósok között, erre a kérdésre talán az adhatna feleletet, hogy vannak dolgok e világon, amelyeknek a zárjait nem a tudomány elméje, de a művészet szíve tudja csak felnyitni.

E könyv lapjain meg akarok még emlékezni arról a fiatal deák-ról, aki munkámban hűségesen segédkezett és arra kért, hogy névtelen maradjon, mint a Legendák régi másolóí. És köszönetet kívánok mondani dr. Jakubovich Emilnek, a magyar írások legtudósabb magisterének, aki e fordításokat a latin összöveggel egybevetette.

Szent Gellért élete.

¹ A marosvári Szentegyház püspöke, Szent Gellért, ősi velencei hagyomány szerint a Sagredo velencei patrícius családból származott.

² A velencei benedekrendiek Szent György-monostora a San Marco templommal szemben, egy kis szigeten épült, mely nevében: „Isola di San Giorgio maggiore“, ma is emlékezik Szent Gellért régesrégi monostorára.

³ Az az iskola, melyben Gellértet a quadrivium (arithmetica, musica, geometria és astronomia) elvégzésére kiküldték, nem a későbbi híres bolognai egyetem, mert az az ő idejében még nem létezett.

⁴ Szent Jeromos fordította elsőnek latin nyelvre a Szentírást és Szent Gellértet az iránta érzett csodálat és kézíratai felkutatásának és lemásolásának vágya vonzotta a Szentföldre.

⁵ A legenda Zádriája az ősi Jadera, a mai Zára.

⁶ Szent Márton apátja, kiről a legenda emlékezik, amennyiben magyarországi apátság feje volt, csakis pannonhalmi apát lehetett. Történettudásaink között van, aki azonosnak tartja Szent Adalbert püspök féltestvérével: Radin, Rauzinal, szerzetesi nevén Gaudentius-szal.

⁷ „Crato“ névvel Szent Gellértnek két kísérője tűnik fel a legendában. A *zárak* vezető és a zaborhegyi szerzetes, kit ő Bakonybélből hívott Csanádra, mint térítőt.

⁸ „Engat“ valószínűleg hibás olvasás. A legenda más szövegeiben helyette: Novigrad olvasható, mely várhely későbbi oklevelekben is szerepel és a Zarából Pécsre vezető útnak vonalába esett.

⁹ A legendaíró Szent Mórt, a későbbi pécsi püspököt mondja Szent Gellért vendéglátójának, noha az valószínűleg Bonipert első pécsi püspök volt.

¹⁰ Anasztáz pécsvárad apátja a legenda egynek veszi a Szent István Nagybíró Legendájában feltűnő Ascherik első pécsvárad apátja.

¹¹ Szent Adalbertre vonatkozólag: Szent István Nagybíró Legendája. Jegyzetek: ⁶⁷⁻⁶⁸.

¹² Szent Gellért 1015-ben jött Magyarországra és ugyanennek az esztendőnek a nyarán prédikált Pécsen.

¹³ Szent Imre ekkor 8 éves volt.

¹⁴ Szent Gellért 1023-ban vonult remeteségbe. Szent Imre tehát ez időben 15—16 éves ifjú lehetett.

¹⁵ Bakonybél, hol a Szent István alapította ősi apátság ma is virágzik.

¹⁶ Szent Gellértnek Magyarországon írt művei közül csak a *Deliberatio* „Gellértnek a marosi egyház püspökének elmélkedése a három ifjú énekéről“, maradt fenn a régi, még XI. sz.-beli

kéziratban, melyet a bajorországi freisingeni egyház őrzött meg. Ma a müncheni állami könyvtár tulajdona.

¹⁷ A legenda Achtumnak, Anonymus Ohtumnak nevezi Marosvár hatalmas urát. Régi birtokain fennmaradt helynevek tanúsága szerint nevét ma Ajtonynak kell mondanunk.

¹⁸ Az összöveg szerint „*urbs Morisena*“. Szent István meghagyására neveztetik Csanád városának.

¹⁹ „*Budin*“, Viddin bolgár várost, mint több ízben magyar birtokot Bodonynak neveztek.

²⁰ Szörény, vagyis az összöveg szerint „*Zeren*“ neve a régi magyar szörényi bánságban, Krassó-Szörény megye nevében és az oláh Turnu Severin helynévben maradt fenn.

²¹ Anonymus Csanádot Szent István neposának nevezi, ami a középkorban unokatestvért is jelentett, miből azt következtethetjük, hogy Csanádnak atyja: Doboka, Gyula vezérnek másik leányát, Saroltának, „a fehér menyértnek“ testvérét, Karoldot, a „fekete menyértet“ vette feleségül.

²² Ezek a helyek Torontál megye területére esnek s az egész középkoron át valóban a Csanád nemzetség birtokában voltak.

²³ A latin szövegben „*Orozlanus*“, valósággal Oroszlános; „*Nageuz*“ pedig az Aranka vize mellett elterülő síkon fekvő Nagyösz.

²⁴ Az összöveg itt régi magyar néven: „*Morostwar*“ néven nevezi az egyebütt „*urbs Morisena*“-nak mondott várost.

²⁵ Az Ajtony legyőzésével dicsekvő Gyula nem azonos Szent István anyai nagyatyjával, az erdélyi vezérnemzetségből származó öregebb Gyula erdélyi törzsfővel és a fiatalabb Gyulával, Zombor fiával, kit Szent István legyőzött.

²⁶ Az oroszlánosi monostor későbbi korokban is a Csanád nemzetség temetkezési helye volt.

²⁷ Szent István tizenkét püspökséget tervezett, de csak tízet állíthatott fel. Tervét utódai: I. Gyécsa és Szent László királyok teljesítették be.

²⁸ A pécsváradi apátságból jöttek.

²⁹ A zalavári apátság a mai Zalaapáti.

³⁰ A beéli monostor: Bakonybél. Endlicher szövegközlése itt hiányosnak mutatkozik. Egyéb kéziratok és nyomtatott szövegekben tizenkét oltáros papról van szó, és pedig Beélből jöttek ketten: Ulrik és Walter, Zoborból ketten: Krató és Taszló.

³¹ „*Waltherus*“, Szent Gellért bakonybéli társa magyar, legalább is magyarul mindenesetre tudó bencés szerzetes. Sokan néki tulajdonítják Szent Gellért legendájának első feljegyzéseit.

³² Szent Gellért, bár gyakran megrója a magyarokat, Deliberatiójában hazájukat mégis „*mi kedves pannoniánknak*“ nevezi.

³³ Mór szerzetes később a Gellért alapította csanádi Szűz Mária-monostor apátja, majd csanádi püspök.

³⁴ A püspökségek és káptalanok székhelyein az egyházi és világi ifjúság oktatására ekkor már iskolák nyíltak.

³⁵ Hogy az Árpád-kori ősmagyar nyelv szerint a királynét „Asszonynak“ mondták, bizonyítják a győrmegyei Asszony, Asszonyfalva, ma Asszonyfa helységek, melyeket az Árpád-korban: „villa regine“, „villa populorum regine“ néven neveznek az oklevelek. A biharmegyei Asszonyvásár: „forum regine“. Nagybánya: „Rivulus dominarum“ — királynéi birtok.

³⁶ A Szent Gellért legenda eredeti szövegét Wion Arnold mantovai szerzetes 1597. évi velencei legelső nyomtatott kiadása osztotta fejezetekre. Mivel azonban Wion önkényes felosztása a legenda szövegének folytonosságát megrontja, Endlichernek jelen fordítás alapjául szolgáló kiadása a 16. és 18. fejezet kezdetét nem jelöli. Wionnál a XV. fejezet a 36 számmal jelölt résznél kezdődik.

³⁷ A latin szöveg: „Walthere audis symphoniam Ungarorum, qualiter sonat“, — határozottan kimondja, hogy magyar dalról van szó.

³⁸ „... riseruntque ambo de carmine isto.“ — mondja az ősszöveg, mit általában úgy értelmeznek, hogy Szent Gellért és Walther gúnyolódtak az ő fülüik számára szokatlan éneken. Legrégibb szótárunk egyik magyarázatára támaszkodva, a Szent Gellért legenda előző fordítójától és kutatóitól eltérőleg, a további szövegre való tekintettel nem fogadhatjuk el az eddigi értelmezést, mely indokolatlanul beárnyékolja a magyar dal e gyönyörű első életjelét. Szent Gellért „szerencsésnek“ mondja az asszonyt, aki nehéz munkáját dallal édesíti és utóbb pénzt küld neki. Már pedig, aki magasztalja és megjutalmazza az éneket, az nem csúfolhatja.

³⁹ Első kanonokjaink szerzetesek módjára klastromokban éltek.

⁴⁰ A régi jog szerint az egyház asilum volt, az odamenekült bűnös megmenekült a bűnhődéstől, de az egyház szolgájává lett.

⁴¹ Talán Walther és Ulrich testvérek, kiket Bakonybélből vitt magával.

⁴² A legenda másolója tévesen *Albának mondja*. Azonos a harmadik magyar királlyal, az Aba-nemzetség őseivel, Szent István sógorával, kinek a keresztségben nyert Sámuel nevét csak Anonymus és felírással ezüstpénzei tartották fenn (1041—1044).

⁴³ Nem királyi koronázásról van itt szó, hanem arról a közép-kori szokásról, hogy nagy ünnepeken húsvétkor, pünkösdkor, a székesegyházban megjelent királyt a püspök koronával ékesítette.

⁴⁴ Wionnak, 1597. évi velencei kiadásában a XVIII. fejezet fordításunk 44 számmal jelölt részénél kezdődik.

⁴⁵ Szent Gellért Deliberatiójában is fellelhetők ezek a szavak, melyekből a törekeny kis test lángoló lelkének bátorsága beszél.

⁴⁶ A tolmács közbejötté erősíti, hogy Szent Gellért, ha meg is tanult magyarul beszélni, de prédikációikor a latin nyelvet használta.

⁴⁷ A legenda kronológiája itt téves. Vatha pogány lázadása 1046-ban tört ki, ami Szent István 1038-ban bekövetkezett halálától számítva csak a kilencedik esztendő.

⁴⁸ Az ősszöveg Endre, Béla és Leventét, Vászoly fiainak nevezi, ellentétben krónikáinkkal, melyek őket Szár László fiainak mondják.

⁴⁹ Buda alatt Óbudát értették a tatárjárás koráig. Az itt említett Pest délnek, a Duna mindkét partján épült. A legendában említett hely a budai oldalon, a Gellérthegy alatt, a mai Tabán táján volt.

⁵⁰ *Bacha*, a krónikák írásaiból jólismert Vatha névnek elferdítése.

⁵¹ A legenda írója itt is tanúsítja magyar származását.

⁵² Beszteréd, Bód, Benéta püspökök és Szónok ispán nevének ejtését mai napig fennmaradt helyneveink igazolják.

⁵³ *Dyod* a Tétény közelében ma is élő fejérmegyei Diós-pusztá.

⁵⁴ A legendában a német eredetű *Kreenfeldnek* mondott hely magyar ajkon Kelenföldre változott, de a mai Kelenföldről jóval északabbra, a Gellért-hegy déli lejtőjén terült el.

⁵⁵ Krónikáink a lázadásnak még sok részletét ismerik. Elmondják hogy Szónok ispánt keresztfla, *Mothmír* fogadta hajójába, de a pogányok fenyegetésére mégis megölte.

⁵⁶ A tihanyi monostornak 1055. évből származó alapító levele mai napig fennmaradt. A benne olvasható számos magyar helynév folytán nyelvünknek legrégibb írott emléke. A mérhetetlen becsű nemzeti kincset a pannonthalmi főapátság levéltára őrzi. — Visegrádon Endre király orosz származású feleségének, Anasztázianak áhítatára orosz szerzetesek számára épített monostort.

⁵⁷ *Bech*, Becs nevének emlékét egykori birtoka, Becskereke a későbbi Nagybecskerek tartotta fenn.

⁵⁸ A szövegnek ezt a bekezdését mindenesetre jóval később írta egy járatlanabb kéz a legenda törzséhez, mely feljegyezte, hogy: "...*corpus sancti martiris canonizatum est per sanctum regem Ladislaum.*" Az „1068. év“, a legenda valamelyik másolójának tévedése lehet. Abban az évben Szent László még nem volt király. A szenttéavatás, régi források szerint, valójában 1083-ban történt.

⁵⁹ Ezt a fejezetet a XI. századból származó törzsgendához 300 évvel később, valószínűleg a szövegben megjelenő Erzsébet királynétól, Nagy Lajos anyjától alapított óbudai Clarissa-zárda szűzei toldották.

Szent István Királynak Nagyobbik Legendája.

⁶⁰ A magyarok népe előtt már őshazájukban nem volt ismeretlen a keresztény vallás. Szent Círil és Szent Metod is járt e nép között, mely a honfoglalás után új hazájában elszórt keresztényekre lert a Fertő menti avarok, a pannon szlávok és nyitrai szlovének között. De a krisztusi hitnek világosságával csak sokkal később találkozott. E világosságnak első terjesztői a külső hadakozásokból hazahurcolt foglyok, a nyugati udvarokból hozott asszonyok és vértanúságra vágyó névtelen barátok voltak.

⁶¹ A középkori legendák és krónikák gyakran tüntetik fel a pogány hunokat és magyarokat olyanoknak, kiket Isten a keresztény népek bűneinek ostorozására hívott ki ősi hazájukból.

⁶² Gyeucsá, Gyeicsa, Gyécsa, Gyécse, Décse, vagyis helyesen Décsa nevét elírás ferdítette Gézára.

⁶³ Gyécsa fejedelem (970—997) ötödik az Álmos, Árpád, Solt és Taksony vezéri sorában.

⁶⁴ Gyécsa a 972. évben Magyarországon járt regensburgi Szent Wolfgangnak, Szent Henriknek és húgának, Gislának mestere révén, majd Piligrin passauai püspöknek közbejöttével, a quedlinburgi magyar követjárás után (973) végét vetette a nyugati császárok és a magyarok között közel hét évtizeden át dúló ellenségeskedésnek.

⁶⁵ Piligrin passauai püspöknek a magyarok megtéréséről VII. Benedek pápához írt leveléből következtetve, a fejedelem és házanépe 974-ben vette fel a keresztséget.

⁶⁶ A szépséges ifjú az Űrnak angyala, ki a jövődőt jelenti.

⁶⁷ Szent Adalbert prágai püspök 993—995. évek idején járt először Magyarországon. A fehér horvátok vérebből való fejedelmi hatalmú családnak sarja volt. Atyja Szlavnik herceg, kinek tartományára éhes csehek vérbosszúra kelvén, a libicei várat ostrommal bevették és az akkor Rómában tartózkodó Szent Adalbert családját kiirtották. A vérengzés után Szent Adalbert nem tért vissza többé a gyilkos csehekhez, hanem Magyarország fejedelmének udvarában keresett és talált menedéket.

⁶⁸ A fejedelem Szent Adalbertnek Magyarországra menekült tanítványai számára a Bakony egyik északnyugati halmán, pannóniai Szent Márton szülőhelyének tisztelt romok felett monostort kezdett építeni. Esztergomban ugyancsak ő kezdte építeni Szent István első vértanu tiszteletére az első egyházat.

⁶⁹ Gyécsa fejedelemnek és a fejedelmi hatalmú Gyula „gyönyörű” leányának: Saroltnak fia az Űr 969. esztendejében született.

⁷⁰ A latin szöveg szerint: „*hunc deo dilectus Adalbertus episcopus crismali baptismate secundum credulitatis sue veritatem intinxit.*”

⁷¹ Szent István gyermekkorának nevelője, az apuliabeli Deodatus San Severino ögrófja volt. Ifjú korának nagy mestere azonban kétségkívül Szent Adalbert lehetett.

⁷² Az ország főemberei után következő rend: az udvari és várbeli vitézek voltak, a későbbi köznemesség ősei, kiket Szent István Törvénykönyvében *militesnek* nevez.

⁷³ A latin szöveg szerint Szent Adalbert „*Ruzidban*” szenvedett vértanúságot, noha őt Prussiában — poroszok földjén gyilkolták meg.

⁷⁴ A XI. század hagyománya szerint a fiatal fejedelem ellen elsőnek Szár Szerénd fia, Koppány somogyi és zalai vezér támadt, ki talán mint a legidősebb Árpád-fia maradékából való legidősebb férfileszármazott követelte magának a fejedelmi hatalmat.

⁷⁵ Koppány lázadása ős napkelet nyílt pogány lázadása volt a nyugatról jött keresztény hit tanításával és világrendjével szemben.

⁷⁶ Szent István fegyveresei pannoniai Szent Márton nevét kiáltva, Szent György vértanu zászlói alatt a bajor Vecelinnel élükön, Veszprém tövéen ütköztek meg Koppány népével.

⁷⁷ Koppány a harcban elesett, a hagyomány szerint felnégyelt testét Veszprém, Győr, Esztergom kapuira kiszégezték, a negyedik darabot pedig keletre küldték Gyula népének intésére. Javainak jelentékeny részét Szent István a mai Pannonhalmán épült, Szent Mártonról nevezett apátságnak adományozta.

⁷⁸ Ascherik atya német eredetű benedekrendi apát, Szent Adalbert tanítványa, lengyel földről menekült Magyarországra.

⁷⁹ Szent András hitvalló, vagyis Szent Zoerard remete, jámbor paraszti sorból való ember volt. Lengyelországból jött. A nyitrai földön, a zaborhegyi monostorban vette fel Szent Benedek ruháját és a Vág parti vadon sziklái között egy remetebarangban végezte be életét.

⁸⁰ Szent Benedek vértanu hűséges tanítványa és társa volt Szent András Zoerardnak. Ennek halála után három évig élt remetebarangjában, hol zsiványok leölték, testét a Vág vizébe vetve. Szent András és Szent Benedek tetemeit utóbb Nyitra városában majd a róluk elnevezett sziklai apátság templomában temették el. Az ősmagyar nyitrai egyházmegye védőszentjeit tiszteli bennük. Életüket: „*Legenda Sancti Zoerardi et Sancti Benedicti*“, boldog Mór, a csodálatos pannonhalmi ifjú barát, Pécs püspöke írta meg.

⁸¹ Ez a monostor, melyet Szent István a holt Koppány egykori tartományától keletre épített és melyet alapító levelében: „*monasterium Sanctae Dei Genitricis Mariae, et Sancti Benedicti, ad radicem montis ferrei*“ néven említ, a pécsváradi apátság. Első apátja Ascherik atya volt. A hajdani Vasas-hegy, a „*mons ferreus*“ pedig a Mecsek, melynek tövében épült Pécs és közelében a Váradnak, majd Pécsváradnak mondott ősi monostor.

⁸² Szent István uralkodása idején tíz püspökséget alapított: Esztergomban és Kalocsán két érsekséget, Veszprém, Győrött, Pécsen, Nyitrán, Egerben, Biharban (Váradon), Marosvárott (Csanádban) és Erdélyben (Gyulafehérvárott) nyolc püspökséget és a római Szentszék helybenhagyásával „fejüké és mesterükké“ az esztergomi érseki széket tette.

⁸³ „Szent előljárónak“ pannoniai Szent Mártont, a sabáriai születésű szent és vitéz toursi püspököt nevezi a legenda, kinek „telke“ a hagyomány szerint a magyar kereszténység ősi Szent Hegye, — a mai Pannonhalma.

⁸⁴ Szent István 1002-ben befejezván a Szent Mártonról nevezett pannonhalmi monostor építését, ugyanabban az esztendőben kiváltságlevélben biztosította a monostor számára Koppány birtokbavett somogyi és zalai tartományának tizedeit és a püspöki méltóság díszének több jelét.

⁸⁵ A Boldogasszony országának fejedelme nem világi hatalomtól, hanem Krisztus helytartójától kért koronát. Hartvik legendája

szerint a benedekrendi Ascherik (Astric) apáttal küldte el Rómából Szilveszter pápa, az egykori francia bencés szerzetes a szent Benedekrend bőkezű pártfogójának, Szent Istvánnak és utódainak a királyi koronát, mellyel a boldog fejedelmet az 1000. vagy 1001. évben megkoronázták.

⁸⁶ Szent István a *Sancti Stephani regis Decretum liber secundus*-ban írott törvénykönyvet emelt az íratlan ősi magyar szokásjog fölé. A Decretum legrégebb, bár hiányos szövegét a stiriai admonti kolostor könyvtárában, egy XII. századbéli kódexben Wattenbach Vilmos német tudós 1846-ban fedezte fel.

⁸⁷ Gyécsa fejedelem követei 996-ban mentek el Regensburgba és feleségül kérték István számára II. Szent Henrik császárnak hűgát, IV. Henriknek, a bajorok hercegének és a nibelungok vérebből való hitvesének Gisla nevű ájtatos leányát.

⁸⁸ A magyar nép mai napig is a boldog királyné kezemunkájának tiszteli a Szent Istvánról nevezett ősi koronázó palástot, melyen a koronázás előtt, évszázadról évszázadra minden magyar királyné keze öltögetett.

⁸⁹ A királyné utóbb az ő kedves veszprémi egyházát jelölte ki temetkezési helyéül. Mindenesetre az ő személyéhez kapcsolódik a veszprémi püspököknek az az ősi kiváltsága is, hogy ők koronázzák a magyar királynékat, kiknek minden időben kancellárjai.

⁹⁰ A latin szöveg szerint: *cuius honor et gloria tam celebris inter Ungaros habetur, quod etiam festiuitas assumptionis eiusdem virginis sine adiutamento proprii nominis ipsorum lingue regine vocitetur*. Az „asszony“ szót azért fűzte itt a fordító a „királyné“ szóhoz, mert az „asszony“ szó az ősi magyar értelmezés szerint már magában véve királynét jelentett. Később pedig királynéasszony összetételben élt a nép ajkán.

⁹¹ Alba Regiának, a királyi Székes-Fehérvárnak nevét az ősszöveg röviden *Albának* mondja.

⁹² A Szent István építette magyar menedékház helyén ma a Szent Péter templom sekrestyéje áll.

⁹³ A legenda összövege szerint: „*regina celestis mea*“.

⁹⁴ Boldog Günther, a kegyes szerzetes, mielőtt felvette Szent Benedek ruháját, thüringiai gróf volt.

⁹⁵ A még ma is virágzó bakonybéli szentbenedekrendi apátságot Szent István alapította 1037-ben.

⁹⁶ Itt szövegromlás foroghat fenn: „*qui constitutione fraterna*“ helyett valószínűleg *suprema* lehetett eredetiben, vagyis Gellértet felsőbb királyi rendelés választotta ki püspökké.

⁹⁷ „*ad Albam transylvaniam*“ — Gyulafehérvár, Erdélyben.

⁹⁸ A besenyők a legenda szerint: Bisseni, Szent István uralma alatt több ízben betörték az erdélyi gyepün. A határszéli várspánokkal harcoltak, végül egy részük legyőzöttlen megtelepedett Magyarországon és beleolvadt a rokon magyar törzsbe.

⁹⁹ II. Henrik császár 1002—1024-ig uralkodott, vele kihalt a nagy szász dinasztíának férfiága.

¹⁰⁰ II. Konrád, a német fejedelmek választásából császárrá koronázott frank gróf a Lechmezőn elesett vörös Konrád lotharingiai herceg leszármazottja. Nagy Ottó császár leányának fia, 1030 nyarán nagy sereggel indult Magyarország ellen.

¹⁰¹ II. Konrád pusztuló seregeivel futva menekült a Fertő ingoványai közül. Fegyvertársának, a cseh Bretiszlavnak „diadalairól” az egykori krónikák semmit sem tudnak.

¹⁰² Szent István korán elhalt gyermekeinek nevét az egy Ottón kívül, kit Temesvári Pelbárt említ, nem jegyezték fel.

¹⁰³ Szent Imre, vagyis: Henric herceg, a keresztségben anyai nagyatyja, Henrik bajor herceg és nagybátyja, Szent Henrik császár tiszteletére nyerte nevét, mely a német Heinrich és a latin Hemericus, majd Emericusból alakult át a magyar nép ajkán Emreh és végül: Imre névre.

¹⁰⁴ Szent István király Intelmei: „*S. Stephani regis de morum Institutione ad Emericum ducem liber.*”

¹⁰⁵ Szent Imre huszonhárom éves korában halt meg, eltemették a szent Szűznek egyházában Fehérvárott. Pray: *Dissertatio de S. Emerico*, egy követ említ, melyet ugyancsak Székesfehérvárott 1734-ben ástak ki. A követen pedig írva volt: *Hic divi Stephani condam sanctissima proles, dux Emericus noscitur esse situs.*” Vagyis: Tudvalevő, hogy ez isteni István hajdani szentséges sarjának, Imre hercegnek nyugvóhelye.

¹⁰⁶ Temesvári Pelbárt: *Sermones de Sanctis* c. könyvében mondja Szent Istvánról, hogy „testre kicsiny volt, lélekre nagy, bátor, harcos, okos”. És ő, aki nagylelkű, türelmes és megbocsájtó és nagy hitében alázatos volt, „a gonoszoknak nem irgalmazott, még nádornak vagy nagyságosnak sem”.

¹⁰⁷ Péter magyar király (1038—1046) Gyécsa fejedelem leányának, Szent István húgának és Urseolo Ottó velencei dogénak fia volt, kibén Szent István, mint hithű keresztényben a kereszténység fenntartását látta biztosítva.

¹⁰⁸ ... Itt megszakad *Szent István királynak nagyobbik legendája*. Első eredetijének leírását nem folytatta tovább az első réges-régi másoló barát. Ki tudja, tényleg-e fogott-e ki a tenta, vagy testéből fogyott-e ki az élet... A szent király kisebbik legendájának scriptora azonban még mindenesetre ismerte a nagyobbik legenda teljességét, melyre utalva írja a maga kisebb kéziratáról: „*jóllehet a könyveknek első eredetük szerint való írásait forgatjátok, mégis olvassátok eme rövidebbeket...*”

Szent István Királynak Kisebbik Legendája.

¹⁰⁹ A legenda írója itt korának vezető gondolatával: az egyetemes keresztény közösség nemzetföltöltésével szemben megvaljíja a saját nemzetségéhez való tartozásának öntudatát.

^{109/a} A legendairó magyarságának bizonyosága ez. Amiket leírt, nem latinul tudó egyházi emberektől, hanem magyarajkú „*hivőktől*” tanulta „*hallásnak általa*”.

¹¹⁰ A Kisebbik Legenda írója elismeri legendája közelkorú ősenek, a Nagyobbik Legendának hűségét és igazságát.

¹¹¹ Utalás a Nagyobbik Legendára, melyhez viszonyítva a Kisebbik Legenda írója saját írásait a *rövidebbeknek* mondja.

¹¹² Szent István születése helyének Esztergomot jelöli meg a XII. századbeli Hartvik legenda is (*Vita S. Stephani*). Szülőháza fölé a középkorban kápolnát épített az áhitat.

¹¹³ A középkori oktatás grammatikai tudománya az írást, olvasást és latin nyelvtant foglalta magába.

¹¹⁴ A középkori latinság szerint a *puer* szó ifjút is jelentett. Szent István atya halálakor huszonnyolc éves volt.

¹¹⁵ Koppány lázadása. Jegyzetek: Nagyobbik Legenda 74-77.

¹¹⁶ Szent Márton monostora a nagy Szent Benedekrend pannoni-halmi apátsága. Még Gyécsa fejedelem kezdte építeni 997-ben és Szent Benedek fiai ma is őrzik minden magyar erekljét, Szent István kiváltságlevelét, mellyel 1002-ben Pannonia szent hegyét a magyar Montecassinóvá avatta.

¹¹⁷ A legenda Alba városa: Székesfehérvár megkülönböztetett nemességét és nevét, mint királyi székhely, Szent István messze tündöklő fehér márványegyházától és várától nyerte.

¹¹⁸ Szent István *Decretumainak* II. könyvében törvényben mondja ki: „Minden tíz falu templomot építsen és ajándékozza azt meg két házzal és ugyanannyi szolgálóval, továbbá lóval, kancával, hat ökörrel, két tehénrel és harmincnégy apró barommal.”

¹¹⁹ A XVI. század Szent Péter temploma sekrestyéjének építéskor pusztították el Szent István magyar zarándokházát és egyházát.

¹²⁰ Szent István a Rómába és a Szent Földre vezető zarándokutak pihenőhelyein: Ravennában és Konstantinápolyban is épített magyar zarándokházat.

¹²¹ A latin szöveg szerint: „*Dic tribuno plebis in ulterioribus moranti*.” „*In ulterioribus*”, vagyis „a túl valókon”, Erdélyre az ősi Erdő elvére, Ultra sylvaniára értendő. A „*tribunus*” szó pedig itt olyan tisztség viselőjét jelöli meg, kinek mint határszéli ispán-nak az egyéb ispánoknál nagyobb, a közigazgatáson kívül az ország védelmére is kiterjedő hatásköre volt. Fordításunkban „hadnagy-nak” neveztük, mert legfőbb hivatása hadijellegű volt, mint az akkori marchioknak, őrgrofoknak, határgrofoknak.

¹²² Szent István nagyobbik Legendája. Jegyzetek: ¹²².

¹²³ Az összeesküvők kétségkívül azok a magyar főemberek voltak, kik Árpád törvényes sarját, Vászolyt akarták trónra emelni.

¹²⁴ A latin szöveg itt „*indictio*” szót használ, mely középkori időszámítást: évkört, adókört jelentett.

¹²⁵ III. vagy fekete Henrik császár, ki Péter és Salamon királyok megsegítésére többször betört Magyarországra.

¹²⁶ A latin szöveg a király halálát Szent Mihály hava első napjára azaz szeptember hó 1-ső napjára teszi. Ez olvasási hiba következménye. Szent István 1038 augusztus 15-én halt meg és eltemetett Székesfehérvárott.

¹²⁷ Szent László 1077. és 1097. év között uralkodott.

¹²⁸ Szent István ereklyéit Hartvik legendája szerint 1083-ban emelték fel és VII. Gergely pápa ugyanabban az esztendőben avatta őt szentté.

Szent Imre Herceg Legendája.

¹²⁹ Szent Imrét régi német vendégszóval hercegnek nevezzük, bár az Árpád-korban és még azután is a királyi család tagjait, a trón örökösét és a vérbeli királyi hercegeket az „*urum*“, „*uram*“, „*úr*“ címzés illette. Szent Imrét a legrégibb, XV. századi verses magyar naptár még „*Emreúr*“-nak nevezi.

¹³⁰ Szent István Királynak Intelmei. Fordításukat meglegli e könyvben az olvasó.

¹³¹ Ez a meghatározó kép felidézti a magyar középkor legelső fából ácsolt épületeit.

¹³² Bizonyosága ez annak, hogy a legenda közel egy időben Szent Lászlónak azon törvényeivel, melyek eltiltották a még mindig lappangó pogány szertartásokat.

¹³³ Pannonhalma.

¹³⁴ A legenda kedves Maurus barátja maga boldog Mór, szent-benedekrendi szerzetes, ki gyermekkorában került a Szenthegy monostorába, valószínűleg a Nyitra völgyéből. A nyitrai szentek Szent Zoerard András és Szent Benedek legendáinak írója.

¹³⁵ Boldog Mór 1035-től az 1070-es évekig Pécs püspöke. A pogány lázadást túlélte és 1046-ban életben maradt püspöktársaival megkoronázta Endre királyt.

¹³⁶ Szent Imre nagy éjtszakáját a veszprémi várnak elpusztult Szent György egyházában élte át.

¹³⁷ Történetíróink legvalószínűbbnek tartják, hogy Szent Imre hitvese Krescimir horvát királynak leánya volt. Szent Imrét a zágrábi egyház legrégibb breviáriuma is „*Dux Slavoniae*“ címmel illeti.

¹³⁸ A Hildesheimi Évkönyvek és nyelvünk legrégibb emlékéit, a „*Halotti beszéd*“-et magába foglaló Pray-Kodex, évjegyzeteinek egybehangzó tanúsága szerint Szent Imre 1031. évben halt meg; a német évkönyvek azt is feljegyzik, hogy vaddisznó vadászaton.

¹³⁹ A történetírás tud egy *Falco* nevű „vendégről“, aki Álmos herceggel mint deák-szolgája Konstantinápolyban járt. Ez a körülmény, valamint az ő olasz neve megerősíti azt a feltevést, hogy Szent Imre latin jelkiséggel megírt legendájának „*Falco vendég*“ volt a szerzője.

¹⁴⁰ A caesariai Szent Eusebius Szent Imre halálát megelőzően 600 évvel halt meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a legendaíró a névben tévedett.

¹⁴¹ Szent László királynak egyik oklevelében előfordul „magister Fabianus vicecancellarius“-nak neve.

¹⁴² Szent László király 1083-ban Szent István és Szent Gellért szenttéavatásakor emeltette fel Szent Imre testét.

Szent István Királynak Intelmei.

¹⁴³ Szent István Intelmeit a történetírás meg-megkísérelte elajándékozni névtelen egyházi íróknak és szerzeteseknek, sőt magának Szent Gellértnek is, kit kiváló historikusok említettek, mint az Intelmek szerzőjét. Ennek a feltevésnek maga Szent Gellért mond ellent „*Deliberatiojának*“ rendezetlen, izgatottan lelkendező olasz-ságával, mint ahogy fellebbezhetetlenül ellentmond ennek a feltevésnek az Intelmek fenséges nyugalma és kötöttsége is, mely mint uralkodó, hatalmas tekintet elnéz a sok elajándékozás felett és fölényesen, királyi módon magához igázza azt, aki az Intelmeket olvassa. Lehet, sőt majdnem bizonyos, hogy a nádpennát, amely az első pergaménán írt, bibliaforgatásban nagyon jártos egyházi kéz vezette. Lehet, hogy e kéz nyomán valamikor majd még a könyv szövegezőjére is rátalálnak. De az ősi írás ihlete és akarata, meghagyásai, elrendezettsége és a magyar népet mélyen ismerő elgondolása, csakis messze távlatokat látó, utódját és alkotását féltő, kivételesen nagy uralkodótól származhattak. Az Intelmeket a világtörténelemben felmagasló lángész gondolta el, szerető édes-anya érezte át és parancsoláshoz szokott királyi hang, még pedig magyar királynak a hangja mondotta leírásra, aki megjelenik előttünk tulajdon szavaiban, azt a nevezhetetlen megborzongást éreztetve, amit csakis az isteni és kiválasztott emberi nagyság színe előtt érez a megrendült ember.

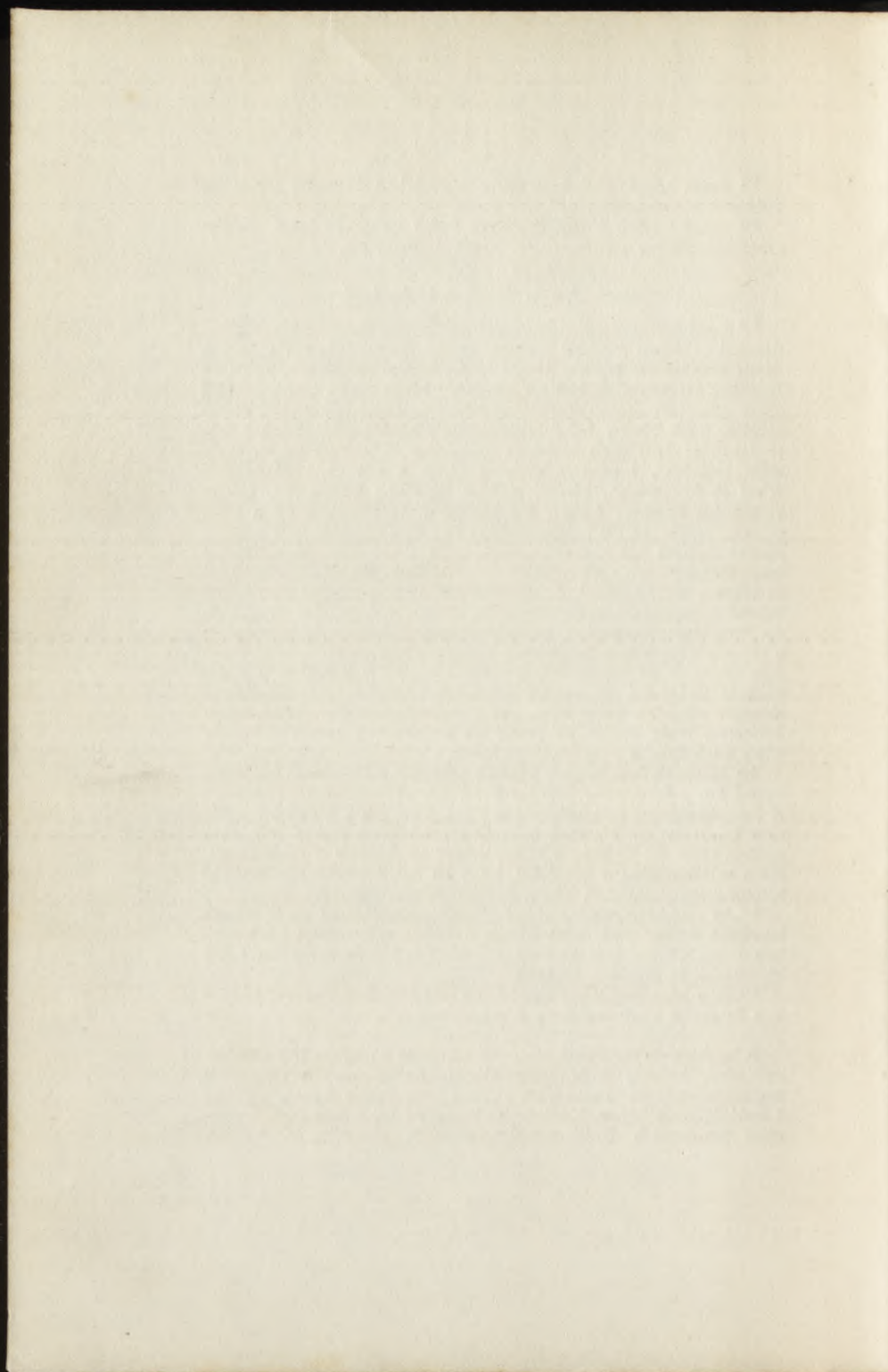
Az Intelmek fennmaradt legtöbb szövegét a következő invocatio vezeti be: „*In nomine sanctae Trinitatis et individuae Unitatis.*“ A Szentháromság és oszthatatlan Egység nevében. Ez az invocatio nem Szent István korából való. Okleveleinkben csak a XII. században tűnik fel és még a XIII. század jórésében is használatos. Nem valószínűtlen a gondolat, hogy az Intelmeknek egy későbbi királyi megerősítéséből jutott át törvénykönyvünkbe.

¹⁴⁴ Az „*addatur gratia capiti tuo*“ szövegkiegészítést az Intelmek legrégibb fennmaradt kéziratából, a bécsi, volt udvari könyvtárban őrzött XV. századi Turóczi-kódexből vettük át, mely Endlicher kiadásának is alapjául szolgált.

¹⁴⁵ Ez a rész Endlicher kiadásában hiányzik, de a Turóczi-kódexben és egyéb régi kéziratok szövegeiben megvan.

A jegyzeteket támogató történeti adatokat Szent Gellért *Deliberatiojából*, boldog Mór legendájából, Anonymus: a magyarok cselekedeteiből és Temesvári Pelbárt, Batthyány Ignác, Erdélyi László, Hóman Bálint, Karácsonyi János, Pauler Gyula s mindenekelőtt Jakubovich Emil megállapításaiból merítette a fordító.

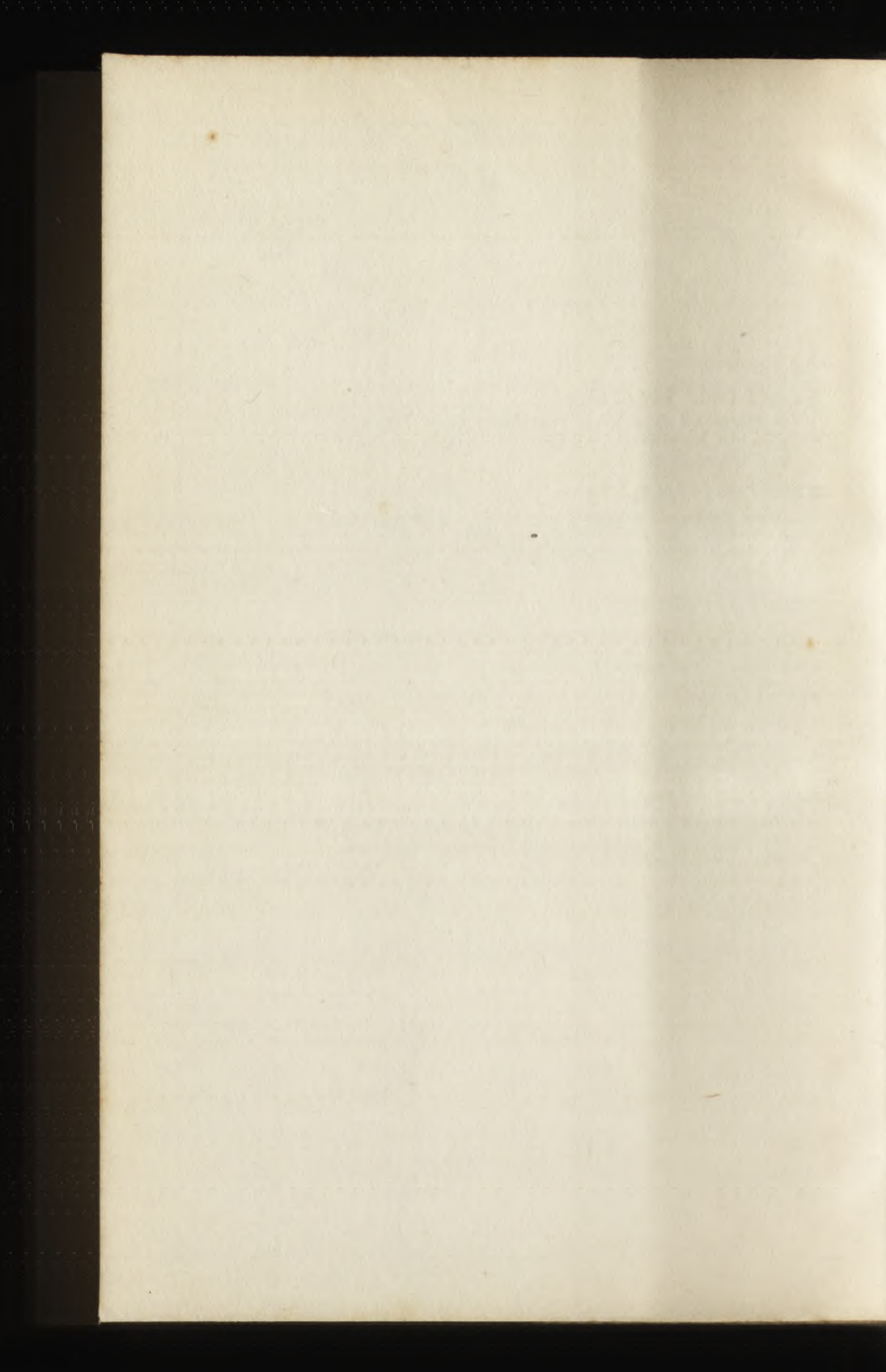

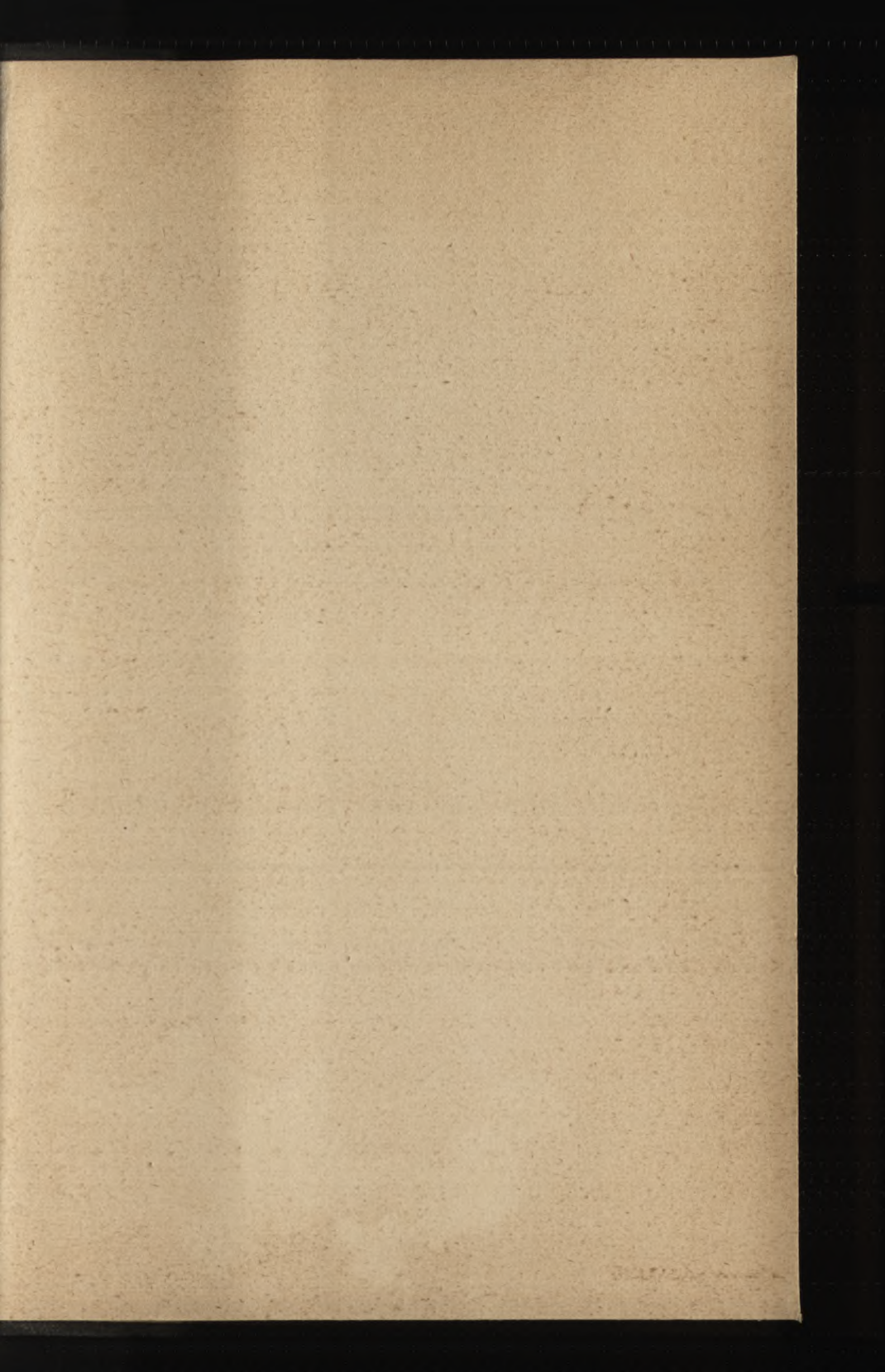

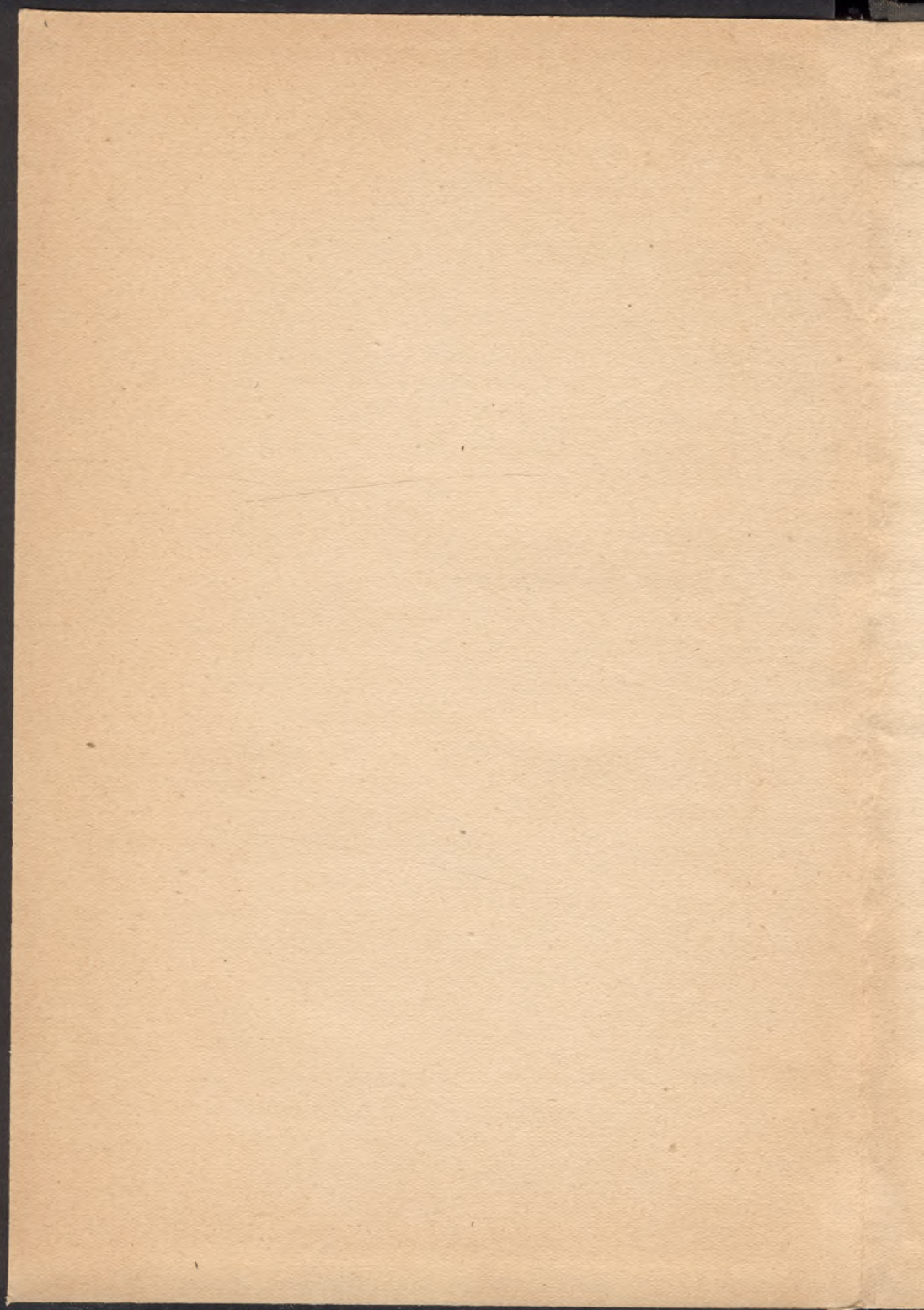
TARTALOM.

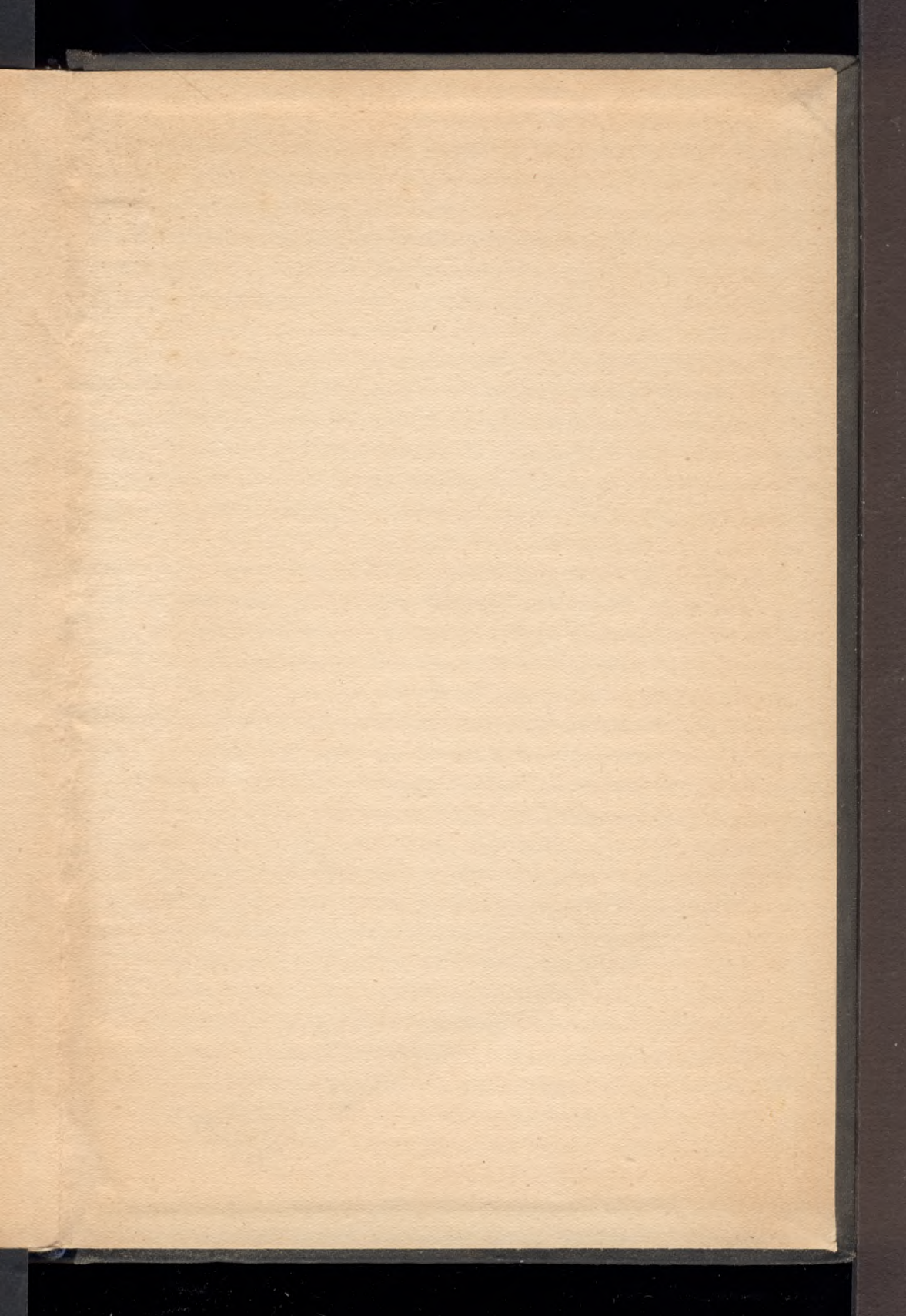
	Oldal
Ad Lectorem	5
SZENT GELLÉRT ÉLETE	
<i>A Marosvári Szentegyház Püspökének Szent Gellértnek élete. (A bécsi császári palotabeli könyvesház mondseei legendáriumából.)</i>	15
SZENT ISTVÁN ÉLETE	
<i>Szent Istvánnak Magyarország királyának⁷ Nagyobbik Legendája. (Az austriai Szent Keresztről nevezett monostornak XII-ik századbéli pergaménás legendáriumából.)</i>	61
SZENT ISTVÁN ÉLETE	
<i>Szent Istvánnak Magyarország királyának Kisebbik Legendája. (Az austriai Szent Keresztről nevezett monostornak XII-ik századbéli pergaménás legendáriumából.)</i>	85
MAGYAROSZÁG KIRÁLYÁNAK, SZENT ISTVÁNNAK FIÁRÓL, SZENT IMRÉRŐL	
<i>Szent Imre hercegnek Legendája. (A bécsi császári palota könyvesházának XV-ik századbéli mondseei kódexéből.)</i>	101
SZENT ISTVÁN INTELMEI	
<i>Szent István királynak könyve Imre herceghez. (A bécsi császári palota könyvesházának XV-ik századbéli kézzel írott törvénykönyvéből.)</i>	117

THE
C
H

M
L

TORMAY
CECILE
MŰVEI

MAGYAR
LEGENDÁ-
RIUM

L. L. L.
X. c. + 06